



Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 6 мая 1988 г. № 19 (3429) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

9 МАЯ — СВЯТА ПЕРАМОГІ



У. МІХАЙЛОЎСКИ. «ПЕРАМОГА» (фрагмент карціны).

ПРАЎДА ГІСТОРЫІ, ПРАЎДА ЖЫЦЦЯ

Канферэнцыя гісторыкаў і пісьменнікаў

Ніколі яшчэ пытанні гісторыі і літаратуры не мелі такога актуальнага, можна сказаць, сацыяльнага значэння, як у нашы дні рэвалюцыйнага абнаўлення нашага грамадства. Гісторыкі і пісьменнікі звяртаюць сёння свае позіркі на асноўныя этапы мінулага нашай Радзімы, каб выверыць дарогу ў будучыню. Аб'яднаць сілы і звернуць пазіцыі на гэтым шляху — такая была мэта навуковай канферэнцыі, арганізаванай і праведзенай у Маскве 27 — 28 красавіка Акадэміяй навук ССРСР, Саюзам пісьменнікаў ССРСР і Акадэміяй грамадскіх навук пры ЦК КПСС.

Канферэнцыю адкрыў пер-

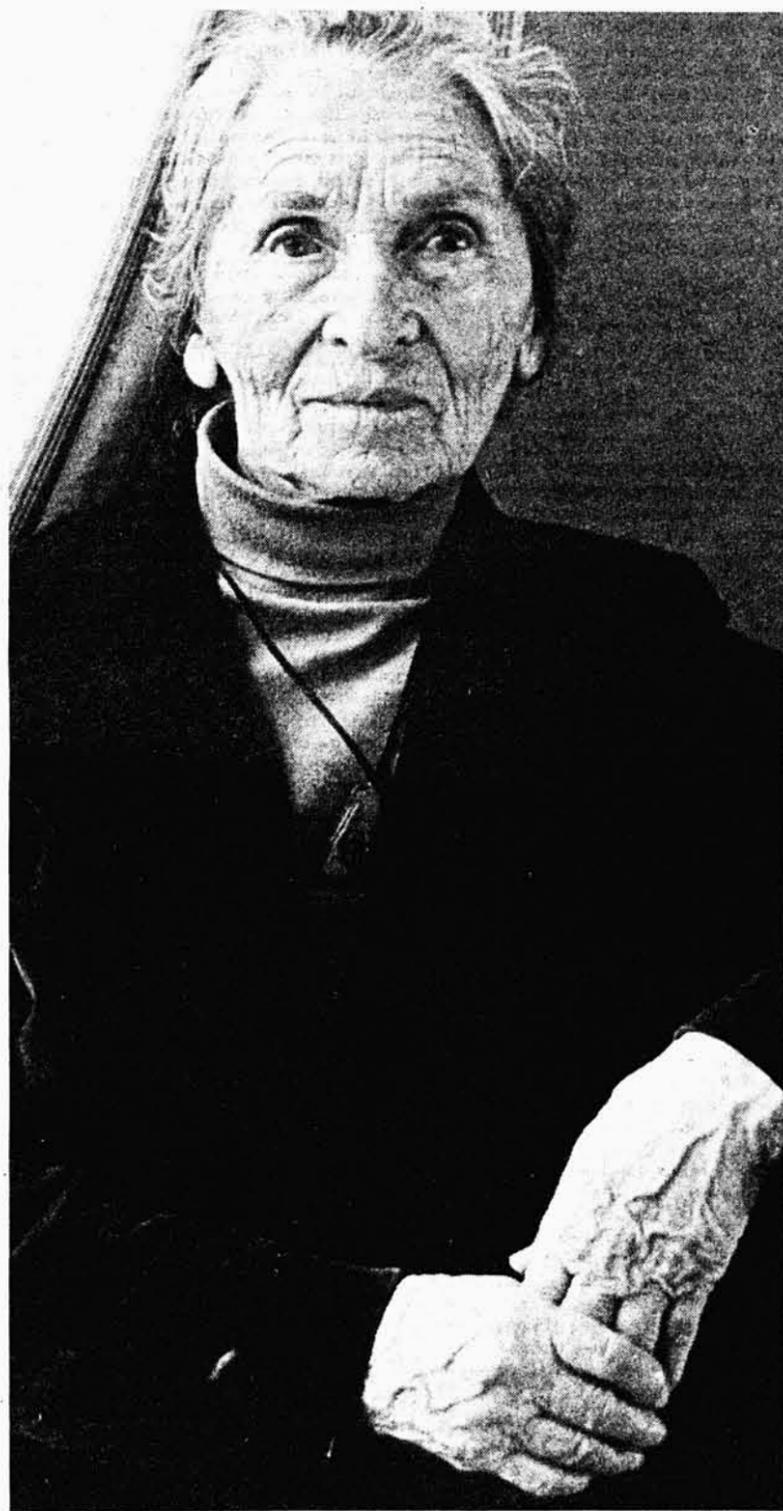
шы сакратар праўлення СП ССРСР У. Карпаў.

З дакладам «Гісторыя, літаратура, грамадства» выступіў віцэ-прэзідэнт АН ССРСР П. Федасееў. Гісторыя заўсёды была і застаецца полем вострай ідэалагічнай барацьбы, сказаў ён. Таму праўдзівае выкладанне гістарычных падзей, марксісцкі аналіз нашых поспехаў і памылак — важная ідэалагічная задача вучоных і дзеячаў літаратуры. Самая важная задача гісторыкаў і літаратуразнаўцаў, падкрэсліў вучоны, — стварыць праўдзівую гісторыю савецкага грамадства, яго духоўнага развіцця, скончыць з безаблічнасцю ў асвятленні гістарычнага пра-

цэсу, з замоўчваннем яго канкрэтных дзеячаў, драматычных вынікаў.

Усебаковы, аб'ектыўны падыход да асвятлення мінулага і сённяшняга, працягваў акадэмік П. Федасееў, — гэта патрабаванне не толькі ісціны, але і сумлення. Узвядзенне гісторыкаў і літаратуразнаўцаў з пісьменнікамі і літаратурнымі крытыкамі тут асабліва важнае. Іх агульная задача заключаецца ў тым, каб раскрыць аб'ектыўную логіку гісторыі, яе заканамернасці, сувязь гістарычных падзей, паказаць пераемнасць ідэй Вялікага Кастрычніка, справы рэва-

(Заканчэнне на стар. 2—3).



За вялікія заслугі ў развіцці савецкага тэатральнага мастацтва ганаровае званне «Народны артыст ССРСР» нададзена Стэфаніі Міхайлаўне СТАНІЮЦЕ — актрысе Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.
«Яна нясе ў сабе гісторыю горада, нацыі, тэатра. Яна сама — гісторыя і рэальнасць адначасова», — сцвярджае рэжысёр М. Пінігін у сваіх нататках «Стэфанія і Мод», змешчаных на стар. 10.

УНУМАРЫ:

«ПАМІНАЮ І ВЕРУ»

Публіцыстычныя развагі
В. ЯКАВЕНКІ

4, 14—15

«БЕРАГІ МАЙГО
СУМЛЕННЯ...»

Роздум М. АРОЧКІ
пра паззію Алеся БАЧЫЛЫ

5

ВЕРШЫ
М. МЯТЛІЦКАГА
і А. ПІСАРЫКА

АПАВЯДАННЕ
А. КАЖАДУБА

3, 8—9

«ЯК ДАПАМАГЧЫ
АКЦЁРУ»

Гутарка
з М. ЗАХАРЭВІЧ

10—11

«ПОЛАЦКІЯ
КАНТРАСТЫ»

Фестывальныя нататкі
С. БЕРАСЦЕНЬ

12—13



● **ЭКСТЭНСІУНАЕ ГАСПАДАРАННЕ — УЧАРАШНІ ДЗЕНЬ**

● **ЯК «ГАВОРЫЦЬ МІНСК»?**

● **ПОМНІК РАЗБУРАЕ АБЫЯКАВАСЦЬ**

Разлічылі — куды падзець, куды ўласці імпат і працу... Захляпалі наўзбоч глядзець ды пакутліва азірацца.
Алесь РАЗАНАУ.
(З паэмы «Было балота»).

Уважліва сачу за матэрыяламі прэсы пра стан нашай прыроды. Вось і апошняя публікацыя С. Пятрова з Мазыра ў вашай газеце (22 красавіка 1988 г.) не прайшла міма майго увагі. Мне блізка пазіцыя аўтара, яго заклапочанасць лёсам роднай зямлі. Па абавязку службы мне часта даводзіцца знаёміцца з навуковымі працамі па праблемах экалогіі ў нашай рэспубліцы. І знаёмства гэтае, не дае асаблівых падстаў для аптымізму, а наадварот, наводзіць на сумныя роздум.

Як ні балюча гэта казаць, але мы сапраўды падчас нагадаем не дбайных гаспадароў, а дзікую арду чужаземцаў, якіх не цікавіць, што будзе на гэтай зямлі заўтра, а цікавіць толькі, што яны могуць узяць ад яе сёння.

Мы любім паўтараць словы Ф. Энгельса пра недапушчальнасць бяздумнага пакарэння прыроды, пра тое, што яна непазбежна помсціць нам за гэта. Але чамусьці далёка не заўсёды дастасоўваем гэтыя словы да сябе.

Мяркую, што любое шырокамаштабнае ўмяшанне ў прыроду (ці то вынішчэнне лясоў у басейне Амазонкі, ці то асушэнне Палесся, ці то абвалюванне Прыпяці) само па сабе заганае. Заганнае ўжо тым,

што яно шырокамаштабнае, і таму не можа не быць пагібельным для прыроды.

Што атрымаецца, напрыклад, з абвалюваннем Прыпяці, няцяжка здагадацца. Рака фактычна перастане існаваць. Бо не паварочваецца язык называць ракою канал з сістэмаю гідравузлоў. Гэтакасама, як нельга назваць рэчкамі каналы, у якія гора-меліяратары ператварылі практычна ўсе рачулікі на поўдні рэспублікі. Абвалюванне перайначыць і жыццельны і раслінны свет поймы Прыпяці. У ёй, я думаю, не застанецца месца ні для баброў, ні для балотных чарапах. Нас, праўда, сучашаюць тым, што затое больш будзе курапатак. Асабіста я ўспрымаю гэтае сучашэнне як здэклівы жарт.

Мы павінны ўрэшце спыніцца і спытацца ў сябе: дзея чаго мы ўсё гэта робім, дзея чаго ідзём на такія ахвяры, марнуючы тое, што належыць не толькі нам, але і наступным пакаленням, нашым нашчадкамі? Дзея таго, папросту кажучы, каб быць сучаснымі, каб заўсёды мець на сталым кавалак каўбасы, хлеба, масла? Што ж, жаданне натуральнае. Але, можа, для ажыццяўлення яго ёсць іншыя шляхі?

Штогод, як вядома, пры захоўванні страчанага значная частка ўраджаю. Па бульбе, напрыклад, гэтыя страты складаюць ці не палову. Дык, можа, нам не гаіць, як у прорыв, мільёны рублёў на ажыццяўленне грандыёзных праектаў, а скарыстаць іх для пабудовы сучасных гародніна- і бульба-

сховішчаў, для наладжвання сучасных тэхналогій перапрацоўкі ўраджаю?

Таму нам, відаць, не давядзецца ні пашыраць плошчы пад пасевы, ні асушаць балоты на Віцебшчыне. Бо экстрэнсіўнае гаспадаранне — гэта ўчарашні дзень. Карыстанне прыродай павінна быць разумнае, рацыянальнае, а не бяздумнае.

З. САНЬКО,
намеснік галоўнага рэдактара выдавецтва «Навука і тэхніка», кандыдат біялагічных навук.
г. Мінск.

Пасля чарнобыльскіх падзей бралі пробы грунту па ўсёй тэрыторыі рэспублікі, выяўлялі ў іх наяўнасць доўгажывучых пратонаў цэрыя і палонія. Паколькі ізатопы гэтых элементаў маюць вялікія перыяды паўраспаду, то такая карта актуальная і зараз. Мяркую, што і праз паўсотню год сітуацыя наўрад ці зменіцца да такой ступені, каб было неабходна складаць новую карту: узровень радыеактыўных выпраменьванняў будзе змяншацца, але размеркаванне на тэрыторыі рэспублікі застанецца раўнамерным. Наша грамадства не ведае радыеактыўнай абстаноўкі ў рэспубліцы, хоць варта было б казаць пра гэта, як пра надвор'е. Не ведаем яе і мы, супрацоўнікі ВА «Белрэстаўрацыя», а нам даводзіцца працаваць на аб'ектах рэстаўрацыі па ўсёй Беларусі. Сёлета мы праводзім даследаванні ў Ма-

гілёўскай і Гомельскай абласцях, на працу пад час археалагічных даследаванняў будуць запрашацца школьнікі і студэнты. Таму хацелася б мець дадзеныя аб рэальным стане рэчаў у гэтых рэгіёнах. Мы ведаем, што кафедра археалогіі БДУ спыніла раскопкі ў Рагачоўскім раёне, куды раней традыцыйна ездзілі студэнты на практыку. Можа, сапраўды небяспечна працаваць з грунтам у гэтых рэгіёнах?

В. ГЛІННІК,
І. СІНЧУК.

г. Мінск.

Штодзённа, ад самага ранку і да позняга вечара, чуюм мы з эфіру голас нашай беларускай сталіцы. Безумоўна, для таго, каб радыё- і тэлеперадачы былі цікавымі і карыснымі, недастаткова толькі адпаведнага іх зместу. Вялікае значэнне мае мова дыктараў, вядучых, выканаўцаў. Ды, на жаль, яны сістэматычна парушаюць нормы вымаўлення слоў і гукаў, што ўласціва беларускай мове. Яшчэ Якуб Колас з гэтай нагоды выказаў свае крытычныя заўвагі, папракаў дыктараў за жаклівы акцэнт і канстатаваў: «Як відаць, нашы дыктары ніколі не чулі жывой беларускай мовы, а вывучалі яе кабінетна, кніжным парадкам».

Як мы чуюм па радыё гукавое злучэнне «дж»? Як два асобныя гукі: «пасяд-жэнне», «нарад-жэнне». Бывае, што замест гуказлучэння «дж» вымаўляюць «д» альбо «ж»: «наражэнне», «пасяжэнне». Да гэтага часу асобныя дыктары няправільна вымаўляюць мяккія зычныя «дзь» і «цць» (замыкаюць іх на неўласцівыя беларускаму вымаўленню гукі «д» і «ць»), скажона вымаўляюць змякчэнне зычных гукаў «сь» і «зь» (словы «спельны», «змест»). Па радыё мы чуюм іх не мякка, як яны гучаць у жывой народнай гаворцы, а так, быццам пры напісанні гэтых слоў пасля літар «с» і «з» стаіць апостраф. Есць дыктары, якія імкнуцца

пазбегнуць вымаўлення гук «я» і замыкаюць яго гукамі «е» (ці нават «і»): «з'евіўся», «велікі», «з дзідулем», «его», «падзеліўся».

Я просты радыёслухач і свае заўвагі і прапановы неаднаразова даслаў на радыё. Вось вытрымкі з адказу намесніка галоўнага рэдактара: «З дыктарамі радыё праводзіцца пастаянная вучоба, але гэта, бачна, не вельмі дапамагае. Майстарству вымаўлення, як вядома, трэба вучыцца яшчэ ў школе, а даросламу чалавеку гэта зрабіць цяжэй», «Ваша пісьмо было зачытана... у дыктарскіх групах радыё і тэлебачання з удзелам вучоных-моваведаў АН БССР»... Няўжо дзея таго, каб людзей правільна навучыць гаварыць, трэба турбаваць вучоных з акадэміі? А можа, і трэба? Можа, хоць яны пераканаюць вядучых з радыё, што трэба вымаўляць «Траецкае» а не «Троіцкае» (гэтаму перадачу «Роднае слова» прысвяціла цэлы сюжэт і ўсё адно, як відаць, «не давяла»)...

Нашы слухачы ў большасці сваёй мову Беларускага радыё і тэлебачання лічаць за эталон, якога трэба трымацца. Увямі жа, якую шкоду можа прычыніць безадказнае стаўленне да слова!

Дзея справядлівасці адначасу, што апошнім часам чую з эфіру і правільнае, жывое беларускае вымаўленне. Але не так часта, як хацелася б.

А. БАБІЧ.

г. Глыбокае.

Узяцца за пяро нас прымусіла заклапочанасць станам беларускай культуры, станам гістарычнай памяці народа, справай патрыятычнага выхавання моладзі. Гэтым лістом мы жадаем даказаць, што хоць вонкавыя формы і твар беларускай нацыі непазнавальна змяніліся, але не змяніліся разам з імі наша непахісная вера ў прычынцы ленінскай нацыянальнай палітыкі, павага і гонар за сваіх продкаў, любоў да роднага краю.

ПРАЎДА ГІСТОРЫІ, ПРАЎДА ЖЫЦЦЯ

(Заканчэнне.)

Пачатак на стар. 1.). Пачатак і сённяшняй перабудовы. Разам з тым трэба будзе запоўніць «белыя плямы», аднавіць гістарычную справядлівасць.

Асабліва тонкае і дэлікатнае пытанне — галіна міжнацыянальных адносін. Тут нацыянальнае і інтэрнацыянальнае, класовае і нацыянальнае знаходзяцца ў складаным перапляценні і вымагаюць менавіта новага мыслення. Нельга не бачыць, заўважыў дакладчык, што залучанасць і дагматызм у тэарэтычнай рабоце і практыцы менавіта ў гэтай сферы адбілася нават на ўзроўні працы ў шэрагу рэгіянаў краіны.

Затым з дакладам «Асноўныя заканамернасці развіцця і актуальныя пытанні гісторыі савецкага грамадства» выступіў галоўны рэдактар часопіса «Вопросы истории КПСС», член-карэспандэнт АН СССР В. Касьянік. Ідэалогія абнаўлення і ўсведамленне неабходнасці перамен ва ўсіх сферах жыццядзейнасці грамадства, сказаў ён, фарміраваліся ў пошуках рэалістычных адзнак стану спраў у краіне і перспектывы яе развіцця. Асаблівае месца належыць лотаўскаму (1988 г.) Пленуму ЦК КПСС.

ЦК КПСС працягвае энергічна падтрымліваць смелыя, наватарскія выступленні газет і часопісаў, што рухаюць нашу перабудову ўперад і крытыкуюць сілы кансерватызму і дагматызму, антыперабудовач-

ныя настроі. Прыкладам таго з'явіўся рэдакцыйны артыкул «Прынцыпы перабудовы: рэвалюцыйнасць мыслення і дзеянняў», апублікаваны ў «Правде» 5 красавіка.

Гісторыя стала сёння своеасаблівым магнітным полем усеагульнага ўзбуджэння, якое аказвае прыкметны ўплыў на працэсы абнаўлення гістарычнай памяці народа, адзначыў далей дакладчык. Многія пытанні, што дыскусуюцца цяпер у друку, даўно хвалілі пісьменнікаў, літаратуразнаўцаў і гісторыкаў. І, бадай, толькі цяпер мы зразумелі, з душойным болям адчулі, наколькі вялікія нашы страты ў асвятленні Праўды жыцця і гісторыі, у фарміраванні гістарычнай свядомасці, у патрыятычным і інтэрнацыянальным выхаванні.

Правільнае, аб'ектыўна-дыялектычнае ўспрыманне і ацэнка сутнасных каштоўнасцей і дэфармацыі рэальнага сацыялізму, выяўленне аб'ектыўных і суб'ектыўных прычын, што іх спарадзілі, з'яўляюцца зыходнымі прынцыпамі абнаўлення айчынай гісторыі і гістарычнай свядомасці сучаснага пакалення народа. Наша перабудова мае на мэце поўнае аднаўленне ленінскай канцэпцыі сацыялізму і ў адпаведнасці з ёю — абнаўленне гісторыі будаўніцтва і развіцця сацыялізму. Адна з актуальных праблем — выяўленне і характарыстыка пераломных этапаў у развіцці савецкага грамадст-

ва. Тут перш за ўсё важна вызначыць крытэрыі такіх этапаў з улікам ужо назпашанага вопыту.

Праблема адлюстравання гісторыі савецкага грамадства ў мастацкай літаратуры і задачам літаратуразнаўства прысвяціў свой даклад член-карэспандэнт АН СССР П. Нікалаеў. Ён адзначыў, што складанасць праблемы вызначаецца не толькі вастрынёй і супярэчнасцю сённяшняй літаратурнай і мастацкай сітуацыі, не толькі недастатковасцю нашых сучасных навуковых ведаў гісторыі савецкага грамадства, але і прычынамі тэарэтыка-эстэтычнага і мастацтвазнаўчага парадку. Адною з іх дакладчык лічыць адсутнасць агульнапрынятага пункту погляду на спецыфіку мастацтва.

Сур'ёзная навука, сказаў вучоны, далёкая ад непевых адносін да мастацтва, але ж яна не вельмі ўплывала на масавую свядомасць, у выніку чаго нават прафесійная літаратурная крытыка часцей за ўсё мяркуюе аб мастацкай творчасці з пазіцыі «наіўнага рэалізму», гэта значыць з пункту погляду літаральнай адпаведнасці рэальнага і мастацкага ў творы. Адсутнасць сувязі між крытыкай і тэорыяй, у прыватнасці з філасофскай тэорыяй, прамоўца назваў бедствам сучаснага ідэяна-мастацкага жыцця.

Гаворачы пра паняцце «сацыялістычны рэалізм», дакладчык падкрэсліў, што трэба ў ад-

нолькавай ступені ацэньваць «удзельную вагу» абодвух складаных гэтага словазлучэння. Дакладчык у сувязі з гэтым спыніўся на паняцці мастацкага гістарызму. Патрэбны, падкрэсліў ён, сацыяльная цярпосць і абгрунтаванасць у ацэнцы гістарычных з'яў.

Марксісцкае вучэнне аб мастацтве, адзначыў дакладчык, яшчэ не рэалізавала ўсіх сваіх магчымасцей. У савецкай літаратурнай навуцы ёсць для руху наперад магутны стымулюючы фактар і надзейны метадалагічны арыенцір — тэарэтычны вопыт нашай партыі. Але, вядома, патрэбны новыя сур'ёзныя ідэі, неабходныя, у прыватнасці, новай зрухі ва ўяўленні аб рэалізме, і перш за ўсё аб сацыялістычным рэалізме.

Затым пачалася дыскусія. У цэнтры яе была думка пра тое, што дзве магутныя плыні праўды — праўды гістарычнай і праўды мастацкай — павінны стаць надзейнай гарантыяй неабарачальнасці перамен у краіне, магутным ідэалгічным падмацаваннем працэсу дэмакратызацыі савецкага грамадства.

Магутны выбух чытацкай цікавасці да гістарычнай і мастацкай літаратуры, на думку ўсіх удзельнікаў канферэнцыі, ускладае велізарны цяжар адказнасці на плечы пісьменнікаў і гісторыкаў. Але калі першыя, сказаў галоўны рэдактар часопіса «Вопросы истории» А. Іскендзераў, аказаліся ў момант рэвалюцыйнага пералому ўперадзе і сталі свайго роду маякмі ў фарміраванні грамадскай думкі, дык гісторык, на вялікі жаль, не змаглі прадставіць на уд народны сумленны і ясных прац.

Што ўяўляе сабой сёння на-

ша гістарычнае веданне? Гэтым, на першы погляд, тэарэтычным пытаннем задаваліся многія ўдзельнікі дыскусіі. Аднак гэта пытанне нашага сённяшняга жыцця, пытанне нашага ўсеагульнага абнаўлення, сказаў доктар гістарычных навук Ю. Афанасьев.

Мы пакуль перажываем час не стварэння гісторыі сацыялізму, прадоўжыў гэтую думку пісьменнік А. Папцоў, а дакранання да гэтай гісторыі, дакранання адзвіжанага і прагнага, бо народ упершыню атрымаў магчымасць самастойна прачытаць тэкст уласнай аўтабіяграфіі.

І пісьменнікі, і гісторыкі справадліва гаварылі на сустрэчы аб тым, што гады застою наклалі сваю шэрую адзнаку і на гістарычную навуку, і на літаратуру, і на мастацтва. Але было б найвялікшым грахам і велізарнай несправядлівасцю, заявіў член-карэспандэнт АН СССР Ф. Кузняцоў, кінуць камень у тую вялікую літаратуру, якая сфарміравалася на хвалі XX з'езда КПСС у 60-70-ыя гады.

Галоўны рэдактар часопіса «Новый мир» С. Залыгін заўважыў, што літаратура і гісторыя таму і блізкія, што ў аснове сваёй маюць неперыходныя каштоўнасці — цікавасць да асобнага чалавека і да чалавецтва ў цэлым. Калі сёння ствараецца сур'ёзная літаратурная твор, падкрэсліў пісьменнік, дык ён сам па сабе ўжо гістарычны, таму што нясе зарад, які праз нейкі час стане здбыткам гісторыі. Але гэта не азначае, што гісторыя дыктуе свае правілы літаратуры. Дыктаваць мастаку можа толькі яго талент і грамадзянскае сумленне.

Актыўна, зацікаўлена абмяр-

Мы хочам, каб нашы дзеці, унукі, праўнукі атрымлівалі адукацыю на сваёй роднай мове, каб не згасала ў іх сэрцах гістарычная памяць, і таму прапануем абмеркаваць у самых шырокіх грамадскіх колах наступныя нашы думкі.

Першая—у сувязі са святкаваннем 500-годдзя з дня нараджэння першага сярод усходніх славян доктара лекарскіх навук, беларуса па нацыянальнасці Францішка Скарыны. Думаем, што варта было б прысвоіць яго імя Мінскаму дзяржаўнаму медыцынскому інстытуту.

Другая. Чаму б не арганізаваць у МДМІ Беларускамоўную кафедру гісторыі медыцыны? У якасці падручніка па гісторыі медыцыны БССР можна было б прапанаваць кнігу Рыгора Раманавіча Кручка «Нарысы гісторыі медыцыны Беларусі», у якасці дапаможнага матэрыялу—кнігу В. П. Грыцкевіча «З факелам Гіпакрата: з гісторыі беларускай медыцыны».

Думаем, што час надаць музею Гісторыі медыцыны Беларусі статус дзяржаўнага, забяспечыць музей штатнымі супрацоўнікамі-прафесіяналамі, прысаванымі памяшканнем. Можна падумаць і пра тое, каб шматтыражная газета «Советский медик» друкавалася і на рускай, і на беларускай мовах.

І яшчэ. Не перашкодзіла б нам пераймаць вопыт выкладання на нацыянальных мовах у медыцынскіх навучальных установах Эстоніі, Літвы, Латвіі, Украіны.

А. ЛЮДЧЫК, **стаматолог Дараганскай сельскай участкавай бальніцы; У. РУДОВІЧ**, **настаўнік Дараганскай санаторна-ляснай школы; А. ІЛЬЮШЫНА**, **дырэктар Дараганскай санаторна-ляснай школы; А. АСТАПОВІЧ**, **фельдчар здраўпункта лакаматыўнага дэпо ст. Асіповічы; Л. ПІНДРАС**, **Т. КАЛАСОУСКАЯ**, **І. МАКАРАВА**—**стаматологі Асіповіцкай стаматалагічнай паліклінікі, Асіповіцкі раён.**

коўвалася на канферэнцыі праблема барацьбы старога і новага мыслення. Старое мысленне, адзначыў літаратурны крытык **В. Аскоўкі**, супрацьдзейнічае новаму іншы раз наступальна, агрэсіўна. Сведчанне таго — некаторыя публікацыі ў газетах і часопісах. Стары лад думкі праявіўся ў выказваннях, нахшталт таго, што «ніхто ў свеце не паклёпнічае так на сваю гісторыю, як мы». Найбольш жа выразна і ўцяма прагучаў голас «абаронцаў асноў» у публікацыі **Н. Андрэевай** «Не магу адступацца ад прынцыпаў».

Многія прамоўцы з задавальненнем адзначылі, што гэтыя антыперабудовачныя тэндэнцыі атрымалі дастойную і аўтарытэтную водпаведзь. Але няўжо, пытаецца **М. Шатроў**, нам, удзельнікам сённяшняй канферэнцыі, трэба было чакаць 5 красавіка для таго, каб выказаць уласны пункт гледжання? Дзе былі гісторыкі, грамадазнаўцы, што прысягалі на вернасць перабудове? У гэтай зале мы — гісторыкі і пісьменнікі — працягваем адзін аднаму рукі. Важна, каб яны не павіснулі ў паветры.

Лёс перабудовы, лічыць пазт **У. Кастроў**, залежыць ад таго, якія працэсы возьмуць верх у грамадскім жыцці. Большасць народа разумее, што альтэрнатывы прапановам, сфармуляваным партыяй, альтэрнатывы дэмакратызацыі няма.

У большасці выступленняў так ці інакш фігуравалі пытанні, звязаныя з культу асобы Сталіна, прычынамі яго ўзнікнення і цяжкімі вынікамі. Ці правамерны тэрмін «сталінізм»? Дырэктар Інстытута ваеннай гісторыі АН СССР **Д. Валкагонаў** адказвае на гэтае пытанне сцвярджаючы,

Да апошняга часу ў навуковых выданнях, прысвечаных беларускай архітэктуры, культурае дойлідства XV ст. было прадстаўлена вельмі абмежаванай колькасцю помнікаў. З мураваных помнікаў уведзены ў навуковы ўжытак толькі касцёл у Ішкальдзі. Такое становішча складалася таму, што не праводзілася работа па іх выяўленні і ўсебаковым вывучэнні. А помнікі тым часам разбураюцца, гінуць.

Вось і стан касцёла ў вёсцы Уселиуб, якая знаходзіцца за 15 кіламетраў на поўнач ад Навагрудка, наводзіць глыбокі смутак. Упершыню яго апісаў і прапанаваў датаваць пачаткам XV ст. **Р. Баравы** («Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», 1987, № 2). Архітэктурна-археалагічнае вывучэнне касцёла сведчыць, што помнік уяўляе сабой невядомы дагэтуль прасторавы тып храма ў архітэктуры Беларусі.

У 1968 годзе ў касцёле здарыўся пажар. У выніку яго былі знішчаны ўсе элементы інтэр'ера, плоская драўляная столь на бэльках асноўнага памяшкання, апсіды, а таксама вяршыня вежы. Праз некалькі год пасля пажару абваліліся мураваныя скляпенні левай сакрысціі. Па сённяшні дзень мясцовыя ўлады, грамадскія арганізацыі нічога не зрабілі, каб выратаваць помнік. Ён не ўведзены ў «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі». Абгарэлыя бэлькі і дошкі ўнутры касцёла зараслі арэшнікам і дрэвамі. Мураўка бурыцца, у любы момант могуць рухнуць скляпенні падвалаў.

Як бачым, помнік разбурае не час, на які можна ўсё спісаць, а чалавечая абыхаўнасць. Глядзіш на храм і складваецца ўражанне, што пра яго існаванне не ведаюць у рэспубліканскім таварыстве аховы помнікаў і Міністэрстве культуры БССР, бо на будынку нават няма ахоўнай дошкі.

А. КУШНЯРЭВІЧ,
аспірант Інстытута гісторыі
АН БССР.

указваючы, што гаворка ідзе аб грубым скажэнні ленінскіх ідэй аб сацыялізме, далей не поўным выкарыстанні матэрыяльнага і духоўнага патэнцыялу новага ладу і чалавечага фактара, аб прычыненні грамадству незагойных дагэтуль ран.

Менавіта ў той перыяд закладваліся асновы негатывных працэсаў, якія мы сёння называем «застоем», падкрэслівае сакратар праўлення СП РСФСР **М. Шундзік**. Пры гэтым неабходна, па словах пісьменніка, памятаць, што падзвігі народа і ў працы, і ў барацьбе з фашызмам здзейснены не дзякуючы, а насуперак усяму, што спарадзіў сталінізм. Недапушчальна прыпадабняць паслякастрычніцкія пакаленні інфурзорыям, паслужаным волі «правадыра народаў». Ленінізм існаваў і тады як рэальная духоўная сіла, менавіта яна рухала мільёнамі савецкіх людзей у тую пару.

Гэтае разуменне, аднак, на думку большасці ўдзельнікаў дыскусіі, не пазбаўляе ад неабходнасці па-новаму, уважліва і сумленна прачытаць многія старонкі нашай гісторыі, пераадолець аднабаковае асвятленне многіх яе фактаў. Трывогу з выпадку неадэкватнага паказу падзей Вялікай Айчыннай вайны, пераломных рубяжоў і драматычных сітуацый гісторыі выказалі пісьменнік **В. Астаф'еў**, літаратурны крытык **А. Ланшычкаў**, галоўны рэдактар часопіса «Вопросы литературы» **Д. Урнoў** і іншыя.

З заключным словам выступіў віцэ-прэзідэнт АН СССР **П. Федасееў**.

У рабоце канферэнцыі прынялі ўдзел член Палітбюро ЦК КПСС, сакратар ЦК КПСС **А. Н. Якаўлеў**, загадчыкі аддзелаў ЦК КПСС **Ю. П. Воранаў** і **В. А. Грыгор'еў**.

Мікола МЯТЛІЦКІ

П А С Я



Урок, якога не было ў Бабчынскай школе

Запалі, школа, святло,
Дзверы шырака расчыні.
Урок, якога тут не было,
Я правяду ў цяшыні.
І не вакольна-прыблізна
Стану тлумачыць прадмет.
Гэта не лірыка—
Фізіка!

Тэма—
«Ядзерны свет».
Раніца глянэ ядрана
Сонцам у шкло.

Побач праменна-ядзерна
Б'ецца бяда крыло.

Дзесь на пастой «Першынгі»
Цэляцца ў неба звычайна.
Дзеці, мы першымі
Вывучым стрончыны практычна.

Смута, жуда пасеяна
Чорнай бядой.

Гусне ў барах яшчэ яна,
Смягне крыніц вадой.
Зорыць бацькоўскімі хатамі,
Школ немагой пустой.

Мы на уроку атама
З тэмай—крутой.

Звонам расы і калосся,
Са студні
Вядром вады
Нам давалася

Узважыць цяжар бяды.
Сутнасцю чалавечай
Цэдзіцца боль скразны:

«Ці стане падобнай пустэчай
Шар наш зямны?»
Хто задае пытанне?
Хто дасць адказ?

Стане або не стане —
Залежыць цалкам ад нас.
Ад вашых аціхлых крокаў,
Ад сутнасці вашых урокаў,
Ад вашага сэрца і розуму—
Рукі лягуць на пульт.

Думаіце самі цяроза,
Не выстыў розум пакуль.
Пакуль не ўціснулі ў схемы
Сэрца, душу «звэзды»,
Пакуль вы яшчэ не робаты,
У ранг такі не ўзвалі,—
Бачце, што ў свеце робіцца,
Думаіце, дзеці Зямлі.

Возьмеце Заўтра ў рукі,
Свет наш трывог і бедаў.
Ад якасці вашай навукі,
Ад сутнасці вашай і ведаў
Залежыць гісторыі крок...

...Апошні звянок.

Хвалюйся, чалавек, за род
зямны.

Бязмоўны век стаіць на
даляглядзе,
Падданы хіжай, ядзернай
уладзе.

Гартуй свой дух, каб збавіцца
віны.

Калісь, насельнік выстылых
плячор,

Ты перамог, абверг нябёс
дакор.

Братоў сваіх у грозных сечах
сек,
Калі зямля на трох кітах
стаяла.

Зямлю апошнім смерчам
разгушкала,—
чалавек.

Як найхутчэй уцяміць зможаш
ты,
Што пад Зямлёй пльывуць
не тры кіты, —
згубы.

Аслабнуць рукі хіжасці і
згубы.

Народы ўсе у еднасці браты,
У іх адны тыраны-лётарубы.

Світае, аблокі гартэе
Вецер, як кнігі старонкі.
Ранішні горад каўтае
Ветраны подых сцюдзёнкі.

Тлумная змора і ціша.
Свет мой трывожны, спачні!
Вечнасць планеты калыша
На далані.

Ціха асцюжны вецер
Стукне праязбла ў шкло.
Спяць мае дзеці.
Дзень, запалі святло.

Холад, сыдзі, абложны,
Сэрцы іх не крані.
Свет мой трывожны,
З дзецьмі пагамані.

Скінуўшы ноч, як маску,
Счэзніце смерці крыжы.
Свет мой, пачуй іх казку,
Аберажы.

Ты перамог, абверг нябёс

Братоў сваіх у грозных сечах

Калі зямля на трох кітах

Зямлю апошнім смерчам

За род зямны хвалюйся,

чалавек.

Як найхутчэй уцяміць зможаш

Што пад Зямлёй пльывуць

не тры кіты, —

Аслабнуць рукі хіжасці і

Народы ўсе у еднасці браты,

У іх адны тыраны-лётарубы.

Світае, аблокі гартэе

Вецер, як кнігі старонкі.

Ранішні горад каўтае

Ветраны подых сцюдзёнкі.

Тлумная змора і ціша.

Свет мой трывожны, спачні!

Вечнасць планеты калыша

На далані.

Ціха асцюжны вецер

Стукне праязбла ў шкло.

Спяць мае дзеці.

Дзень, запалі святло.

Холад, сыдзі, абложны,

Сэрцы іх не крані.

Свет мой трывожны,

З дзецьмі пагамані.

Скінуўшы ноч, як маску,

Счэзніце смерці крыжы.

Свет мой, пачуй іх казку,

Аберажы.

Твая абсечана дарога
На згоркай хойніцкай вярсеце.

Абрэжа шлях імклівы, лёткі
Ляска зарэчнага чубок.
За Парычамі, з павароткі,
Ты глянеш смутна ў родны бок.

Прыпынак новы... На паўкроку
Сустрэне цёплае жытло.
А ты брыдзеш, не верыш

Душой у роднае сяло.

Брыдзеш па выстыламу полю,
У хату ступіш са двара
На крылах памяці і болю,
Мая пакутніца-сястра.

Тугі зямной шугаюць крылы,
Імкнешся ластаўкай туды,
Дзе стынуць родныя магілы,
Дзе смутна журацца клады.

Дзе хаты—зеўраюць

Дзе зона суму—за спіной.
Дзе лёг бядой жагнуты вечар
На скроні першай сівізнай.

У хадзе цяжкой прыстануць
ногі,
Ступіўшы ў лёсу каляю.
На ўзбоччы скрушнае дарогі,
Цябе праводзячы, стаю.

На плошчы Якуба Коласа

Прыстань у спешцы тут, на
плошчы Коласа,
Не мерай памяць позіркам
здаля.

Вядзе з табой гаворку на
паўголаса
У тлуме веку родная зямля.

Ідэш куды, з якой зямной
патрэбаю,
Ты, ядзернага свету пешаход?
На раніцы набіўшы моўчкі

Сягоння песняй Коласавай
рот,
грэбуеш.

Ківаеш: чуў! Пра родны кут, і
ўжо
Наслухаўся, ціхмяна з плошчы
рушыш.

Глядзіць Талаш, сціскаючы
ружжо.

Сымон раўніва, скрыпкай,
будзіць душы.

З якіх лясоў ты, вецер,
залеяў,

На плошчы гэтай скончыўшы
вандроўку?

Маёй зямлі астатні моўны спеў
Вязуць з сяла дзяды на
Камароўку.

Спрачаецца за Коласа спіной
Гаворка вёсак, горад
дакарае,

Адменнаю базарнаю цаной
У кішэні, а не ў душы зазірае.

Палічыць куш свой камароўскі
торг
Старэчымі мазольнымі рукамі.
Ды будзе дзень, дзе
давядзецца ўсё ж

Нам гаварыць, што ёсць, перад
вякамі.

Я не хачу пачуць бязмоўе
дня,

Якія не ўзвіліся б землятрусцы.
Шчыльнай у гурт, духоўная
радняя,
Да Коласа бліжэй, мы—
беларусы!

Вядуць у свет шырокі
бальшакі,
Наш спеў чуцен ў сям'і
адзінай, новай.

Я веру: перамоўцаца вякі
На гэтай плошчы Коласавай
мовай.



Мінск. Плошча імя Якуба Коласа.

Фота Ул. КРУКА.

Тяжело молчал
Валун-догматик
В стороне от волн...
М. РУБЦОВ.

Атмосферны ціск пачаў падаць, і мора прыходзіла ў рух. Яно ператварала бязмежны блакіт у свінцовую шэрань. На рухомай паверхні вады ўтваралася лёгкая пена.

За шумам-пошумам і размераным шаргаценнем, што ішло з-пад вады і прыглушалася ёю ж, згадвалася вечнасць. Яна цякла, плыла, білася аб бераг, і для яе не мела значэння, існуеш ты ці не, ты — пясчынка на водмелі, кропля ў моры.

Пошум вечнасці, аднак, не супакойваў. Хутэй наадварот — вярэдзіў душу, будзіў згэдкі і ўспаміны. Думалася пра тое, што мае вандроўкі па зямлі, якая яшчэ не скрозь ператварылася ў пекла, а толькі сям-там, дзея нечага патрэбны былі. Пра тое, што сёння, бадай, больш каштоўным з'яўляецца не бытапісанне, а непасрэднае ўздзеянне літаратуры і літаратуры на жыццё. А пісьменнік можа дамагчыся гэтага чыстэсардэчным і палымным словам, а таксама ўчынкам.

Думкі не давалі спакою і тут, на беразе мора. Жонка, як шкадуючы, пажартавала:

— Калі хочаш, каб бласое адышло, схадзі ў царкву ды свечку пастаў.

Малайчына! Тут я праўда. Найлепей, сапраўды, было б паставіць свечку. Паставіць і памянуць усё, што аджыло свой век, але, тым не менш, чапляецца за жыццё. Усё, што адышло ў нябыт, але нежак адтуль вяртаецца і вярэдзіць душы жывых і не дае спакою...

Нечакана прыгадалася царква. Здаўна знаёма мне царква на Гомельшчыне, у якой быў у дзяцінстве без усялякае пільнае патрэбы.

Аднойчы мы збеглі з урокаў — я і мой сусед і хаўруснік Віктар Кастэнка. Ганялі мы сабак на вуліцы, бадзяліся, аціраліся па завуголлях, баючыся трапіць на вочы настаўнікам або знаёмым. З нечарпеннем чакалі канца заняткаў у школе, каб, дзлучыўшыся да іншых вучняў, як ні ў чым не бывала вярнуцца дадому.

Вецер і холад загнаў нас у царкву, куды Віктар, дарэчы сказаць, ужо ведаў дарогу — хадзіў туды зрэдку разам з бабуйай (бацькі яго загінулі ў вайну, жыў ён з дзедам і бабай). Там, непадалёку ад аналоя, стаяла цародка людзей, і мы далучыліся да іх. Чарга паціху пасоўвалася. Як я зразумеў потым, чарга была да споведзі. Захацелася пакаяцца і нам.

Крок, яшчэ крок насустрач невядомаму тайству, і Віктарава галава і плечы схаваліся пад цёмнай накідкай свяшчэнніка. Пра што яны там шэптам гавораць? Я ўсе вочы гляджу на шытае золатам і бліскае адзенне чалавека, які ведае невядомзе мне і злучае неба з зямлёю. Гэтыя прыгажосць і таемнасць ажно слепяць, дух займае. Мая чарга...

— Што ты маеш сказаць, хлопца?

— Нічога... Прышоў разам з Віцём сюды, — ледзь выціснуў я.

— Грахі маеш?

— Не-е...

— Тату, маму слухаешся?

— Ага.

— Ну — малайчына.

І ён сунуў мне ў рот лыжачку нейкага рэчыва — віна? мёд? — я не мог разабраць. А на смак было добрае...

Памінаю... Усё тое, што не прымаю...

З Кастэнкам я сустраўся ў адну з апошніх маіх камандзіровак. Ён не пакінуў зямлю бацькоў, жыў і працуе непадалёку ад мясцін, звязаных з нашым дзяцінствам. Я прыехаў туды і, уладкаваўшыся ў гасцініцу, пазваніў яму па тэлефоне. Дома, аднак, ніхто не падняў трубку. Тады я набраў нумар на суднарамонтным за-

водзе, дзе ён робіць. Сакратарка паведаміла, што Кастэнка некалькі тыдняў назад звольніўся.

Навіна легла трывожным халадом на сэрца. Што значыць гэтае яго звальненне? Быў добрым работнікам, вырас да намесніка дырэктара, яго цанілі за веданне справы, цягавітасць у працы і, бадай, незалежны, аздоблены гумарам, вясёлы характар.

Вечарам паехаў да Кастэнкі дадому. Прадчуванне нядобрага не падманула мяне. Працаваў ён ужо ў іншай установе і пра свой суднарамонтны за-

водзе, дзе ён робіць. Сакратарка паведаміла, што Кастэнка некалькі тыдняў назад звольніўся.

ПЕРАБУДОВЕ — ІДЭІ АБНАЎЛЕННЯ

Васіль ЯКАВЕНКА

ПАМІНАЮ І ВЕРУ

вод загаварыў з горыччу:

— Не было як далей рабіць. Адзін з кіраўнікоў — алкаголік, цяпер, праўда, скрыты, і яму пастаянна не хапае сродкаў на «запраўку» — гаручае ж падаражэла. Шукае грошы на прадпрыемстве. Вынайшаў камбінацыю, якая, пры маім садзеянні, дазваляла б яму прысвоіць тры тысячы рублёў. Я не падпісаў падрыхтаваны ім паперы. З гэтага і пачалося. А ў будаўніцтве, сам ведаеш, заўсёды можна белае чорным паказаць, з мухі зрабіць слана. Пачалі шукаць пралікі, каб зачэпіцца. — Кастэнка памаўчаў, напэўна, шукаючы нейкае тлумачэнне свайму ўчынку, і не знайшоў яго. — Плюнуў я!

На суднарамонтным заводзе, дзе я ўсё ж пабываў, спытаўся ў кадравіка, чаму звольніўся Віктар Кастэнка з пасады намесніка дырэктара.

— Дарэмна ён звольніўся... — На вуснах начальніка з'явілася трохі загадкава і разам з тым вясёлая ўсмішка: — Не было аб'ектыўных прычын.

— А суб'ектыўныя...

— Суб'ектыўнымі прычынамі мы не займаемся.

Чуецца? Суб'ектыўнымі прычынамі адміністрацыя не займаецца, хоць за «суб'ектыўнымі» заўжды ляжаць сацыяльныя, стаіць сам чалавек. Паказальна!

У гэтых словах кадравіка быў ключ да разумення сітуацыі, што склалася на заводзе пад час перабудовы. Атмосфера там, даведаўся, была ўжо не колішняя. Запанавала няўмелае празмернае адміністраванне. Гэта выклікала недавер рабочых і да новага, што ўкаранялася ў вытворчасць, і да справядлівасці, праўды, галоснасці, і да самой перабудовы, скіраванай якраз супраць адміністравання, прынукі. Пры ўсё тым жа занадбанні чалавечага фактара. Калі ісці адсюль, можна зразумець учынак намесніка дырэктара Віктара Кастэнкі, які, не вытрымаўшы выпрабаванняў нячыстага духа (чым не суб'ектыўнасць?!), збег з прадпрыемства.

Памінаю нячыстага духа — каб ён спрах! — што гэтак часта збівае з трыпу сумленных людзей, а разам з ім памінаю і аматараў розных афэр на вытворчасці, казакрадаў, ліхадзеяў, для якіх не існуе чалавечай маралі і якія для дасягнення сваіх мэт не грэбуюць нічым, умеюць абыйсці любога і кожнага...

Лета толькі яшчэ пачыналася, і свежай ляжала ралля на ўсе бакі ад прасёлкаў. Быў акурат час, калі селянін мог крыху ад-

ня... летняя кампанія... манеўр... вышыні, рубяжы, якія бяруць хлебаробы і г. д. Выслоўе «бітва за хлеб» з іх найбольш пашыранае. Прычым, «бітву» вялі найчасцей генералы ад сельскагаспадарчай вытворчасці, а сяляне, што з веку ў век гаспадарылі, даходзячы да тонкасцей, да сакрэтаў кожнага лапіка зямлі, ператвараліся ў «салдат», надзеленых якасцямі даўнейшых парабкаў. Унутры сялянскі свет разбураўся.

Гэтыя разбурэнні ў вёсцы (і наогул у грамадстве) заўважыў адзін нямецкі філосаф і лінгвіст яшчэ задоўга да Маркса. Аналізуючы парадкі ў сваёй прускай дзяржаве, ён пісаў: «Тое, што чалавек не выбраў сам, у чым ён абмежаваны і несамавіты, не пераходзіць у яго ўласную сутнасць, застаецца для яго вечна чужым; ён робіць сваю справу, выкарыстоўваючы, як правіла, не чалавечыя сілы, а механічнае ўменне».

Чым гэта не дыгнаў хваробы, на якуму мы хварэем?... Акадэмік Т. Заслаўская нежак зазначыла ў друку, што, калі не рэалізуюцца творчыя магчымасці, чалавек нярэдка адчуваецца ад працы і грамадскіх каштоўнасцей. Напэўна, па гэтай жа прычыне (згодна сацыялагічным даследаванням) у нашай краіне на поўную сілу працы толькі трэцяя частка работнікаў, што заняты ў прамысловасці і сельскай гаспадарцы. Адсюль і вынік, вядомы ўсім.

На камандных вышынях нашай Дзяржавы вырасла не адно пакаленне адміністратараў, многія з якіх засвоілі феадальна-банапартысцкія замашкі, хоць і лічацца камуністамі, дыялектыкамі, носбітамі калектыўнага розуму і вышэйшай маралі. Яны дзесцігоддзямі ігнаравалі як саму прыроду чалавека-творцы, так і законы эканамічнага развіцця грамадства. Парушаючы іх, парушалі асноўны прыныцы сацыялізму («Ад кожнага — па здольнасцях, кожнаму — па працы») і тым самым дэфармавалі сацыялізм у саміх яго асновах. Замест аб'ектыўных законаў амаль скрозь дзейнічаў так званы сілавы прэс, уяўляючы сабой адну з разнавіднасцей тыраніі. Але ж з гісторыі вядома, што нават самая вялікая тыраны ў свеце не здольны былі адмяніць законы развіцця грамадства, хоць і стрымлівалі гэтае развіццё.

Дык вось, паездка ў Горацкі раён вярнула мяне да ранейшага сумнага роздуму аб валонтарызме і адміністраванні, бо там, на сяле, яшчэ раз агалялася іх стрымлівуючая, шкод-

ная ў адносінах да перабудовы сутнасць.

Яшчэ да Горака проста як анекдот гучаў у вуснах пісьменніка Аляксея Карпюка расказ пра адну актывістку ў Гродне — выхаваную для беззапаветнага служэння грамадству, аднак надзеленую адмысловымі службовымі функцыямі. Яна ўся ў руху і як апантаная прыбягае раз-пораз у райком партыі з адным і тым жа пытаннем: «Дайце мне грамадскае даручэнне!» Сама актывістка не здольна прыдумаць сабе хоць які, адпавядаючы яе інтарэсам і імпульсу, занятка, аднак і без

яго жыць не можа. Так сказаць, «дама-машына».

Выканаўца сёння павінен разглядацца, бадай, як закончаны сацыяльны тып, доволі распаўсюджаны ў нашым грамадстве. Селяніна адвучылі ад векавечнага працэсу мыслення — паператары расцэлілі і распісалі для яго ўсе дзеянні на зямлі.

Гэты ж працэс закрануў і прамысловасць. «Не разважачы!» — любімыя словы Анісімава, тыповага адміністратара сталінскай школы, галоўнага героя рамана Аляксандра Бека «Новае прызначэнне». Ён і сам сябе прымушае не разважачы, калі прымае распараджэнні зверху.

Пасля XXVII з'езда КПСС абнаўляючай паводкай жыцця дзе-нідзе падмыла жалезабетонныя палі адміністрацыйна-бюракратычнай сістэмы, але яна па-ранейшаму дзейнічае. У многіх установах, калі начальнік адлучаецца, ніхто не можа вырашыць ніякага пытання. Нават простага. А мітусня ўсчынаецца неймаверная, хоць на самай справе амаль ніхто не працуе...

Горацкі раён нас парадаваў і засмуціў адначасова. Усе пісьменнікі сшыліся на думцы, што там працуюць жывыя і ініцыятыўныя людзі і што кіраўнікі раёна як сваю крэўную справу ўспрынялі перабудову ўпраўлення і саміх вытворчых адносін; укараняліся брыгадны і, зрэдку, сямейны падрод, самастойнасць у рабоце розных гаспадарчых звенняў і калектываў.

— Горацкае РАПА цяпер нікому не замінае ў рабоце.

Не замінае! Гэта ўжо дасягненне! Гэта ж — мінімум, якога трэба чакаць ад РАПА. Мне, аднак, падалося, што Горацкае аграрна-прамысловае аб'яднанне ў штодзённым рабоце сёння здольна на самае вялікае, а іменна на выхаванне гаспадары і стварэнне для яго спрыяльных умоў на прадамет самавыяўлення. Першы крок Дзеля гэтага, можна лічыць, ужо зроблены.

Дырэктар саўгаса «Дрыбінскі» Мікалай Фёдаравіч Юркоў, трохі пацяшаючы сам з сябе, расказаў нам пра такі выпадак.

Веснавая сяўба зацягвалася. Штодня дажджыла, і не было як пускаяць цяжкую тэхніку ў поле на пераўвільготненую глебу. Лепшыя тэрміны для сяўбы аўса праходзілі, бо — авёс сей у грязь — будзеш князь.

Юркоў узначалвае грамадскі савет Горацкага РАПА, ён

ініцыятыўны чалавек, аўтарытэтны. Дык вось, гэты Юркоў заўважыў, што найлепшы час для аўса праходзіць, і цяпер, каб ніва ўрадзіла, трэба сеяць нейкую іншую культуру. Параіўся са спецыялістамі гаспадаркі — выбар паў на ячмень. Але ж, згодна з зацверджанай у раёне структурай пасеваў, яны павінны заняць раллю аўсом. Што рабіць? Не адно надвор'е ўлічваць даводзіцца.

І, памятаючы пра сваю заўсёдную і, можна сказаць, халопскую залежнасць ад раённага ўлад, селянін пры партфелі Юркоў звоніць па тэлефоне намесніку старшыні РАПА Шкурынскаму і просіць дазволу пасеяць скараспелы ячмень замест аўса.

Шкурынскі ўважліва выслушаў знатнага земляроба і запытаў:

— А чаму вы мне звоніце? — Дык вашага шэф — старшыні — няма на месцы.

— Чаму вы наогул сюды звоніце? — у голасе Шкурынскага пачулася не то адчуванасць, не то насмешка, чаго дырэктар «Дрыбінскага» ніяк не чакаў і не мог адразу ўцяміць, што гэта значыла.

— Дык жа пытанне важнае, Леанід Уладзіміравіч. Трэба ўзгадніць, прыняць рашэнне...

— Пачакайце, пачакайце, Мікалай Фёдаравіч. Я ці вы гаспадар там, на вашых палатках? Хто павінен прымаць рашэнне?..

Шкурынскі паклаў трубку, а збятжаны Юркоў нейкі час яшчэ трымаў яе каля вуха. Яму зрабілася гарача. Яму было сорамна за гэты званок. У краіне адбывалася перабудова, і Юркоў... ён... таксама лічыў, што стаіць не ўбаку ад яе, а тым часам атрымаў ад раённага кіраўніцтва такі прадметны ўрок. Хіба ж не ён, Юркоў, дзесцігоддзямі, марыў, каб быць на зямлі гаспадаром?! Дык будзь ім!

Што з ім здарылася? Я ведаў і ўяўляў сабе сітуацыю ў розных раёнах, і шырэй — па сёлах рэспублікі.

Я ведаў, што тое, на чым злавіў сам сябе Юркоў, было тыповае з'яві. Псіхалагічная абумоўленасць і закамлексанаванасць у ўчарашніх сілавых прыёмах і метадах гаспадарання стала з'яві агульнай, і яе ўплыву рэдка які кіраўнік мог пазбегнуць. Іменна гэта і з'яўляецца адным з асноўных тормазаў якаснага адроджэння сацыялізму ў дзяржаве.

Вось і Юркоў. Якую моцную сілу набыла машына уніфікацыі і ломкі пачуццяў, абкаты і габлявання душ, калі арка яна ператварыла ў свойскую птушку, якой і крылы ўжо непатрэбны, бадай... У металалом бы гэтае бюракратычнае вынаходніцтва!

Памінаю аўтараў гэтага вынаходніцтва, парадкі гэтыя...

Выпадак звёў мяне ў Мінску з дырэктарам аднаго доволі буйнога прадпрыемства, і размова зусім натуральна зайшла пра новыя павевы ў жыцці і новыя ўмовы развіцця вытворчасці. Калі мы дастаткова праніклі даверам адзін да аднаго, дырэктар спытаўся, ці ўяўляю сабе, як пойдзе перабудова ў краіне далей?

— Уяўляю, — адказаў я, прыкідваючы ў думках, ці не тойца за словамі майго субседніка які-небудзь падвох.

— А я не ўяўляю, — прызнаўся дырэктар.

І мне зрабілася ніякавата, нібы гэты дзелавы чалавек адным махам выбіў з-пад маіх меркаванняў падмурак; я кінуўся тлумачыць яму сваё ўяўленне, рэзвіваючы спехам і асэнсоўваючы кожнае слова, каб не паказацца яму пустамелем.

Мне ўяўлялася перабудова ў асноўных рысах, але, шчыра, я чакаў таго, чаго не было яшчэ, — кардынальнай ломкі ў сфэры дзеяння Плана і Вала, і невыпадакова, бо на вытворчасці

(Працяг на стар. 14—15).

ПАРЫВІСТА - СВЕЖАЯ вятрыстасць нашага часу працягвае адгортваць трывожныя і балючыя старонкі паэм, вершаў, напісаных у ранейшыя перыяды—часам нават без разліку на іх хуткую публікацыю. Яны нараджаліся як голас творчага сумлення, што не магло маўчаць.

Згадаем, напрыклад, публікацыі—паэмы А. Твардоўскага «Па праву памяці», вершаў В. Бергольц, Я. Еўтушэнкі, або з твораў беларускіх аўтараў—«Паэму тугі» А. Бачылы, «Балючую памяць» С. Грахоўскага...

Такія публікацыі таму і прыкоўваюць нашу ўвагу, што яны нясуць у сабе незаменна-каштоўную якасць—прэстыж сумленнасці. Яна вызначальнай становіцца сёння ў крытычным пераважванні папярэдніх твораў, у пераглядзе іх і выверцы на сапраўдную грамадзянскую годнасць, у разуменні, урэшце: хто ёсць хто?

Пачатак гэтага года прынёс у нумарах нашых часопісаў—лютаўскім («Малодосць»), сакавіцкіх («Польмя» і «Беларусь») —новыя публікацыі з паэтычнай спадчыны Алеся Бачылы, якому не суджана было, на жаль, дажыць да сённяшняга разняволення грамадскай думкі, галаснасці. Праз многія з вершаў, напісаных звыш дваццаці гадоў назад, праходзіць рас-трывожаны матыў-роздум, які і сёння надзвычай актуальны: «Ты пасмяротна рэабілітаваны...». Як у нашым новым ла-дзе магло здарыцца такое, калі «жахлівае судзейства» атры-мала нечуваную дэспатычна-бескантрольную ўладу і кінула на згубу мільёны ні ў чым не вінаватых людзей? Адрасуючы такое пытанне нашаму грамад-ству, паэт спрабуе разабрацца ў маральным і псіхалагічным клімаце таго часу, бескампра-місна ставіцца да самога сябе, да сваёй затлумленасці зроку, легкавернасці:

**Агульнае павістані і тлумам
Пустой хвалы, не думалі: чаму
За нас усіх адзін павінен
думаць?**

**І ўсе перадаверылі яму,
Зрабіліся паслушнымі рабамі
Яго жаданняў, волі гучных
фраз.**

**І ён нярэдка зводзіў нас
Ілбамі
І пацяшаўся, глядзячы на нас.**

Залішне катэгарычна гучыць, магчыма, прызнанне самавіна-ватасці («Мы! Толькі мы ва ўсім і вінаваты»), але хіба не мае рацыі і няшчаднае папикан-не сябе, незадавальненне ўлас-най немагой, напружанасцю, пострахам, якія, загнаныя ўглыб, у нутро, надоўга паня-вечылі чалавека рабскай псіха-логіяй? «Негаючая рана» —гэта не проста назва верша, з якога цытаваліся радкі. Гэта несущі-на вярэдзіца і прамаўляе само параненае светаадчуванне паэта, якое не хоча выракацца першасных маральна-этычных ісцін і асноў—няздараднага ся-роўства, любові да роднай мовы, да бацькоўскага кута. Пы-танне аўтара—«Каму гэта трэ-ба?»—кранаецца сутнасці мно-гіх Бачылавых вершаў.

Поруч узнікае і развіваецца другая надзённая-нялёгка тэма: «Адкуль яны, чужога свету цені, нікчэмцаў кодла, кодла стукачоў?» (верш «Ты па дано-су быў арыштаваны»). Гэта яны, чынычы тое брыдотнае «судзей-ства», ківалі апраўдальна «на ўмовы... абкружэнне... час». Але падступае праблема з шырокай адрасаванай: «Чаму яны, віноў-нікі зладейства, жывуць непа-караня між нас?» Пытанні набягаюць—як няцярпа ба-лючая пульсаванне роздуму: ча-

льнічным дыханнем ХХ і ХХІІ з'ездаў нашай партыі, гістары-чна пераломных у жыцці краі-ны. Гэта было дзесяцігоддзе, якое пад корань падсякала ўсеўладны культ асобы, а раз-зам—замахнулася і на агром-ністую бюракратычную машы-ну «звышцэнтралізацыі», ары-ентавала на шлях многіх спры-яльных для гаспадарання рэ-форм, на пацяпленне агульнага грамадскага клімату, прыўзды-мала самакаштоўнасць чалаве-чай асобы. У многіх паэтаў

прабіцца ў свет, на старонкі пер-рэбдыкі, кнігі («Пахаванне пак-лёпніка», «Няхай жыве рогаті», «Сумленне»). Для вершаў та-кой танальнасці часы былі не-тыя. Што там казаць, калі на-ват праз дваццаць гадоў, пад час пасмяротнага выдання трохтомніка збору твораў па-эта (1986), толькі лічаным з іх («Вясёлая казка», «Жывеш... Здаецца, і не хмурыць...») уда-лося прабіцца на старонкі. Пр-оста здзіўна, што тады (пазале-тась жа!) не ўдалося падключы-

Бачыць, як жыў павінен-ні да праўды засмоктае за-стойнае балота, і—маўчаць? М-няць угодліва фарбы—толькі на абельванне? Зноў прыста-соўвацца? «Абы... заўважылі старанне, абы... неабмінулі зван-нем» — дзеля гэтага мяняць кроўную жыццёвасць тэм і пра-блем на драбязу? Вось так, як адзін з масцітых, якому заха-целася пацвіргітаць у размове са шпаком. Алеся Бачыла не можа ўстрымацца, каб не ад-гукнуцца на такое творчае здрабненне надзённа грама-дзянскім вершам («Паэту, які адважыўся на размову са шпа-ком»), дзе ёсць і смех, і непры-хаванае абурэнне:

**Спрадвек трымаліся вы моды,
Іржавым гнуліся цвіком.
Лягчай жа ціўкаць са шпаком.
Дзе трэба бачыць—вы спялыя,
Глухія там, дзе трэба чуць...**

Сярод вершаў, вярнутых да агульнаграмадскага жыцця, пасмяротна «рэабілітаваных», шматзначна, па-мастацку стала гучаць таксама творы «Руска-му брату» і «Дыялогі сярмаж-най мовы». Ідэя ў іх роднасная: сцвярджае адзінства нацыя-нальных і інтэрнацыянальных праблем у жыцці краіны. Ура-жвае гэтая даверліва ўжытая, глыбока прачулая форма раз-мовы:

**Мой рускі брат, слязьмі ў нас
вочы поўныя...
Снажы: няўжо ты хочаш новых
слёз?
Няўжо дазволіш, каб таптаў
чыноўнік
Другіх народаў мову, побыт,
лёс**

**І ледзь не прымушаў ад маці
адрацацца,
Ад роднае зямлі, ад песень,
ад бароў?
Нас хочучь пасварыць, з нас
хочучь пасмяляцца...
На іх руках разні мінулае
кроў...**

Напісана дваццаць тры га-ды назад, а як па-сучаснаму ўвасоблена бачанне трывожна-га стану рэчаў, разгортвання праблем, што чакаюць сёння, як ніколі, вельмі ўдумнага і чуйнага вырашэння. Поруч з закліковымі формамі ў творы асабліва падкупае сцішаная прасьба-малба, звернутая да верска-малыба, звернутая да роднасці да рускага брата: «Ушчэнт развей шавіністычны чад! Не дай чыноўнікам сцяг Ільіча запляміць!»

Інакш—што тады можа азна-чаць высокае абвешчэнне: «Жыць па Ільчу!» Пэрат вяртае гэтым словам першароднае рэальна-жыццёвае напаўненне, дае ім сваю пераканаўчую мастацкую інтэрпрэтацыю — у выдатным вершы «Калі ў развагах лопае цярыненне...», які, вартасна папаянічы паэ-тычнаы набыткі Ленініяны, гу-чыць надзвычай актуальна ў святле няўільных працэсаў дэмакратызацыі.

Шырокія, нідзе не размытыя берагі творчай сумленнасці Алеся Бачылы прыцягваюць да сябе глыбокім цячэннем чала-вечнасці, праніклівым лірыз-мам, спавядальнасцю, няўступ-най грамадзянскай мужнасцю аўтара—ад гэтых незатапта-на-крынічных струменяў і няст-рымных плыняў істотна шы-рэй рэчышча ўсёй нашай паэ-зіі.

Мікола АРОЧКА.

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

«Берагі маіго сумлення...»

му ж так нягодна заведзена, што апраўдвацца і «змываць» з сябе «віну» павінны невіна-ватая, ахвярна кінуцца на страту, а не сапраўдныя віноў-нікі і злачынцы, тыя, што наў-мысна даносілі, наклікаючы рэпрэсіі?

Роздум над шматлікімі праб-лемамі так моцна трымае ў абладзе творчае сумленне па-эта, што заходзіць расстройва-на ў многія і многія творы: «Што ж, цяпер бы судзіць іх—яны непасудныя, іх былая агіднасць забылася ім» («Тры-цаць сёмы...»). Але ж чаму? На падставе даўнасці («Даўнасць тут ні пры чым»)? Ці па іншай прычыне? Паэт лічыць амар-альным пакідаць пытанне і да-лей адкрытым—на гледжанне наступных этапаў і пакаленняў. Не трэба думаць, што лірычны герой верша жорстка-помслівы, не хоча ўлічваць абставіны і г. д. Ён проста глыбока перака-наны, што ў прычыне чалаве-чай годнасці заўсёды можна не наступіцца, свядома не ісці на крывадушша, прадажнасць, паклёп. Можна і трэба засцера-гчы ўласнае сумленне ад бру-ду. За подласць учыненую не-мінуча прыйдзецца плаціцца. А як жа інакш?

**Не злапомсныя мы,
І вышэйшае меры
Мы не хочам за кожнае слова
маны,
Толькі як да канца
ў справядлівасць паверыць,
Калі кары людское мінулi яны?**

Міжволі гляджу на даты пад вершамі: 1965, 1966. Часцей за ўсё. Падступае здзіўленне: ча-му менавіта ў гэты час най-больш бунтавалася непрыміры-мае творчае сумленне Алеся Бачылы? Прыгадаем, што ў канцы 1964 года нечакана было перапынена тое дзесяцігоддзе, якое развівалася пад нава-

(П. Панчанкі, М. Танка, А. Ку-ляшова, А. Пысіна, Н. Гілеві-ча, А. Вярцінскага, Г. Бураўкі-на і інш.) паспеў за гэты час «спарэзацца» грамадзянскі аб-вострана-чуйны слых і голас, да многіх прыйшло як бы «дру-гое дыханне» творчасці, далей-шае раскрыццё патэнцыяльных магчымасцей таленту. Не абмі-нуў гэты ўзбуджальны працэс і А. Бачыла.

Але вось што цікава. У той час, калі паэзія «другога ды-хання», а таксама паэзія мала-дых віравала грамадзянскімі ваяўніча-наступальнымі на-строямі і матывамі творчасці А. Бачылы параўнаўча стры-мана карысталася арсеналам лірыка - публіцыстычнай паэ-тыкі. Прырода яго глыбока лірычнага дару па-свойму пра-пускала праз сябе тагачасную бурлівасць грамадзянскіх па-чуццяў («Матчына мова», «На-каз маці», «Роздум на венскіх могілках»). І толькі пасля та-го, як час пацяплення, рэформ, прагі перамен быў нечакана пе-рапынены і дырэктыўна замене-ны на перыяд т. зв. «стабіліза-цыі» (мовячы сучасным азна-чэннем—застою), пасля таго, як беларуская паэзія пачала ўціхаміравацца, сунімаць пра-моўніцкую страснасць, улагод-жвацца, заглыбляцца ў пад-тэкст, прырода творчасці Але-ся Бачылы перажыла сапраўд-нае ўзрушэнне. Яго прыроджа-ная няўступнасць, нават упар-тасць (нездарма ж тады быў і абвешчаны яго прынецп: «Ка-лі што хвалы найвышэйшае вярта, дык толькі настырнасць і толькі упартасць») не на жарты ўзбунтавалася, назіраю-чы вакол сябе пераўладкаван-не, прыцішэнне.

З-пад пяра з'яўляюцца адзін за адным дзесяткі вершаў. То-лькі некаторым з іх удаецца

чыцца да збору твораў — ні «Паэме тугі» («Польмя», 1987, № 6), ні вось гэтым сёлетнім публікацыям, пра якія размова.

Бачылавы радкі «Ты пасмя-ротна рэабілітаваны...» асаця-тыўна стаюць і да твораў, пасмяротна «рэабілітаваных» і ў набытку самога паэта. Да тых твораў, на якіх жорстка-бездухоўная рука ўжо разма-шаста паставіла тыпова загад-нае: «зняць!». Цяжка і ўявіць, што лепшыя з іх маглі апынуцца («бортам» літаратуры.

Становіцца зразумелым, ча-му, сутыкнуўшыся з перыядам вяртання да рэгламентацыі, спробы адраджэння культурна-кіх часоў, паэт гэтак устрыво-жана і апантана ўзяўся за ма-стацкае асуджэнне і агаленне даўняга засілля дагматызму, уіску дэмакратычнай думкі, рознага сваволля «ганебных дзяржымордаў»; вяртанне да іх—гэта шлях у бездань. Пя-ром паэта вадзіла прага мар-альна-этычнага самаачышчэння грамадства, выбаўлення праў-ды ад напаставанняў хлусні, паклёпніцтва, шальмоўства, якія, да канца не асуджаныя, пачалі зноў харобра і брыдот-на падымаць галовы. Многія з твораў мелі на ўвазе зусім кан-крэтныя з'явы і тыпы, з'едлі-ва агалілі іх, высмейвалі, вы-ходзячы да абагульненняў, да вельмі надзённых перасцярог. Верш «Як не ўдаўся скрыпа-чом...» падсякае звядродную з'яву хлесткія, запамінальна-адточанымі радкамі («Ох, цы-ган жа ты, цыган, гаўкала-са-бака. Выгляд робіш, дабрадзей, што другіх бароніш, — сам жа ўпотаікі людзей прадаеш, як коней»), ставячы цяжкое пы-танне перад часам: «Дык што ж далей будзе?».

Дзеля гэтага аўтара нярэдка даводзілася вышукваць старых майстроў, угаво-ваць іх успомніць ранейшае рамяство, высвятляць, што ў іх творчасці трады-цыйнае, а што —позняе, наноснае, чужа-роднае.

Асобныя раздзелы кнігі прысвечаны дзейнасці найбольш буйных ганчарных цэнтраў Беларусі—Ранова, Міра, Копысі, Пружану і інш. Шкада, што няма асоб-нага аналізу многіх іншых ганчарных цэнтраў—Крычава, Дзісны, Ясенца, Крэ-ва і інш. (нешматлікія звесткі пра іх рассыпаны па ўсёй кнізе). Але гэта хут-чэй пажаданне, чым напрок, бо, відаць, у аўтара не было дастаткова матэрыя-лу.

Асабліва грунтоўна асветлена гісторыя рамяства ў Івянцы, што і не «здзіўляе» гэта адзіны ганчарны цэнтр у Беларусі, дзе на базе старажытнага промыслу створана буйная сучасная вытворчасць. На жаль, гэтае ў свой час правільнае рашэнне аназалася на шкоду народнаму промыслу, пра што ўжо даўно і неад-ночы гаварылі нераўнадушныя да яго лёсу людзі, і ў першую чаргу—аўтар кнігі. Гаворыць ён пра гэта і ў кнізе. У раздзеле добра відно, як з году ў год прамысловая вытворчасць выцясняла традыцыйны промысел. І хоць аўтар з некаторай доляй аптымізму піша, што

сённяшнія івянецкія майстры творча прадаюць старажытныя традыцыі, вывады напрашваюцца несущальнымі. Івянецкі промысел патрабуе да сябе ўва-гі, як, між іншым, і іншыя ганчарныя цэнтры, на што пастаянна звяртае ўва-гу аўтар.

Цікавая і разнастайная ілюстрацыйная частка кнігі. Каляровыя і чорна-белыя фотаздымкі, выкананыя аўтарам, пры-вабляюць увагу жывасцю і нестан-дартнасцю падачы матэрыялу, разна-стайнасцю і арыгінальнасцю «прывязкі» керамічных вырабаў да Інтэр'ера, пры-роднага наваколля. Аднак адчуваецца, што аўтар быў пастаўлены ў даволі жорсткія рамкі аб'ёму, нуды трэба было «ўціснуць» хоць бы самыя неабходныя ілюстрацыі. Відаць, выдавецтва «Поль-мя», якое зрабіла добрую справу, выпус-ціўшы кнігу, яна паставілася да яе як да выдання на садоўніцтве альбо кулі-нарый. Між тым народнае мастацтва па-трабуе іншага, больш уважлівага пады-ходу. Аднак нават і ў такім параўнаўча сціплым выглядзе кніга Яўгена Сахута, несумненна, стане добрым дарадчыкам сучасным майстрам-керамістам, музей-ным работнікам, даследчынам народнага мастацтва і ўсім яго аматарам.

Генадзь БЛІНОУ,
член Саюза мастакоў СССР.

ЛЯ КНИЖНОЙ ПАЛІЦЫ

Мастацтва гліны і агню

У апошнія гады беларускае мастацтва знаўства дасягнула прыкметных поспе-хаў у даследаванні і папулярнасці роз-ных відаў народнага мастацтва. У нема-лой ступені гэта заслуга вядомага да-следчыка народнай творчасці Яўгена Са-хута. Яго новая кніга прысвечана ке-раміцы—старажытнаму «мастацтву глі-ны і агню».

Нельга сцвярджаць, што гэты від бе-ларускага народнага мастацтва да гэтага часу не прывабляў увагі даследчыкаў. Агульны агляд народнага ганчарства ёсць, напрыклад, у кнізе І. Елатамцавай «Мастацкая кераміка Савецкай Белару-сі» (1966 г.). У манарграфіі С. Мілючэнка-ва «Беларускае народнае ганчарства» (1984 г.) падрабязна і грунтоўна разгле-джаны пытанні тэхналогіі рамяства, ад-нак аўтар, як этнограф, свядома адмо-віўся ад мастацкай характарыстыкі ган-чарных вырабаў, пакінуўшы гэтую га-

ліну мастацтвазнаўцам. Гэты прагал і зааўняе кніга Я. Сахута.

Праўда, зрабіць гэта даследчыку было няпроста. У раздзеле «Ад неаліту—да су-часнасці», дзе разглядаецца гісторыя развіцця рамяства, добра бачна выўле-ная ў лічбах дынаміка імклівага спаду рамяства ў апошнія дзесяцігоддзі. Калі яшчэ ў перадавыя гады ў некаторых ганчарных цэнтрах былі сотні майстроў, дык сёння засталіся адзінкі, да таго ж характар іх творчасці прыкметна змяніў-ся—звужыўся асартымент вырабаў, знізіўся іх мастацкі ўзровень. Калі ж яшчэ ўлічыць адноснае беднасць музейных фондаў Беларусі па гэтым відзе мастацтва, дык можна ўявіць, колькі патрабавалася на-стойлівасці, нястомнасці і мэтанакіраван-насці, каб узнавіць страчаныя (нярэдка назаўсёды) звыны народнай культуры. Вось характэрны прыклад: у музейных зборах Беларусі практычна адсутні-чаюць каленцы такога цінавага і ары-гінальнага віду керамікі, як гліняная цаца. Між тым у кнізе ёй прысвечаны ці не самы грунтоўны і вялікі раздзел.

Я. Сахута, Беларускае народнае ке-раміка. Мн., «Польмя», 1987.

НЯЛЕГКУЮ ношку ўзяла на свае плечы Валянціна Коўтун, калі пачынала вялікія эпічны твор, дзе галоўны герой—выдатная паэтка Алаіза Пашкевіч, сапраўдная Цётка беларускай класічнай літаратуры. Жыццё было ў яе гераічнае, амаль легендарнае, і тут, мабыць, больш прыдатнымі былі б іншыя віды і жанры мастацтва — сімфонія, драма, паэма. Аднак жа і раман—жанр універсальны, здольны акумуляваць выяўленчыя магчымасці ўсёй мастацкай літаратуры. Тут уся справа ў сумернасці паміж талентам аўтара і прадметам яго адлюстравання.

Не толькі ў нацыянальнай, айчынай, але і ў сусветнай літаратуры не часта сустранешся раман, у аснове якога было б жыццё выдатнага пісьменніка. Часцей пішуць на гэтую тэму дакументальныя аповесці, дзе дастаткова прыдаць белетрызаваную форму вядомым з гісторыі літаратуры падзеям і фактам, да якіх аўтар у лепшым выпадку дадае новыя, здабытыя яго ўласнымі архіўнымі ці краязнаўчымі пошукамі. Наогул жа, як здаецца, дакументальная аповесць апошнім часам выцясняецца навукова-публіцыстычным нарысам. У гэтым жанры напісана кніга Лідзіі Арабей «Стану песняй» (1977 г.) пра Алаізу Пашкевіч. Раман-эсэ Алега Лойкі «Як агонь, як вада...» пра жыццё Янкі Купалы таксама атрымаўся ў асноўным публіцыстычным нарысам.

Таленавітай літаратурнай публіцыстыцы звычайна ўдаецца раскрыць пэўныя рысы характару пісьменніка; аднак жа выявіць цэласнасць яго асобы як рэальнага суб'екта гісторыі і нацыянальнай культуры, здаецца, пад сілу толькі мастацкай інтуіцыі. Тут патрэбна душэўная сумяшчальнасць паміж аўтарам і аб'ектам яго мастацкага выяўлення, больш таго, іх пэўная асабістая адпаведнасць. Кожны, хто далучаўся да свету Алаізы Пашкевіч, змог пераканацца, што яна была паэтам ва ўсіх праявах свайго жыцця, а не толькі ў літаратурнай творчасці.

Зусім невыпадкова, што за стварэнне эпічнага твора пра яе жыццё ўзялася паэтка Валянціна Коўтун. Захаваўшы вернасць паэзіі, яна разам з тым набыла пэўны вопыт як празаік, даследчык літаратуры і фальклору. У паэме «На зломе маланкі» (1979 г.) (па кампазіцыі, рытмічнай інтанацыі, меладычнасці і кантрастнай вобразнасці гэты твор нагадвае санату для скрыпкі — паэтычная алузія на «Скрыпачку беларускую» Цёткі). В. Коўтун узнавіла паэтычны вобраз Алаізы і яе Радзімы. Драматычная паэма «Суд Алаізы» (1985 г.) можа разглядацца як своеасаблівае прэлюдыя да будучага рамана, бо тут ужо вызначыліся контуры некаторых раманных герояў і іх антаганістаў. Праўда, у мастацкіх адносінах гэты твор уступае паэме «На зломе маланкі»: імкнучыся «шэкспірызаваць» яго, аўтарка не пазбегла прыгодніцкіх эпізодаў і вонкава эфектаваных сцэн, якія ў нейкай ступені падмянілі ўнутраную, духоўную драму герояў.

Апошнім часам пачаліся атакі на традыцыйную плынь беларускай прозы, моцную не займаючай фэбулай і не мела драматычных падзеяў, а слодрым жывапісаннем шматграннасці народнага быцця.

Мне бачацца ў гэтай тэндэнцыі сур'ёзныя хібы ў мастацкім гусце, які ў рэшце рэшт у нас не вытрымаў напору масвай культуры.

Аўтар «Крыж міласэрнасці» пайшла па нялёгкім шляху стварэння інтэлектуальна-філасофскага рамана. Шматграннасць, дыялагічнасць і антанамічнасць ісціны ці праўды жыцця раскрываюцца ў ім праз унутраны, лірычны свет гераіні, а таксама праз сістэму

Піны шматгалосна і шматфарбна разгортваецца перад вачыма адукаванай сялянскай дзяўчыны. Яна перапыніла вучобу на апошнім курсе віленскай прыватнай гімназіі, дзе разам з вёдамі набыла цяжкую хворобу лёгкіх, і цяпер вяртаецца ў вёску, каб прынікнуць да роднай зямлі, наладзіць школу для сялянскіх дзетак, сустрэцца з бацькамі і сябрамі дзяцінства.

Трагічны матыў гэтай увер-

працаўніка-сялянкіна з зямлёю, сядзібай, з няхітрымі, але дасканальнымі і прыгожымі ў сваёй прастаце хлеббаробскімі прыладамі працы. Лізанька (так зваў яе бацька) атрымала ад бацькоў лепшыя рысы народнага характару — працавітасць, сялянскую цягавітасць, таленавітую і спагадлівую душу, урэшце, яшчэ і сціплыя сродкі, каб вучыцца ў прыватнай гімназіі. Найбольш каламатыны тут вобраз старэйшага

пабывала ў Італіі, Фінляндыі, Германіі, Швецыі, Нарвегіі. Было тут і вымушанае расстанне з радзімай, але і быў таксама арганічны інтэрнацыяналізм пісьменніцы, павага да ўсіх народаў свету, цікавасць да іх жыцця і культуры, жаданне перадаць іх духоўны вопыт роднай Беларусі.

І ў рамане «Крыж міласэрнасці» мы найчасцей сустрачым Алаізу ў дарозе: на баржы, у поездзе, на дрогкім сялянскім возе, на шырокіх «лініях» Пецярбурга або ціхіх вулках Вільні. Разварушанае жыццё пачатку нашага стагоддзя В. Коўтун найчасцей падае праз успрыманне ці ўспаміны сваёй гераіні. Гэта, па сутнасці, паэтычны, лірычны метада адлюстравання рэальнасці, і ён прыносіць тут неаблігі плён. Прыкметы сучаснай рэалістычнай прозы—незавяршанасць паасобных сцэн і эпізодаў, выкарыстанне прыёму «кінематаграфічнага мантажу», імкненне зафіксаваць «плынь свядомасці» герояў — таксама прысутнічаюць у гэтым творы. Аўтарка працягвае традыцыі псіхалагічнай прозы, заснаваныя ў беларускай літаратуры М. Гарэцкім, Кузьмой Чорным і прадоўжаныя нашымі таленавітымі празаікамі 60—70-х гадоў.

У дакументальнай аповесці «Стану песняй» Лідзія Арабей выказала меркаванне: мабыць, яшчэ ў 1899—1901 гадах, калі Алаіза вучылася ў прыватнай гімназіі і ўрыўкамі працавала настаўніцай, яна пазнаёмілася з віленскім рэвалюцыянерам Іванам Касяком, з якім сябравалі Фелікс Дзяржынскі, а пазней і малады настаўнік Канстанцін Міцкевіч. У рамане В. Коўтун гэты гіпотэза разгорнута ў цікавы мастацкі сюжэт. Падзеі адбываюцца ў доме чыгуначніка на станцыі Лентаварыс. Там ёй давалося сутыкнуцца з жандарскім ротмістрам Генісарцікам і з непрыемнасцю прыкмеціць з яго кампаніі пры начным вобыску сбра дзяцінства Андрэя Гмырака.

Першы з іх — фігура адназначная, тыповы кар'ерыст, які роднага бацьку прадаць за трыццаць сярэбранікаў, калі толькі яму паабяцаць службовы поспех і адпаведны матэрыяльны дабрабыт. Аднак жа ў кантэксце беларускай гісторыі — гэта не толькі сколак «праклятай мінуўшчыны». Створаны пісьменніцай вобраз цікавы ў якасці люстэрка для некаторых «дзеячаў», апантаных «комплексам янычара». Выбіўшыся «ў людзі» з асяроддзя простага народа, яны выражаюцца сваіх бацькоў, братоў і сясцёр, а разам з тым — роднае мовы і нацыянальнай культуры. Але і гэтага ім мала: трэба яшчэ вызваліцца ад рэшт сумленна, дзеля чаго янычары заўсёды «палілі масты», каб выпадкова не спатыкнуцца на парозе матчынай хаты, якая часам можа стаць перашкодай на дарозе да кар'еры. Ім патрэбна не толькі вырачыцца ўсяго свайго, «хатняга», бацькоўскага, стаць чужынцамі ў некалі родным краі, але яшчэ ўзвесці паклёп на яго, абрасці гісторыю свайго народа, пазбавіць мінуўшчыны і будучыні, адвучыць яго дзяцей ад роднай мовы, ад матчынай песні.

Жандарскі ротмістр Генісарцік ва ўсіх эпізодах рамана паводзіць сябе паводле такой «логікі», дэманструючы пэўную паслядоўнасць характару, вытрымку і калектыўны вопыт тайнай паліцыі.

КРЫТЫКА, БІБЛІАГРАФІЯ

Уладзімір КОНАН

Пачатак ПЕСНІ

В. Коўтун. Крыж міласэрнасці. Раман. Кніга першая. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

ўзаемазвязаных фэбул навелістычнага тыпу, дзе значную змястоўную нагрукку нясуць на сабе пластычна выпісаныя вобразы, падзеі і ўчынікі, якія, апрача свайго сюжэтнага значэння, маюць яшчэ апасродкаваны, сімвалічны сэнс.

Поспех ці няўдача мастацкай рэчы шмат у чым прадвызначаюцца яе экспазіцыяй, завязкай фэбулы, наогул «дэбютнай часткай». У рамане В. Коўтун яна нечым нагадвае пачатак санатнай музычнай кампазіцыі. Уяўляецца беларускі драўляны горад 1900 года на беразе ракі Піны, што як быццам бы прымоўіўся ў ранняй шэрані, калі цемра ночы паволі адыходзіць, а дзень яшчэ не настаў. Размытыя абрысы ўсяго наваколля—воднай стужкі ракі, яе берагоў, гмаху гарадской плошчы—напаўрэальныя, сатканыя з быцця і небыцця. А ў цэнтры гэтага акварэльнага пейзажу — тонкая постаць дзяўчыны-пілігрымкі: «Нечаканы боль, што верацяно, рэзка кальнуў вастрыём знутры, з самай сэрэдзіны грудзей, ажно перахапіла дыханне. Мігальвія зорка, успыхнуўшы ў вачах, тут жа разляцелася чырвонымі кропачкамі, пачала нечакана і часта пульсаваць. Спалохаўшыся, Алаіза рэзка скранулася з месца, ступіла яшчэ некалькі крокаў да Піны. І замерла. Боль адразу ж адпусціў, і яна ўжо слухала, як па-камарынаму ўедліва і тонка ные вільготная цёмная цішыня... Прыпыніўшыся, зірнула сабе пад ногі, на чорную зямлю, і пахіснулася. Адшыі па спіне пакаціўся непрыемны вільготны холад. Здалося, што тут, каля самых яе ног, з'явіўся бяздонная чорная яма».

Такое бывае ў людзей уражлівых, душэўна відучых: у рэдкія моманты амаль містычнага далучэння да прыроды ім дадзена прадбачыць свой уласны лёс, будучыню краіны, народа, трагедыю блізкіх людзей у прарочых сімвалічных вобразах ці прывідах.

Намаганнем волі Алаіза вяртаецца ў рэальнасць. Жыццё павятовага гарадка на беразе

цюрэ да «сімфоніі жыцця» будучага выдатнага паэта і грамадскага дзеяча ў вобліку міласэрнай жанчыны змяняецца жанравай карцінай у стылі жывапісу Брайгеля Мужыцкага: Алаіза назірае, як гандлёвая плошча на беразе Піны напаяняецца шумам-гоманам летняга кірмашу з яго характарыстычнымі, часам амаль гратэскнымі постацямі сялян і мэтачкаўцаў, што паводзяць сябе вольна і раскавана—як на карнавалі. Побыт і мастацтва не толькі суседнічаюць, але і перамешаны ў агульнай плыні жыцця: на прыбярэжжы віруе кірмаш, і ў гэты ж час за прыстань зачэпілася баржа, а на ёй артысты-аматары наладзілі спектакль—паказваюць «Пінскую шляхту» В. Дуніна-Марцінкевіча, звяртаюцца да кірмашовай публікі на палескай гаворцы. Тут упершыню пачула Алаіза, як гучыць беларускі верш са сцэны вандроўнага тэатра.

На пінскай прыстані Алаіза сустрэла арцель кафельчыкаў. Яны прывезлі свой выраб і цяпер вяртаюцца назад, цягнучы баржу па рацэ, як бурлакі. Сярод іх—сябра дзяцінства Костусь Каранец, сірата, які шэсць гадоў таму назад прыехаў да свайго дзядзькі Міхайлы Гмырака, арандатара на зямлі Алаізінага бацькі Пашкевіча Сцяпана. Роднага сына Андрэя Міхайла адправіў да свайго ў Пецярбург на вучобу, а Костусь наняўся да Пашкевічаў пастухом. І цяпер на шчац хлопца заўважыла Алаіза шрам ад пугі, якой пачаставаў арандатар былога пастуха. Костусь быў адным з тых, каго ратавала ад знявагі міласэрная Алаіза.

Плывучы на баржы разам з арцельшчыкамі і вандроўнымі артыстамі, яна наоў у думках перажыла тую шчаслівую пару жыцця ў бацькавай хаце—перад ад'ездам у Вільню. За шэсць гадоў сябры яе змяніліся: Андрэй забыў дарогу да роднай вёскі, а Костусь, надзелены ад прыроды талентам мастака, растрывае яго марна, імкнучыся «выбіцца ў людзі» з свайго парабкоўскага стану, нават выконвае ролю «прыдворнага» жывапісца павятовай судзейчыні.

Пад ціхам плюхаценне баржы Алаізіна памяць узнавіла яркія карціны сядзібнага побыту, каларытных вобразаў вяскоўцаў. Вясковае «інтэрмец»—адзін з лепшых фрагментаў рамана: аўтарцы ўдалося перадаць духоўнае адзінства

з Гмыракаў — дзеда Гаўры, удзельніка паўстання 1863 года. Гадоў дзесць таму назад вярнуўся ён з мураўёўскага астрога і царскай ссылі, страціўшы маёмасць, шляхецкае званне і нават павагу збоку сваіх мітуслівых сына і ўнука. Вось ад гэтага «кінжалшчыка» і Касіна, каго хатнія лічылі бадай што вар'ятам за «старамодны» дэмакратызм і беларускае донкіхоцтва, маладая Пашкевічанка атрымала бласлаўленне ў навуку і апошнія залатыя чырвонцы—усё, што засталося ад шляхецкай маёмасці рыцара эпохі Каліноўскага.

В. Коўтун ведае і паважае традыцыйны побыт сялянства, але не замахваецца на панарамнае адлюстраванне яго паўнаты на сумежжы двух апошніх стагоддзяў. Вясковае жыццё Алаізы, яе бацькоў і аднавяскоўцаў пададзена ў форме эпізодычных імпрэсій ці ўспамінаў гераіні. Пазбягае аўтар прамой паэтызацыі вёскі ці празмернай драматызацыі цяжкай сялянскай працы. Дзед Алаізы меў аж два фальваркі, адзін з якіх дастаўся яе бацьку Стэфану. Тыповыя «кулак» паводле мерак «сацыялагічнага» літаратуразнаўства. А па шчырай праўдзе, такія сялянскія сем'і былі, як правіла, шматдзетнымі, трымаліся на сялянскай цягавітасці, памножанай на хлебарабочы талент іх гаспадароў. З асяроддзя такіх «фальваркавых» сялян і дробнай шляхты выйшлі першыя беларускія пісьменнікі-адрэджэнцы.

Творчасць Цёткі, як вядома, вызначаецца дынамічнай рытмікай, яе фэбулы, вобразы і сюжэты рухомыя, кантрастныя, і ў гэтым бачыцца прыкмета новага мастацкага мыслення дваццатага стагоддзя. Вечнай пілігрымкай была і сама паэтка, яна ніколі доўга не засеждалася на адным месцы з таго часу, як семнаццацігадовай дзяўчынай пакінула бацькоўскую хату. Жыла ў Вільні, Пецярбурзе, Львове, Кракаве,

На іншым кватэ замешаны, інакш спечаны Андрэй Гмырак. Ён тыповы «блудны сын» беларускай вёскі: там сябраваў ён з Алаізаў, там паміж імі зарадзілася рамантычнае каханне, яму прысвяціла таленавітая дзяўчынка свае першыя вершыкі. Ён—нашчадак паўстанца 1863 года, сын былога шляхціца, арандатара, а пазней рамесніка-кафельшчыка. А ў сталічным універсітэце Андрэй вучыўся за кошт тытулаванага сваякоў, і спачатку яны, а пасля лупцоўкі ў Петрапаўлаўскай цытадэлі (рамантык - студэнт удзельнічаў у стычцы з паліцыйнай) царскія жандары «замясілі» і «перапаклі» яго на новы від і лад. І вось перад намі больш прыземлены, чым герой апавесці М. Гарэцкага, тып чалавека, асобу якога цягнуць у супрацьлеглы бакі «дзве душы». Адмовіўшыся ад чалавеча гонару, пагадзіўшыся на хлусню і змову з тымі, хто яго катаваў, Гмырак прыняў пасаду ў віленскім акружным судзе. Наіўны «слабак», ён думаў абхітрыць паліцэйска-чыноўніцкую машыну—захаваць ранейшы сувязі з рэвалюцыйным студэнцтвам. На справе ж яго самога лёгка абхітрылі, непрыкметна зрабілі міжвольным правакатарам у стане нацягальна-вызваленчага руху.

Асноўная фабула рамана і большасць яго эпизодаў пачацка «прывязваюцца» да віленскага і пекарбургскага перыяду вучобы Алаізы: васемнаццацігадовай дзяўчынай яна прыехала ў Вільню, а праз дзесяць гадоў закончыла ў 1904 годзе курсы Лесгафта ў Пекарбурзе, экстрэмам здала экзамены ў Аляксандраўскай жаночай гімназіі, каб атрымаць права вучыцца ва ўніверсітэце. У гэты ж час геранія рамана прайшла ўніверсітэт жыцця і палітычнай барацьбы, якая пачалася тады якраз з радыкальнага студэнцкага руху. Вобразы прафесараў Лесгафта і Юхневіча, эпизод сустрэчы Алаізы Пашкевіч са слаўтай пісьменніцай Элісай Ажшай, сяброўства і супрацоўніцтва з Вацакам, археолагам Януком і іншымі студэнтамі, будучымі дзеячамі беларускага культурна-нацыянальнага руху належаць да бяспрэчных удач аўтара. Тут, як гэта ўжо не раз было, мастацкая літаратура абганала навуку. У гісторыкаў усё яшчэ пануюць штампы, калі гутарка заходзіць пра пачынальнікаў беларускага культурна-палітычнага руху і заснавальнікаў нацыянальнага друку. Іх доўга замоўчвалі ў мастацтвазнаўстве і ў гісторыі літаратуры, толькі некаторым знайшлося сціплае месца ў апошніх беларускіх энцыклапедычных выданнях. Сёння, у перыяд духоўнага абнаўлення грамадства, наспей час адрадіць народную памяць пра іх.

У рамана В. Коўтун ёсць нава, на маю думку,—найбольшая ўдача пісьменніцы, у сваім родзе невялікі шэдэўр. Гутарка ідзе пра паездку Алаізы пасля маўклівага разрыву з Андрэем у калонію для пракажонных, дзе яна хацела папрацаваць настаўніцай. Фрагмент гэты сімвалічны, ключ да назвы рамана, бо якраз тут геранія ўпершыню прымарала крыж да сваіх худзеных жаночых плячэй. Гэта, здаецца,—чыста мастацкі факт, ён не мае рэальнага «правобразу» ў вядомай біяграфіі Цёткі, аднак жа вельмі тыповы для яе самаахвярнага натуральна і чалавечка любівай душы. Ёй было мала любові да людзей наогул, да Беларусі, роднае мовы, хацелася дапамагачь жывым людзям, ратаваць канкрэтнага чалавека, стаць любячай маці і Цёткай для сялянскіх дзетак.

Калонію ўзначальвае падзвіжнік айцец Павел, пасля смерці жонкі яму памагае семнаццацігадовая дачка Алена. Усе трое—прыгожыя людзі, узнісла непасрэднай «звычайнасцю» сваёй дабрыві. Але іх «крыжы», на думку аўтара, былі ў нечым несумяшчальныя. Алаіза інтуітыўна адчула прыхаваны страх свяшчэнніка, боязь таго, каб таленавітая настаўніца сваім «умяшаннем у кола вялікага пакутніцтва» не разбурыла свет яго штодзённага подзвігу, «у якім жыве цяпер з маскаю святога і з адчуваннем сябе як адзінага бога ў гэтым закінутым кутку». Баяўся ён і таго, каб Алаіза не павяла за сабой Алену ў свет больш шырокай калоніі, туды, дзе патрэбна ратаваць цэлы народ, у якога ўкралі мову і радзіму.

І ўсё ж чытач адчуе, што аўтар несправядлівы, нават крыху тэндэнцыйны да Паўла. Гэта якраз той выпадак, калі пісьменнік, хочучы «праклясці» свайго героя, логікай мастацкай праўды бласлаўляе яго.

Прыпомнім пачатак рамана: адзінокая, хворая Алаіза на беразе начной Піны адчула жудаснае прыцягненне бяздоння. Там яна «ледзь не пабегла, як уцякаючы ад нечага прывідна-пачварнага, што васьмь, здаецца, дагоніць цябе, што ўжо і дакранаецца да спіны доўгімі пальцамі выцягнутых рук... Было ў яе адчуванне хуткапыннасці жыцця і сваёй трагічнай наканаванасці. Але ў душы гэтай кволай любячай жанчыны, клапатлівай маці - настаўніцы беларускіх дзетак быў моцны мужчынскі, рыцарскі пачатак—тая духоўная сіла, пра якую так моцна сказаў другі беларускі паэт трагічнага лёсу: «Жывеш не вечна чалавек,—перажыві ж у момант век! Каб хвалявалася жыццё, каб больш разгону ў ім было... Жыві і цэльнасці шукай, аб шыраце духоўнай дбай».

Следам за класікамі сусветнай паэзіі беларуская паэтка стварыла свой, беларускі варыянт Помніка песнярам Беларусі:

На магіле ўзды дубам,
Пачну шаптаць братнім
губам
Аб іх долі, аб свабодзе,
Стану песняў у народзе!

У першай кнізе рамана—толькі пачатак гэтай песні. Чакаецца прадаўжэнне рамана: у другой і, мабыць, у трэцяй кнігах узнікне неабходнасць прадоўжыць сюжэтныя лініі, што перасякаліся праз жыццёвы і літаратурны шлях паэтки. Сёння яшчэ рана даваць канчатковую ацэнку месцамі кампазіцыйна не завершанага твора. Пакуль што можна адказаць на пытанне, для якога чытача напісаны твор. Ці толькі ж для аматараў беларускай літаратуры? В. Коўтун удала пазбегла ілюстрацыйнасці: вобразы, сюжэты, іншыя мастацкія факты тут маюць самастойную эстэтычную каштоўнасць. Зразумела, не ўсё роўна ў гэтым творы. Як ніяк,—гэта першы раман паэтки. Тут часам заўважаеш сляды літаратурнай вучобы, аднак жа на лепшых узорах айчынай прозы. Ёсць у рамана свае рытміка пры ўяўнай арытмічнасці, кампазіцыйнай «раскіданасці»: яна—у цыклічнасці асобных фабул навілістычнага тыпу, у іх прамой ці ўскоснай «прыналежнасці» да свету галоўнай гераніі. Твор вызначаецца разнастайнасцю моўных характарыстык персанажаў у залежнасці ад іх сацыяльнага стану і духоўнага ўзроўню. У рэшце рэшт, гэты твор—для няспешнага чытання, загляблення ў гістарычнае жыццё народа.



«Спадчына» — так называецца творчае аб'яднанне пры Мотальскай сярэдняй школе № 1 Іванаўскага раёна. Вучні, якія ўваходзяць у яго, вывучаюць гісторыю роднай вёскі, біяграфіі аднавяскоўцаў, паданні. У літаратурнай гасцёўні клубу калгаса «40 год Кастрычніка» яны арганізуюць сустрэчы са старажыламі, вэтэранамі вайны і працы, самадзейнымі артыстамі. Часта бываюць тут і беларускія пісьменнікі.

Перад мотальскімі школьнікамі выступае Віктар Карамазоў. Справа — Анатоль Кудравец і Мікола Пракаповіч.
Фота Э. КАВЯКА. (БЕЛТА).

«Санеты смутку» — па-беларуску

Імя славенскага паэта Франца Прэшарна добра вядома не толькі ў яго на радзіме, дзе сучасныя і з гонарам называюць яго сваім Пушкіным, але і на ўсёй планеце, бо паэзія Ф. Прэшарна перакладзена на многія мовы народаў свету. Прышла яна і да беларускага чытача, калі дзякуючы Нілу Гілевічу ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» пабачыў свет анталогічны зборнік «Маці мая, Славенія».

Цяпер — новая сустрэча з Ф. Прэшарнам. Падарунак аматарам паэзіі зноў зрабіла «Мастацкая літаратура». Найперш — аматарам мініяцюрных выданняў. Зборнік Ф. Прэшарна «Санеты смутку» з годнасцю працягвае своеасабліваю серыю кніжачак, у якой у розныя гады выходзілі творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Танка і іншых аўтараў.

У тым, што з'явілася гэтае унікальнае выданне, немалая заслуга перакладчыка Янкі Сіпакова і мастака Міналая Селешчука. З багатай па змесце творчай спадчынай Ф. Прэшарна (пра жыццёвы і мастацкі шлях пісьменніка Я. Сіпакова падрабязна расказвае ў паслослоўі «Слова, што вырасла з сэрца і болю») невыпадкова выбраны «Санеты смутку». Менавіта гэты цыкл, які з'яўляецца вяршыняй філасофскай лірыкі Ф. Прэшарна, перакладзены на многія мовы. Дзякуючы яму ў свеце адкрылі і палюбілі славенскую паэзію.

У «Санетах смутку» раскрытае свет пачуццяў чалавека, што вымушаны жыць у складаны час. Ф. Прэшарн, як вядома, нарадзіўся на пачатку XIX стагоддзя, калі паўднёва-славянскія народы, у тым ліку і славенцы, перажывалі сваё нацыянальнае адраджэнне. Але сталася так, што неўзабаве нацыянальныя школы зноў былі закрыты, пачаліся ганенні супраць тых, хто мысліў вольналюбыва: «Жыццё — турма, а час — як кат мне, людзі, туга на кожны дзень — мал дзяўчына, сум і адчай — сябры, што днююць чынна, бяда — наглядчык, што і ўночы будзіць».

Міналай Селяшчук, ілюструючы творы Ф. Прэшарна, заглябіўся ў свет паэтычных вобразаў, спасцігаючы тое, што, як кажуць, на паверхні не ляжыць, а вынікае з самой паэтычнай тканіны санетаў.

Выхад зборніка Ф. Прэшарна «Санеты смутку» — сведчанне не толькі прадуманага мастацкага афармлення, а і высокай ступені паліграфічнага выканання. Малюнкі М. Селешчука (за выключэннем партрэта Ф. Прэшарна) маюць па-



мер дзвюх старонак кніжкі. Ці варта нагадваць, як цяжка было выконваць пераплётныя работы, каб кожную ілюстрацыю падаць у зборніку акуратна згорнутай папалам?!

Адным словам, выйшла кніжачка, якая прыйдзеца даспадобы і аматарам паэзіі, і калекцыянерам мініяцюрных зборнікаў.

А. ВІШНЕУСКІ.

Салдат Канстанцін Федзін

Летам 1943 года на фронт у госці да салдата — удзельнікаў Курскай бітвы — прыехала група пісьменнікаў: К. Федзін, А. Серафімовіч, Ус. Іваню, П. Антакоўскі, Б. Старнак.

У байцоў стралковай роты, у якой гасцяваў Федзін, завязалася цесная дружба з пісьменнікам. Федзін быў пастаўлены на ўсе віды забеспячэння ў рэдакцыі дывізіяльнай газеты «За Отчизну». Загадам па дывізіі ён быў прызначаны ганаровым правафланговым.

У загадзе гаварылася: «За вялікі асабісты ўклад у справу папулярызавання баявых дзеянняў савецкіх воінаў у Вялікай Айчынай вайне, за аднасць на фронце з салдатамі, камандзірамі і палітработнікамі залічыць пісьменніка К. А. Федзіна ганаровым правафланговым салдатам 1-й стралковай роты 1022-га стралковага палка 269-й стралковай дывізіі».

Пасля гэтых слоў, якія зачытаў перад байцамі камандзір палка, прагучала дружнае трохіратнае «ура!».

На тым мітынгу выступілі палітработнік Галантыён Размадзе, камандзір роты Іван Хмялёў, сяржант Міхаіл Малодзіцаў.

«Для мяне і маіх таварышаў гэта вялікі гонар, але разам і абавязак наступіць яшчэ імклівай і хутчэй здабыць Радзіме перамогу!»

Біцца з ворагам трэба яшчэ больш рашуча, паколькі ў нашым страі праслаўлены пісьменнік К. Федзін», — сказаў М. Малодзіцаў.

Многія салдаты і афіцэры дывізіі сталі ў далейшым героямі шматлікіх нарысаў пісьмен-

ніка аб Вялікай Айчынай. Гэта «Камандзір дывізіі» (пра А. Кубасова), «Салдаты», «На маршы» і інш.

Герой нарысаў Федзіна вызначаліся і ў наступных баях — ужо на беларускай зямлі. За ўдзел у баях у раёне Рагачова былі ўдастоены звання Героя Савецкага Саюза Г. Размадзе, І. Хмялёў, М. Малодзіцаў, М. Умурдзінаў, В. Ардашаў і іншыя. 269-я стралковая дывізія ўваходзіла ў склад 3-й арміі пад камандаваннем генерала А. Гарбатава. Салдаты гэтай дывізіі прайшлі з баямі да Эльбы, і заўсёды нібы ў адным страі з імі знаходзіўся К. Федзін. Ён часта прысылаў пісьмы камандыру генералу А. Кубасаву, рэдактару газеты І. Арлоў. Ведаў і памятаў асабіста многіх салдат. І яны не забывалі яго.

У пасляваенныя гады генерал арміі А. Гарбатаў, каманды 269-й стралковай дывізіі А. Кубасаў, сяржант В. Ардашаў, радавы М. Умурдзінаў былі ўдастоены звання «Ганаровы грамадзянін» розных гарадоў Беларусі. У Журавічах цяпер знаходзіцца музей 269-й стралковай дывізіі.

У пятым томе збору твораў К. Федзіна ў раздзеле «Некалькі населеных пунктаў» ёсць і запіскі-ўспаміны аўтара пра яго знаходжанне на фронце ў час баёў за вызваленне Курска, Арла, Браншчыны і ўсходніх раёнаў Беларусі.

Б. ДАЛГАТОВІЧ,
кандыдат гістарычных навук.

З ПАЭТЫЧНАГА СПЫТКА

Алесь ПІСАРЫК



Мо ўсе мы — рыбы пад вадою:
І міль свая, і берагі...
Сусвет, які нябёсы тояць
Ад нас, — далёкі і глухі.

Наіўна часам разважаем
Пра тое — скуль мы ўсе пайшлі,
І нават вечнае — звужаем
Прымернай сціплай да Зямлі.

А дзе, снажыце, азарэнне,
Дзе ўзлёты вольніцы-душы?
Адкуль нябеснае гарэнне
І след на камені чужы?

Адкуль у нашых душах немаць
І тая роспач з веку ў век?
Чаму б не ўгледзецца ў неба,
Адкуль спускаўся чалавек?

Чаму б не зразумець, што людзі
У адной з расквечаных планет —
І ўладары сабе і судзі, і
І кожны бог тут і паэт!

Трывожна і ўначы і днём:
Нябачна стронцыю свячэнне...
Чаму мы ўсе яшчэ жывём
Пад страхам самавынішчэння?

На лад, які пачуць хацеў,
Пясняр, сваю настройвай ліру!

З галінкай вішні заляцеў
У нашы сэрцы
Голуб міру...

Абружылі цыганкі набету,
Штось гадаюць ёй наперабой.
І жаночае сэрца слабее
Перад хітраю іх варажбой.

Вось дастала
Вузельчын з-пад світкі,
Развязала яго, і рублі
Па чырвоных руках
Неўпрыкмет для яе паплылі...

Ёй казалі пра нейкія чары,
І пра гора яе на вяку,
Ну а самі лавілі вачамі
Задурманенай цёткі руку.

І стаяла яна, як вярбіна,
Нізка схіленая да вады,
Бо нямала жыццё натрубіла
На яе і грахоў і бяды.

Ёй казалі,
Што ў мужа-Міхалкі
Маладых палюбоўнічак —
Цыганкі:
— Хопіце голаў дурманіць,
Муж з вайны не вярнуўся,
Няма...

Як паслала я пасцельку завідна

Гора-гора-гараванейка маё,
Пагубіла я здароўечка сваё
За блазлівым мужанёчкам
Жывучы, сцелючы.

Позна-рана пасцельку белу
Як паслала я пасцельку завідна,
Ды лягла ў яе, паплакаўшы,
Адна.

Мне адной пасцелька тая,
Як зіма, як зима,
Прыкачуся — майго мілага
Няма.

Адчыню я вокны ў садзік,
Ды бягом паспяшаю да суседкі на агонь.
А ў суседачкі мой любенькі
Сядзіць, глядзіць.

На яе, як заварожаны, глядзіць.
Пойдзем, родненькі, да хаты
Да свае, да свае,
Дарожанькі не ўцяшаліся.

Не рабіма пагавору на сяле,
Каб з нас людзі не смяяліся,
Дарожанькі не ўцяшаліся.

Снежная завея

Вытканы
Завейнымі ўзорамі абрус

Раскаціўся ў полі,
Засцілае рунь.

З ціхае даліны,
Скуль туман плыве —
Свеціцца
Чупрынаю
Рыжаю сівец.

Там ставок заспаны
Між кустоў рудых,
Там —
Паразмятаны зайнавы сляды.

Белымі аўчынамі
На калінах снег.
— Не азяблі ў полі?
— Не!.. — пачую ўслед.

Ды пад сіпаткія
Ветрынавыя сьпева —
Скуль яны ўзліліся
Маразы і вей?

Запылілася чырвань
На шчаках калін.
З поля — зямеччэ белая
Мчыць да лугавін...

Жураўка

З ДЗЯЦІНСТВА МАЦІ

У першы год вайны —
Хавалася між купін
Жураўкаю...
Была малага росту.
І мо таму
Не сскала яе куля...

ПРА ПОМНІК Аляксей Калюга ўпершыню падумаў неўзабаве пасля смерці жонкі. А што ж? Помнік — гэта помнік, якая розніца, калі яго зробіць, да твай сямерці ці пасля. Хоць будзеш ведаць, што ён ёсць, твой помнік. А пасля смерці ўсякае можа быць. На некаторых магільнях пахільны крыжы ці гэтыя цяперашнія нарубны з дзвюх дошак ужо даўно струхлелі, а помнікі як няма, так і няма. І ўжо не будзе, пэўна. Забываюцца дзеці на сваіх бацькоў. Закапаў — а там хоць трава не расці.

Аляксей Пятровіч чалавек рашучы, сказаў — зрабіў. Паехаў заказваць помнік жонцы — і пра другі пачаў гаварыць.

— Чакайце, — не зразумеў яго загадчык майстэрні, малады, у барадзе, нійначай, з былых ці будучых мастакоў. — адзін помнік, так сказаць, нябожчыцы, а другі...

— Мне, — хітнуў галавой Аляксей Пятровіч. — Два помнікі, адзін жонцы, другі мне.

— Нам, канечне, усё роўна... — схаваўся ўвесь за бароду загадчык, твар у яго і так з печаны яблык, а з гэтай папоўскай бародой нават нос не ўбачыш. — У вас што, дзядзенька?

— Усе ёсць! І дзеці, і ўнук, — усердзіўся Аляксей Пятровіч, — а мне трэба два помнікі!

Аляксей Пятровіч таму і не хадзіў з просьбамі ніжэй дырэктара ці загадчыка, каб не задавалі лішніх пытанняў. Рэзальцыю на паперу — і пайшоў. А тут дзеці, унук... Адрозніваць, што дырэктарства гэтаму творцу, як карове сядло. Можна, хоць помнік людскі зробіць.

— За тэрміновасць работы дабаўлю! — стукнуў рукой па сталае заказчык.

— Мы лішняга не бяром, — скасавурыўся на дзве карткі барадаты, іх яму адрозніваў уруччю Аляксей Пятровіч, жончыну і сваю. — Жонка, значыць, памерла, а вы, так сказаць, уласнай персонай...

— Я доўга не працягну, — супакоіў яго Аляксей Пятровіч. — А з помнікамі і паміраць лягчэй. Якія ў вас узоры?

Загадчык сам правёў яго па двары, паказаў узоры помнікаў, параўнаў з чорнага мармуру.

— Гэты падыходзіць, — згадзіўся Аляксей Пятровіч, — толькі васьм тут усё трэба зрабіць пліткай.

— Дык гэта ж спецыяльна для кветак, — растлумачыў мастак, — а па баках такі акуратны бардзюрчык...

Паказваючы, загадчык ледзь не абцёр бародой мармур, пастаяў, растапырыўшы рукі, перад Аляксеем Пятровічам заместа куста жывых кветак.

— Не трэба, — адмагнуўся той, — закрыўце пліткаю — і ўсё. Хто іх будзе саджаць, тыя кветкі...

Заклучылі дамову, Аляксей Пятровіч падпісаўся на трох экзэмплярах, заплаціў невялікі аванс — і паехаў да хаты ўцешаны, задаволены.

Зрэшты, думка пра помнік ускочыла ў галаву Аляксею Пятровічу ў балыніцы, куды ён трапіў пасля жончынай смерці. Па суседстве ляжалі такія ж, як і ён, небаракі, хто змагаўся з сваімі балычкамі, а хто і плюнуў на іх, нават не адказваў на пытанні дактароў. Аляксей Пятровіч хоць і разумее, што пугай абуха не пераб'еш, аднак лёгка здавацца не збіраўся. Па-першае, недажыў яшчэ

да бацькавых гадоў, той памёр у шэсцьдзесят два. Ды і як памёр? Зімой сорок чацвёртага года пераехала з іхняй вёскі ў суседнюю Вярхінь бацькава сястра Хадоска, папрасіла перавесці карову. І недзе пад Вярхіню бацьку перастраў бугай, які сарваўся з калгаснага хлява. Бацька быў яшчэ дужы, але быў дужэйшы, пакачаў бацьку па зямлі. Карову бацька давёў, ды вярнуўся ўжо зусім благі, адразу лёг, не захацеў ні піць, ні есці. А ўначы паклікаў Лёшку: «Паміраю, сыноч...» Пасля Аляксей убачыў на спіне бацькі вялізныя чорныя пісягі. Ды тады, у вайну, людзі мерлі, як мухі, без бугаёў.

А па-другое, не з усім яшчэ разлічыўся Аляксей Пятровіч на гэтай зямлі. Канечне, без ягонай Ганны

— Пачытаўшы цяперашнія газеты, дык можна і аддаць, — пажартаваў Аляксей Пятровіч. — У нас цяпер з захадам мір-дружба.

— Ніхто нічога не аддасць! — не зразумеў жарту Лычкоўскі. — А пані Бараноўскую я яшчэ маладой помню. Надзею доўгую сукенку, брыльянты, вянок з жывых руж — і сама сустракае афіцэраў. Музіцыравала, вершы чытала...

— М-да, — уздыхнуў Аляксей Пятровіч, — жыццё... А вы, прабачце, кім працавалі?

— Кім я толькі не быў! — засмяяўся Іван Аляксандравіч. — Нават у бухарскага эміра службы, ваенспецам. Пасля ў чырвоных... Вайсковым чалавекам заўсёды быў!

— Ясна, — супакоіў яго Аляксей

— Бу-бу-бу... — закруціўся той з галавой ў коўдру, прыціх.

Аляксей Пятровіч заплушчыў вочы — і зноў прагнуўся. Сусед гаварыў ужо мацней:

— Параход пайшоў — а мы гудзім, гудзім... Пайшоў параход — а мы ўсё гудзім!

— Звар'яцеў?! — падскочыў Аляксей Пятровіч, нахіліўся над суседам — і пачуў пах перагару. — Во, гад, нават у балыніцы набраўся!.. Ды табе, брат, не ў гэтую балыніцу трэба... ЛТП па табе плача!

А сусед раптам сеў на ложку, дакорліва паківаў галавой, лагодна спытаўся:

— Хочаш, я табе верш раскажу? Аляксей Пятровіч толькі плюнуў. — Не хочаш верш — давай песню спяю! Хорошая песня...

— Не звяртайце на яго ўвагу, — сказаў нехта з кута, — ён ціхі. Жонка кінула, дык перажывае чалавек. Крыху васьм так пагаворыць — і засне. Смірны ён, спакойны. Ваня, кландзіся!..

— Спакойны!.. — раззлавана крутнуўся Аляксей Пятровіч. — Усе яны спакойныя... Нажлукціцца, тады людзям спаць не дае. Відаць жа, што белыя коні па яго прыскакалі.

— Яму адэкалон прыносяць, — сказаў той жа голас, — з адэкалону, відаць, і загаворваецца. А так смірны.

Назаўтра, канечне, Аляксей Пятровіч схадзіў да загадчыка аддзялення, прыгразіў, што напіша ў газету, і пасля абеда Парахода павялі некуды з усімі ягонымі трантамі.

— Параход пайшоў — а мы ўсё гудзім!.. — сказаў яму на развітанне Аляксей Пятровіч.

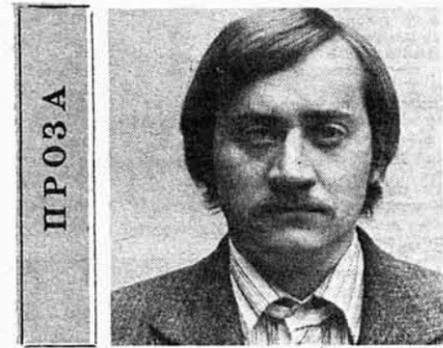
— Звіняйце, калі што, — усміхнуўся ў адказ Параход. — Стрэсы, знаецце, тое ды сёе, васьм мы і... Звіняйце.

— Давай-давай! — адпусціў яго Аляксей Пятровіч. — Там падлецаць, здымуць, так сказаць, твой стрэс.

Пасля гэтага побач з'явіўся Былы. З ім было і спакойней, і цікавей. Што і казаць — паўжы чалавек! Але з ім пра помнік Аляксей Пятровіч не гаварыў. Падумаць падумаў, але ні словам не абазваўся. Навошта? Помнік — ягоная асабістая справа, няма чаго суды чужых людзей мяшаць.

І сынам нічога не сказаў. Старэйшы, Міхась, зашчыўся ў сваёй сталіцы, да бацькі наезджае раз у год, — ну і няхай там сядзіць. Усё роўна яны з ім больш лаюцца, чым мірацца. Апошні раз прыезджаў, дык Аляксей Пятровіч так і сказаў: «Усяго трэці дзень тут, а прыкраў больш, чым за тры месяцы!»

Не падабаецца яму, ты ж разумее



ПРОЗА

Помнік

Алесь Каскадуб

Анаб'яданне

ўжо быццам і няма сэнсу ў жыцці. Але ж васьм помнік ёй паставіць, дабіцца праўды на былой рабоце...

Хоць якая ўжо работа. Паўгода назад перавялі яго на інваліднасць па хваробе, а цяпер, кажучы, зусім першую групу дадуць. Ну ды нічога, якнебудзь яшчэ паліпціць.

У балыніцы ён больш за ўсё гаварыў з Іванам Аляксандравічам Лычкоўскім, які ляжаў побач. Івану Аляксандравічу пад восемдзесят, але галава светлая, многа чаго помніць.

— Тут у Целяшых да рэвалюцыі маёнтка пані Бараноўскай быў, — раскаваў Лычкоўскі. — Багатая пані, дом на два паверхі. Наш полк недалёка стаяў, дык мы да яе то на абед, то на вячэру з танцамі. Усіх прымала, і частавала добра, па-шляхецку. Ну, пасля нас на пазыцы, канечне, а пра пані Бараноўскую мне пасля раскавалі. Прышоў семнаццаты, рэвалюцыя, яснае дзела, экспрапрыяцыя з нацыяналізацыяй. Ну і мужычкі да пані Бараноўскай — маўляў, было ваша, цяпер наша. А яна выйшла да іх на ганак і кажа: «Будзе горай — ды не нам, будзе лепей — ды не вам». Сабралася і паехала за мяжу. З сабой толькі золата ўзяла.

— Не забылася? — здзівіўся Аляксей Пятровіч.

— Пра гэта ніхто не забываецца, — насупіўся Іван Аляксандравіч, але хутка адышоў. — Дык што вы думаеце — год-два назад праз французскае пасольства паступіў да нас запрос: та самая пані Бараноўская патрабуе, каб ёй выплацілі грошы за маёнткі Кампенсацыю!..

— Жывая яшчэ?! — зноў здзівіўся Аляксей Пятровіч. — А чаму столькі гадоў маўчала?

— Чаму-чаму... Самі разумееце, які час быў, а цяпер, так сказаць, пацяпленне. Ну, і рашыла па свае грошы звярнуцца.

Пятровіч. — Вайскоўцы ва ўсе часы і ўсім уладам патрэбны.

— Яно так, — расчуліўся Іван Аляксандравіч. — Паслужыў за сваё жыццё! Вы васьм намнога маладзейшы за мяне, а я яшчэ праз крэсла магу пераскочыць, з месца! Хочаце, пакажу?

— Не трэба! — спалохаўся Аляксей Пятровіч. — Вы лепш пра пані Бараноўскую раскавайце.

— А што пані? Сядзіць сабе дзе небудзь у Парыжы, грошай чакае. А мне тыя грошы ніколі не патрэбны былі. Зараз во пяцьдзесят рублёў пенсіі — і хапае.

Аляксей Пятровіч слухае, падткавае, смяецца разам з Былым. Але ж ён не ў лесе гадаваўся, разумее, які той ваенспец. Пяцьдзесят рублёў пенсіі ваенспецам плаціць не будуць. Калгаснікі, і тыя больш атрымліваюць. Альбо ён нікі не афіцэр, альбо... Ды хай сабе гаворыць, весялей пад кропельніцай ляжаць. У Аляксея Пятровіча спярша быў другі сусед, Параход. Невысокі, чарнявы, вусы, як у цыгана, але адрозніваўся, што не цыган. І вочы нейкія каламутныя, разнокалерныя. Аляксей Пятровіч прышоў у палату, уладкаваўся, праверыў, ці добра стаіць ложка. А сусед ляжаў, яго калола, нават не павітаўся. Аляксей Пятровіч, зрэшты, усюды спіць добра, хоць у гасцініцы, хоць у цягніку, хоць на чужым ложку, — а тут сярэд ночы прагнуўся. Сусед гаварыў, ціхенька, сам з сабой, але гаварыў не сціхаючы. Аляксей Пятровіч прыслушаўся. «Яна хорошая, не, яна хорошая жанчына... Ні ў якім разе! Яна табе па мордзе даць. Ні ў якім разе! Яна табе па мордзе дасць, а я ёй па шыю!»

— Сціхні! — цыкнуў на суседа Аляксей Пятровіч. — Ты чаго не спіш?

А з лесу выйшла —
Глянулі:
Дарослая!

У свой
Чацвёрты клас
Пайшла
У ботах,
У кірзачках —
Салдацкага памеру...
Пасля занятнаў
Да змярнання
Потым
Цягла пług —
Да паснае вячэры...

То разам з бацькам
На кашубу хадзіла,
— Ажно звінелі
У золнім лузе росы...
Так, вельмі рана
Стала самастойнай,
А людзі гаварылі:
— Бач, дарослая!

Журботную песню
шчырун-салавей
Ля ціхай рачулі спавае,
Напэўна і ён
Не салодка жыве,
— Ранейшай раскошы не мае...

Ужо і гняздзечка
Няма дзе схаваць:
Чаромху дзятва
Аблатошыць заўзятая,
Страсе і гняздо...
Анямее трава,

Не змогшы схаваць
Птушанятак...
Таму
І няўцешны бывае ў начы
Салоўна сваім шчабятаннем...
О, чым жа табе,
Добры птах, памагчы,
Калі
Рэчна высмаглай стала,
Калі чэзнэ ў лузе
Апошні дубец
Каліны,
Падрэзаны пługам,
Даўно не расце
Ля рачулі мой бэз,
І пчылы

не звоняць над вухам.
«У адным канцы вёскі
скачэць,
У другім — плачэць...»
Памерла ўдова Хадосся.
У хаце
Свечкі на куце...
Чуваць,
Як нехта з баб галосіць,
Відно,
Як яблыня цвіце...

Чуваць,
Як недзе за павецію
Труну збіваюць мужыкі.
Стуль —
Патыхае хвойя вецер...
Распачынаюць спеў шпані,
Наўкол — жыццё:
Вунь —

Людзі сеюць —
Ідуць за конікам гнядым.
І едзе з горада
Вяселле,
Грыміць на ўцеху
Маладым.

Кожная хата назву мае сваю —
Сваю гісторыю.
І калі ў руках маці
З'яўляецца спрытны чапёлак,
Звыклі да справы сваёй каля
печы,
Я прыгядваю калгаснага
каваля —

Дзядзьку Стася.
Гасцючы нежак у нас,
Ён пакадаў:
«Дай бог, каб ніколі
Не астываў качарэжнік!»
Згадаў каваля.
Адчуваю, што вершу
Цяпла нестася.

Вясковія павунні

Як рады былі яны
Спадчынай песні,
Хоць сэрцы і ў бедах,
І ў горычы горкія...
Сканалі бабулькі,
А песні не ўмерці,
Іх песні
ручайнага голасу...

Адно —

Прахарыхаю звалі суседкі,
Хоць помніла
Песень багата яна,
Ды рэдка пляла
Іх на бясдзе,
Віноч —
Балючая стрэмка —
Вайна!

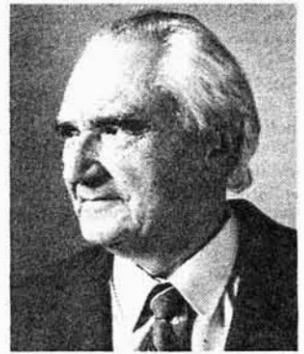
Другую —
Арынаю звалі ў наўколлі,
Напэўна,
Спяўнейшай душы не было,
Спявала
Адволькава звонка і ў полі,
І за гасцінным вясельным
сталом:

Села дзевачка на пасадзе,
Як бела вішанька ў садзе,
А з пасадку ўстала,
Як ружанка завяла.

Каля не дзевачкі,
Як лён — бяленечкі,
А хлопчыкі ходзяць,
Ды ўсё гамоняць:
— Дурні былі самі,
Чаму мы не бралі,
Тамую харошую
Чужому аддалі...

Надзіва
Вяселлі звіняць у сяле!
Без песні —
Не свята ў Дукоры!
Народ весяліцца —
І мне весялей,
Ясней і ў душы,
І ў прасторы...

ВІНШУЕМ!



Спаўняецца 75 гадоў
вядомаму крытыку і літара-
туразнаўцу Васілю Івашыну.
Праўленне Саюза пісьменні-
каў БССР накіравала яму
прывітальны адрас з пама-
даннем новых творчых по-
спехаў, добрага здароўя.
Супрацоўнікі «ЛіМа» та-
сама звычайна юбіляру ўсяго
наілепшага ў жыцці і твор-
часці.

еш, як бацька жыў.
— Чаго ты дабіўся? — пытаецца.
— Пасля вайны ў Заходняй людзей
раскулачвалі, высялялі? Высылялі. Ду-
маеш, яны цябе добром памінаюць?
Сам жа раскажаш: прыязджаецца, за-
чытваецца загад, дваццаць чатыры га-
дзіны на зборы — і па вагонах. Ад-
ных у Сібір, другіх у Карэлію, лясны
секцы.

— Я не толькі высялялі! — злус
Аляксей Пятровіч. — А з бандытамі
хто ваяваў? Ты што, думаеш, буль-
башы проста так на балотах сядзелі?
На работу з тваёй маці прыходзім, а
ў райаддзел міліцыі ўжо трупы пры-
возяць на вазах. То старшыню сель-
савета, то ўпаўнаважанага... Дык што
ж з імі цацкацца?! Мы апошнюю бан-
ду ў Пінскіх балотах знішчылі. Акру-
жылі на лясным хутары, прапанавалі
здацца. Ты ў адказ страляюць. Мы
тады з ракетніц страху падпалілі, доб-
ра, саламяная была, загарэлася, як
порах. Адзін хацеў праз гару выска-
чыць, дык яго з кулямётаў, перакры-
жаваным агнём. Але ніхто не здаўся,
так і згарэлі, шэсць чалавек. Зацятыя
ворагі, не ты іх, дык яны цябе.

— Можна, некаторыя з іх таму і
сталі бульбашамі, што ты хутары вы-
карчоўваў, людзей высяляў.

— Пры чым тут я? Калектывіза-
цыя! Мы толькі выконвалі загады.
А бандыты яшчэ да пяцьдзесят трэ-
цяга на балотах сядзелі. Пасля рас-
тварыліся, зніклі.

— А за што цябе з міліцыі вы-
гналі?

— За тое, што начальніка міліцыі
пры ўсіх бязліўцам назваў. Паехаў
на заданне, убачылі, як з крайняй
хаты вёскі выйшлі тры і падаліся ў
лес. Маёр Бачароў, начальнік, кры-
чыць: «Стой, страляць будзем!» А
тыя самі пачалі страляць. І ўцякаюць,
канечне. Дык іх акружыць трэба бы-
ло, да лесу яшчэ далёка. А гэты Ба-
чароў пык-мык, адных туды пасылае,
другіх сюды... Пачалі мы страляць —
а перад намі нахыяжы міліцыянеры
аказаліся. Тыя і ўцяклі ў лес, краму
абрабавалі, дык з мяшкінамі ўцяклі.
Толькі адзін мяшок з цукрам кінулі.
Ну, я і кажу: «Здрэйфілі вы, таварыш
маёр». А ён на мяне рапарт. Ды я і
сам з імі не хацеў... Герой толькі па
чашачках на тэлеграфных слупах
страляць. Едзем на вазах з задання і
смалім з нагнаў, як на вайне. Патро-
ны ж трэба растраціць, маўляў, цэ-
лую ноч вялі бой з пераўзыходзячымі
сіламі праціўніка. А я што, я бухгал-
тар, мне ўсё роўна, дзе лічыць, хоць
у міліцыі, хоць у сельпо. Так і зволь-
ніўся.

— Паваяваў, адным словам.

— А што ж, як да работніка да
мяне ніколі ніякіх прэтэнзій не было.
Скажучы — выканаю. Можна, трохі
гарачы быў... Тады ж, у пяцідзесят
гады, з першым сакратаром райкома
пасварыўся, выключылі з партыі, але
ж праз сем год Бюро ЦК узнавіль!
Не, сын, мне за сябе не сорамна.

— Вось мы і чытаем зараз, што
такія, як ты, наварочалі. І калектыві-
зацыя тая няправільна праводзілася,
і людзей дарэмна на край свету са-
гналі... Сам кажаш: захацеў першы
сакратар — выгнаў з работы і з пар-
тыі.

— Але ж я не прапаў! Нідзе на
работу не бралі, дык памагалі сябры,
камбікорму, дроў, сена прывозілі. Вы-
жыў, і вы з голаду не памерлі. А за
тыя загады аб калектывізацыі я не
адказваю. Час такі быў.

— Усе вы на час ківаеце... Не час,

а людзі вінаватыя. Ды хоць бы меў
ты што-небудзь за свае подзвігі...
Вазьмі сваю працоўную кніжку — то
з адной работы турнуць, то з другой,
то з трэцяй. Не толькі ўсю Беларусь
праехалі, — на поўдні адзначыліся.
Вунь маці першая не вытрымала...

Аляксей Пятровіч ведае, што стар-
рэйшы сын не ўхваліў бы і помнік.
Мала што не ўхваліў — абсмяяў бы,
аблаяў, абазваў бацьку дурнем, яго б
на гэта хапіла. Калогу-старэйшага,
канечне, ніякімі словамі не возьмеш.
школу ён прайшоў суровую, аднак
лішні раз слухаць усякае глупства не
хочацца. І без сына ўжо з гэтым пом-
нікам наслухаўся. Першым сябар і
паплечнік Кузьма Ільч Гарохаў за-
круціў носам.

— Помнік?! — здзіўся ён. — Са-
бе? Нешта я не... А што на ім выбіта?

— Мой партрэт і дата нараджэння,
— растлумачыў Аляксей Пятровіч.

— Самую лепшую картку для парт-
рэта выбраў, там я галоўным бухгал-
тарам на лэнзаводзе. А дату смерці
сыны падставяць, калі захочуць.

— Помнік, канечне, гэта добра...
Але ж нежак мне гэта не да сэрца —
каб мой жа помнік перада мной стаяў
і мазоліў вочы!.. Як жа я буду гля-
дзець на яго?!

— А навошта глядзець? Я яго ў
падвале паставіў, тварам да сцяны.
Калі спатрэбіцца — выцягнуць. Затое
душа спакойная. Вунь стараверы сабе
труну загадзя робяць, нават спяць у
ёй, а я што, помнік не магу заказаць?

— Ды можаш заказаць, чаму не...
Сынам, значыць, не давярэш?

— Дачакаешся ад тых сыноў... —
стаў бокам да Гарохава Аляксей Пят-
ровіч. — Яшчэ закажучы які-небудзь
дзяшовенскі помнік, сорамна ляжаць
будзе. А тут узяў тое, што захацеў.
Не, хай стаіць.

— Ды хай, канечне, толькі я не
буду... Прыедзе з Саратава сын, па-
ставіць. Буду ўжо як усе людзі памі-
раць, па-старому.

— А чаго табе паміраць? Здароўе
пакуль ёсць, дык жыві. Вось у мяне
ўжо першая група, доўга не працягну.

— Не нагаворвай на сябе.
І суседзі пасмейваліся, даведаўшы-
ся пра помнік, і пляменнік Сяргей
паціскаў плячыма. Але Сяргей змоў-
чаў, ён заўсёды ведаў, што ў дзядзькі
Аляксея свая галава на плячах.

Дык вось, старэйшы сын Міша пом-
нік, вядома, не ўхваліў бы, а з мен-
шым, Віцькам, пра яго і гаварыць не
варта. З ім наогул гаварыць няма сэн-
су, ні пра што. Пустая галава ў ча-
лавека. Ужо адзін раз жаніўся, ніяк
сабе работу людскую не можа знайсці,
то слесар на заводзе, то вартаўнік
у дзіцячым садзе, а то па тры меся-
цы на поўдні прападае, цягаецца, як
шалудзівы сабак. Не, Аляксей Пят-
ровіч на яго даўно махнуў рукой. Пус-
тадомак! Але ж з хаты выганяць не
будзеш, вось і жывуць, як чужыя.
Віцьку што бацькаў помнік, што
дождж, што левы бот — усё роўна.
Абы выпіць ды з гэтымі лахудрамі
нечасанымі пацягацца. Аляксей Пят-
ровіч ужо і сам ганяў іхнія кампаніі,
і міліцыю нацкоўваў, а ім хоць бы
што. Рагочуць!

І вось выйшаў ён з бальніцы, атры-
маў на камісію першую групу — а за
так яе не даюць, — цяпер сядзіць у
сваёй хаце. Урачы пра дыету гавораць.
Якая дыета! Было б што з'есці! І ха-
дзіць дзетка, ён жыве на апошнім пя-
тым паверсе, ліфта, канечне, няма.
Пакуль зойдзе на сваю гару — мошкі
ў вачах мігцяць, ногі, як ватныя, сэр-

ца з горла скача. Першая група —
гэта капцы, ён і сам пра гэта ведае.

А сёння рашыў схадзіць у сквер
над ракой. Дзядзек лагодны, пачатак
восені, дык і сонца лагоднае, і ветрык
ледзь павявае, гладзіць па твары. Па-
ціху-памалу, асцярожна ступаючы па
няроўным асфальце, прайшоў аж тры
аўтобусныя прыпынкі, сяк-так уска-
раскаўся на гару, на якой некалі бы-
ло замчышча, а цяпер дзіцячы сквер
з грыбамі і драўлянымі скульптура-
мі нейкіх балванаў. Народу мала,
дык спакойна пастаў, гледзячы на
шырокую прастору ўнізе. Дняпро той
жа — і быццам не той. Вунь новы
востраў паявіўся, ды які вялікі, мет-
раў сто ўдаўжыню. Леваруч тапалё-
вы гай, яго Міша з Віцькам саджалі,
як у школе вучыліся. Поплаў за ра-
кой увесё жытты, сонца за лета
ўшчэнт выпаліла. Колісь там добрыя
сенакосы былі. Над ракой крычаць
кнігаўкі. Бач, усе берагі забралі бето-
нам, рыбаловам і сесці забралі дзе, а
гэтыя кнігаўкі, як і раней, тужліва
пішчаць, вярэдняць душу.

Што ж, Аляксей Пятровіч. Па-
панасіла цябе па свеце, дык хоць пам-
рэш на родных берагах. Праўда, ён
вось і нарадзіўся на Дняпры, ягонае
вёска за дваццаць кіламетраў уніз па
раце, аднак быў да яго абьякавы. Ні
купацца не любіў, ні лавіць рыбу. Ва-
да і вада, цячэ сабе цёт ведае куды,
зараз, пасля Чарнобыля, кажуць, ат-
ручаная. Рака сама па сабе, а ў Аляк-
сея Пятровіча заўсёды свае справы
былі, чалавечыя.

Адсюль, з Дняпра, быў ён накіра-
ваны на работу ў Заходнюю Беларусь,
там ажаніўся, нарадзіліся сыны. Ця-
пер вось Міша папікае, што не так
жыў. Жыў, як людзі жылі. Адзін ча-
лавец мае хутар, другі гэты хутар лік-
відуе. Закон жыцця. Не, Аляксей
Пятровіч сабе не кляне, не мучыць,
як некаторыя. З песні слова не вы-
кінеш. А песні тыя не ён складаў, ра-
зумнейшыя за яго былі. Не ён, дык
другія знайшлі б, а ўсё роўна пра-
вялі тую калектывізацыю, і хутары
зруйнавалі б. Гадоў пяць назад ён
ездзіў туды, дзе прайшлі лепшыя га-
ды, маладыя гады. Многае змянілася,
гарадок папрыгажэў, дарогі асфальта-
выя, балот ужо амаль не засталася. А
кінутыя хутары дасюль стаяць, нічога
іх не бярэ. Пустазелле вышэй вокнаў,
заместа стрэх суцэльныя дзіркі, а
сцены стаяць, трымаюцца за зямлю.

Так, лепшыя гады засталіся там...
З партыі выключалі, доўга на работу
нідзе не мог уладкавацца, а ўсё роўна
вясёлы хадзіў, здаровы! Міхась напа-
дае, бо не разумее нічога, дарма што
ў сталіцы жыве. Такія, як Аляксей
Пятровіч, пражылі тое, што ім адпу-
шчана. Некаторыя, праўда, хітзейшыя
аказаліся, грошай назбіралі, ладныя
гаспадаркі завялі, пакуплялі машыны.
А ў Калюгі кватэра з двух пакойчы-
каў, тысяча рублёў на кніжцы, — і ён
ні аб чым не шкадуе. Каму хочаш мо-
жа глядзець у вочы. Сумленна жыві
— сумленна пойдзе.

Міша кажа, што не памянуць яго
добрам тыя сагнаныя са сваёй зямлі
палешукі. Няхай! Але ж і яго самога
не раз і не два падстаўлялі, як апош-
няга дурня. Заўсёды праўду-матку ў
вочы рэзаў, вось цяпер і не патрэбен
нікому. Зайшоў днямі пагаварыць на-
конт кватэры, каб памянялі пяты па-
верх на які ніжэйшы. Дзе там! Як за-
махалі рукамі, як затрэслі паперамі,
як пачалі прыгаловаць ды палюхаць
чаргой... Плюнуў і пайшоў. Будзе поў-

заць на свой пяты паверх, пакуль зу-
сім ногі не перастаюць хадзіць.
Зрэшты, ён даўно ведае, што яму аса-
біста нічога нічога не павінен. Нека-
торыя ходзяць, нудзяць: «Мне павін-
ны тое, мне павінны гэта, я заслужыў
паёк...» Аляксей Пятровіч да такога
ніколі не апусціцца.

І помнік сам сабе паставіць.

Аднойчы ён ужо даставаў свой
партблет. Пакруціў яго ў руках, па-
гартваў, паглядзеў на ўзносы, якія не-
калі плаціў. Прыстойныя былі ўзносы,
не тое, што цяпер. Лічы, усё жыццё
прайшоў з гэтым білетам. Аб чым-
небудзь шкадуе? Не, як партыя жы-
ла, так і ён. Можна, трохі болей за
астатніх праўду шукаў, то бригадны
падрад адным з першых у аўтакалоне
ўводзіў, то паведамляў у райком пар-
тыі аб незаконнай выплаце прэміяль-
ных фондаў... З-за гэтага падраду ша-
фёры аўтакалоны дружна напісалі на
яго ў цэнтральную газету, маўляў, іх-
ні начальнік аддзела працы і зар-
платы прыскае, самаўпраўнічае, не
дае працоўнаму чалавеку спакойна
жыць. Сем рэвізій было! І ніводная
нічога не знайшла. А за тыя неза-
конныя прэміі дырэктар яго з работы
выжыў. Вось так яна дасца, праўда.
А ён ваяваў за яе і будзе ваяваць,
пакуль жывы. Ды вось толькі няшмат
засталася...

Суседзі ў адзін голас даводзяць,
што ягонае здароўе нашмат пагоршы-
лася пасля аварыі ў Чарнобылі. Маў-
ляў, пасля яе ўсе хваробы абвастра-
юцца, асабліва хранічныя. Але ён пра
гэта не думае. Можна, з-за Чарнобыля,
а можа, і не, хто пра гэта скажа? З
суседніх раёнаў людзей высялялі, у
іх усё спакойна. І забароны ўжо ад-
мянілі, можаш збраць і есці хоць
ягады з грыбамі, хоць парэчкі з агрэ-
стам.

Уся панадрэчная прастора ўнізе бы-
ла залітая сонцам, аднак колер самой
рані ўжо загучэў сінізною, ужо быў
восенскі. Захладала рака. І матарак
на ёй паменела. Кнігаўкі, чайні, дзе-
ці на пясчаной луваніне, — гэтыя тут
будуць заўсёды. Прайшло жыццё.
Аляксей Пятровіч, праляцела. Вось і
дзеці адмаўляюцца ад цябе, ад тва-
іх спраў. Самі яшчэ нічога не зрабілі,
а ўжо голас павышаюць, вучаць дур-
ных бацькоў, як трэба было жыць.
Аляксей Пятровіч раней выпісваў
шмат газет, чытаў усё, што там напі-
сана, «Правду» падшываў гадоў пяць
запар. А цяпер падшыўку здаў у ма-
кулатуру — і да гэтага года ніводнай
газеты не выпісаў, ні цэнтральнай,
ні мясцовай.

— Параход пайшоў — а мы гу-
дзім, гудзім... — сказаў ён уголас.

Дзе той Параход зараз, у якой
бальніцы лечыцца? Нышчасны чала-
век, загубіў сам сябе гарэлкаю, а вось
нешта ўспамінаецца Аляксею Пятрові-
чу. І тая пані Бараноўская, Былы... У
кожнага сваё жыццё — і якія ж роз-
ныя гэтыя жыцці!

Сын сказаў, што ніхто не заха-
ча яго добром памянуць. Ну што ж,
Аляксею Пятровічу не ўпершыню са-
мога сябе за вушы з балота выця-
гаць. Вось заказаў помнік, прывёз
чорную мармуровую пліту з уласным
партрэтам, паставіў яе ў падвале, —
і душа спакойная. Як пачаў ён з дзі-
цячых гадоў сам за сябе змагацца,
— так і закончыў. А вы жывіце, як хо-
чаце.

Цёмна-сіняя рака, здавалася, засну-
ла, застыла, не было ёй ніякай спра-
вы да маленькага чалавека на высоз-
най строме.

Некую частку свайго жыцця я займаюся тым, што стаўлю ў тэатры драматычныя спектаклі. Спачатку мне хацелася скончыць рэпетыцыі як мага хутчэй, я прыспешваў час, з усіх сіл набліжаў дзень прэм'еры. Мне быў важны плён, вынік. Хацелася, урэшце, убачыць цэлае, закончанае. Пэўна, гэта ўласціва ўсім людзям: адваяваць у хаосу быцця хоць бы астравок сваёй «тэатрыторыі». Астравок твайго тлумачэння гэтага хаосу, твайго творчага

Не быць рабом. Захаваць сваю натуру, сумленне. Мод пражыла вялікае жыццё. У ім было ўсё: графіна па паходжанні, яна — удзельніца палітычных мітынгаў, забастовак; салонная пані, якую прымаюць у каралеўскім палацы, і вязень фашыскага канцлагера (на руцэ выкалаты лагерны нумар). Мод шмат вандравала па свеце, шмат пабачыла, адчула. І да чаго ж яна прыйшла ў канцы жыцця? Трэба рабіць добра, калі гэта табе пад сілу. Урата-

людзям. Калі я бачу такіх людзей, як Стэфанія Міхайлаўна, я веру, што ў беларускай інтэлігенцыі на самай справе існуюць карані і традыцыі... Увогуле... гэта — найвялікшая праблема. Цудоўны тэатр імя Янкі Купалы слаўны сваімі акцёрамі перш за ўсё, але як часта сумуеш (і не толькі ў тэатры — у літаратуры, у кіно, у жывапісе, наогул у жыцці) востра па такіх людзях. Так апырыўся на сцэне побыт, так прагнеш убачыць рух душы,

МАЙСТРЫ САВЕЦКАГА МАСТАЦТВА

Стэфанія і Мод

стаўлення да яго, астравок твайго разумення, розуму. Адсюль усе пошукі філасофіі, мастацтва, ідэалогіі, псіхалогіі.

Але востра дзіўная рэч (злавіце сябе на гэтым адчуванні): як толькі тлумачэнне чаму-небудзь знойдзена, нам робіцца сумна. Сумна, бо — працэс спынены, бо — няма руху.

Цяпер пасля прэм'еры я стараюся радзей бываць на сваіх спектаклях (калі няма патрэбы). Спектакль пачынае разбурацца ў дзень сваёй прэм'еры, і чым далей, тым больш самотная ягоная доля. Гэта як з дзецьмі. З нейкага моманту пачынаеш адчуваць непатрэбнасць свайго выхавальнага ўмяшальніцтва. Пачынае працаваць нейкая іншая сіла. Лёс, ці што...

Але жыццё не было б жыццём, калі б усе яго законы ва ўсіх выпадках спрацоўвалі «на ўсе сто». І ў маёй працы ёсць выключэнні. Я стараюся амаль заўсёды глядзець свой спектакль «Гаральд і Мод» на маладой сцэне купалаўскага тэатра са Стэфаніяй Міхайлаўнай Станютай у галоўнай ролі. Чаму? Зараз адкажу, але спачатку крыху пра сюжэт п'есы.

Жанчына васьмідзесяці гадоў знаёміцца ў царкве з васьмідзесяцігадовам юнаком. Малады чалавек блізка да самагубства і рэцэпіруе яго на вачах сваёй маці ледзь не штодня. Юнацкі кніжны ідэалізм сутыкнуўся з грубай рэальнасцю жыцця. Жыццё падманула надзеі і... Адным словам, з кім не было... Дык востра, гэтая самая жанчына — Мод зрабіла для Гаральда (героя нашай п'есы) тое, чаго не мог зрабіць ніхто й нішто. Яна прымушала яго прыняць і палюбіць жыццё такім, якое яно ёсць. Мод «адчыніла» Гаральду таямнічы свет паэзіі, мастацтва, кахання, святла, пяшчоты, уяўлення, волі. І Гаральд палюбіў Мод (пакахаў!) і прапанаваў ёй выйсці за яго замуж, і гэта здарылася якраз у дзень яе васьмідзесяцігоддзя. У гэты самы дзень Мод пайшла з жыцця. Пайшла па сваёй волі, выпішы вялікую дозу снатворнага. Вось і ўсё...

Думаю, не памылюся, калі скажу, што ў дадзеным выпадку глядачы ідуць «на Стэфанію Міхайлаўну Станюту». Мы даўно адвыклі ад такой сітуацыі ў тэатры. Ну, п'еса бывае ўдалая, ну, сітуацыя вострая, камедыйная ў рэшце рэшт, але каб глядач хадзіў «на акцёра», «на асобу» — згадзіцеся, выпадак рэдкі. Каб глядачу было цікава: а што акцёр — чалавек-грамдзянін — думае пра жыццё, пра смерць, пра лёс?

У чым сакрэт поспеху Мод — Стэфанія? Мне здаецца, у незвычайным супадзенні жыцця і тэатра, вымыслу і рэальнасці, лёсу актрысы і лёсу яе герая. Чым прываблівае ў п'есе Мод? Тым, што ў слове гучыць так проста, а ў жыцці даецца так складана: быць самім сабой.

ваць дрэўца, якое гібее; вызваліць з клеткі запарка цюленя; зберагчы жыццё чалавеку, адагрэць ягоную душу, удыхнуць у яе святло і сэнс, цеплыню і пяшчоту. Мод здзяйсняе ўчынкi. Яна здольная тварыць. Робіць яна гэта ціха, без лішніх слоў, нічога не патрабуе ўзамен. Некаторыя выказванні Мод у гэтай п'есе гучаць, мякка кажучы, экстравагантна, а падчас і па-хуліганску, а калі нікалі для распаўсюджанага ў нас дагматычнага ўспрымання свету і апалітычна. Вось уявіце сабе чалавека, які кажа прыкладна наступнае:

— Недататкова абраць правільны шлях: зрабі так, каб ён быў прыемным.

— Лепш плысці, як пльвецца, інакш можна многа страціць.

— Бог ёсць каханне.

— Калі некаторыя людзі думаюць, што яны маюць на нешта права, я тактоўна асвятляю іх памяць. Сёння вы тут, заўтра вас тут не будзе, не прывязвайцеся ні да чаго.

— Шампанскае? Ну што вы, гэта ж натуральны прадукт!

Я сам для сябе намагаўся вызначыць, хто ж такая Мод. Яна ўвесь час трапечацца, рухаецца, змяняецца — востра чаму столькі супярэчнасцей і зусім мала ладных філасофскіх пабудов. Яна такая самая хатачыная і шматварыянтная, як само жыццё. Яна вольная. Ёй удалося не стаць рабыняю сваіх уласных і чужых догмаў, ідэалогій, палітычных настрояў. Яна любіць лес, мора, дрэвы, яна верыць ім і намагаецца зразумець іх патаемны сэнс.

І Гаральда зберагла Мод сваім каханнем: і няма ў гэтай п'есе ніякай «клубнічкі», — каханнем у самым вышэйшым жаночым і мацярынскім сэнсе.

Мод зусім адзінокая, у яе нікога няма, яна даўно перажыла сваіх равеснікаў, сяброў, блізкіх, але самае неверагоднае — гэта яе жыццёвая сіла, яе вера, нават аптымізм, калі хочаце. Уменне ўспрымаць жыццё як дар, як цуд. Не енчыць, не стагнаць, не траціць здаровы розум, як бы цяжка ні было. Вось што такое Мод.

А што ж такое Стэфанія?

Ды тое ж самае, ці амаль тое самае. З акцёраў старэйшага пакалення Стэфанія Міхайлаўна Станюту ў тэатры імя Янкі Купалы любяць як нікога іншага. Яна добрая да людзей, па-дзіцячы кляпатлівая, вольная. Іншаму маладому артысту нават і не сінілася яе сціпласць, нават сарамлівасць, яе чалавечая і прафесійная прыстойнасць, дакладнасць, тактоўнасць. Яна жыве мастацтвам усур'ез, яна ім захопленая ў той самы час, калі так шмат людзей служыць за зарплату і ад званка да званка. У ёй ёсць нейкая не сённяшняя абавязковасць і далікатнасць, уласцівая толькі глыбока інтэлігентным

духу! Так абрыдзелі на сцэне лапці ды ручнікі; ці ў паэзіі — «адвечныя» сцэжкі, хаціны, палі-лясы, зямелька родная, вёсачкі, качачкі... Няўжо толькі яны і ёсць дасягненне беларускай культуры?

Бацька ў Стэфаніі Міхайлаўнай быў мастаком, і да гэтага часу ў Беларускім мастацкім музеі захоўваецца ягоная карціна 20-х гадоў — «Партрэт маёй дачкі». На ёй дваццацігадовая Стэфанія з цудоўнай багатай касой...

Мне блізкая яна яшчэ і тым, што яна даўняя мінчанка і памятае наш горад зусім іншым — з конкай і сінематографамі «Эдэн», «Ілюзіён», з гатэлямі «Парыж», «Еўропа», з чароўным ліхтаром на дзіцячай калюндай ёлцы. Вось яна і ясе ў сабе гісторыю горада, нацыі, тэатра. Яна сама — гісторыя і рэальнасць адначасова. Яна звязвае такія далёкія часы, што спраўды можна ўвераваць у бясконцасць жыцця.

І яшчэ... Раніцою Стэфанія Міхайлаўна падымаецца з усмешкай, з надзеяй, з пачуццём удзячнасці лёсу, які падараваў ёй яшчэ адзін дзень. (А я, а вы, а мы?) Можна быць, таму ў свае гады яна працаздольная, як у юнацтве, у ёй схаваны велізарны запас жыццёвых сіл. Яна не страціла сябе на злосць, зайздасць, не ўмярцвіла душу бясконцай хлуснёй і страхам. У ёй ёсць асабліва арыстакратычная гнуткасць і рухомасць, уласцівы ўсяму маладому, жывому, сапраўднаму.

Спектакль заканчваецца смерцю Мод. Самагубствам. Але — дзіўна: няма звычайнага ў такіх выпадках пачуцця жаху, бездані, катастрофы. Адыход гэтай жанчыны такі самы лёгкі, цудоўны, далікатны, як і яе жыццё. І потым — а гэта самае галоўнае — застаецца жыць Гаральд, у ім увасобілася ўсё тое, чым была Мод. Яна яго «зрабіла», ён цяпер будзе жыць.

На развітанне Мод кажа Гаральду: «Апоўначы я буду далёка...» І некай па-сапраўднаму верыць у тое, што яна не памірае, а толькі вяртаецца ў тыя зорныя далёкія сусветы, каб зноў прыйсці на зямлю нейкай ідэяй, сутнасцю, таямніцай... нечым без узросту і часу.

...Аднаго разу Стэфанія ехала па Мінску ў таксі. Быў позні вечар, ішоў ціхі снег.

— Так дзіўна, — сказала яна, звяртаючыся да маладога шафёра, — востра мы едем у добра машыну, у цяпле і пры гэтым размаўляем па тэлефоне, а з магнітафона гучыць музыка. А некалі я гэтаю дарогаю ехала на концы.

У машыне было цёмна, але Стэфанія заўважыла, як вадзіцель усміхнуўся і пакруціў галаву.

Ён ёй не паверыў.

І правільна зрабіў.

Мікалай ПІНІГІН, рэжысёр Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

ТВОРЧЫЯ САЮЗЫ: ВОПЫТ, ПРАКТЫКА, ПЕРСПЕКТЫВЫ



ЯК ДАПАМАГЧЫ АКЦЁРУ

Аб праблемах, якія сёння найбольш востра паўсталі перад прадстаўнікамі акцёрскага цэха рэспублікі, наш карэспандэнт гутарыць з членам прэзідыума праўлення Саюза тэатральных дзеячаў БССР, старшынёй камісіі СТД па акцёрскай творчасці, народнай артысткай рэспублікі Марыяй Захарэвіч.

— Марыя Георгіеўна, гутаркі падобныя да нашай, апошнім часам пачынаюцца з напаміну: тэатр сёння перажывае не лепшыя дні, бо набірала шмат праблем, вырашыць якія хутка і спрытна не бярэцца ніхто. Кожная з гэтых праблем так ці інакш закранае акцёраў. Так што менавіта камісія, на чале якой вы стаіце ў СТД, мусіць «вылучаць, аналізаваць, дапамагаць».

— Так, мы павінны ведаць нашы тэатры не паводле афіцыйных справаздач, а, так бы мовіць, блізка і непасрэдна. Канчатковым вынікам нашай працы павінен быць добры спектакль, таму мы мусім знаёміцца з рэпертуарам кожнага беларускага тэатра, арганізоўваць абмеркаванне прэм'ер у вядучых калектывах, нешта накітаваць «круглага стала» з запра-

шэннем крытыкаў, вядучых спецыялістаў з іншых труп. Трэба запрашаць на такія абмеркаванні тэатразнаўцаў з Масквы, Ленінграда, старацца, каб удзельнікі дыскусій не абмяжоўваліся агульнымі заўвагамі і кампліментарамі, а зрабіць усё, каб гаворка вялася сумленна. А што хаваць? Шэдэўры на нашых сцэнах не з'яўляюцца ўжо даўно, хоць калі даваць веры некаторым рэцэнзіям, дык спектаклі ў нас неаблагія, а то і зусім добрыя. На жаль, гэтыя ацэнкі далёкія ад рэальнасці.

— Сёння, калі тэатральны калектывы паступова вызваляюцца ад дробязнай чыноўніцкай апені, ці можна чакаць свайго роду «тэатральнага рэнесансу»?

— Можна, калі вырашым набалелыя творчыя праблемы і перш-наперш — праблему ак-

БТ: РАЗАМ ЛЯ ЭКРАНА

ПАВОДЛЕ ЗАКОНАЎ ЖАНРУ

Наш хатні экран напоўнены фільмамі — ігравымі, хранікальна-дакументальнымі — і пазначанымі словам «тэлевізійныя». Падлічана, што за пяць месяцаў толькі па Цэнтральным тэлебачанні паказана 370 стужак! Як жа арыентуецца глядач у гэтым кінаморы, як успрымае такі вялізны паток?

Навукова-сацыялагічная служба (падведомасная) адказвае на гэта пытанне так: «За апошнія восем-дзесяць гадоў незадаволенасць тэлевізійнымі фільмамі стала агульнай і нарастаючай. Тэлефільм ператварыўся ў разнаманітую манету мас-культуры...» (Цытата ўзята з артыкула, змешчанага ў цэнтральным друку). «Аўдыторыя дакументальнага кіно складае 3,5—5 працэнтаў. Дакументальнае кіно тэлегледачы амаль не заўважаюць. Сёння глядачоў больш прыцягваюць тэлеперадачы... А востра іншае меркаванне: «З дакументальным тэлекіно адбыўся цуд. У цэлым ацэнка дакументальнага кіно вышэйшая за ігравое». Спецыялісты ў дачыненні да неігравага кіно нават ужываюць вызначэнне «рэнесанс»...

Усё сказанае можна аднесці і да рэспубліканскай кінапрадукцыі, у тым ліку і тэлевізійнай. Невыпадкова на леташнім Усеаюнавым фестывалі тэле-

візійных фільмаў галоўны прыз быў прысуджаны тэлефільму Беларускага тэлебачання «Тут быў Крылоў», а рэжысёра гэтай карціны Ю. Хашчавачкага сёння называюць у пяцідзяці лепшых тэлежысёраў краіны. Названы фільм — адзін з дзесятка, створаных на Беларускім тэлебачанні. І пакуль нашы мясцовыя сацыялагі гледачоў да гэтых фільмаў, нагадаем, пра што яны...

Адна са стужак «Тэлефільма», створаная яшчэ ў мінулым годзе, з'явілася прэм'ерай беларускага тэлеэкрана. Кінаавела (так давайце вызначым яе жанр) «Мне сніўся сон» рэжысёра І. Калоўскага — спроба стварыць асацыятыўна-ўмоўнае відовішча, спроба філасофскага роздуму пра чалавека ў яго ўзаемазвязі з прыродай, роздуму пра жыццё і смерць, змену пакаленняў як філасофскай катэгорыі часу. Аднак гэтая стужка створана не для шырокага глядача і не адпавядае, як мне здаецца, прыродзе тэлевізійнага кіно. Пра яго ж сацыялагі гавораць так: у гледачоў папулярныя тыя формы, якія ўласцівы тэлебачанню сёння, менавіта публіцыстычнасць, востра праблематыкі, дакладна выяўленая аўтарская пазіцыя, жыццёвая праўдзівасць. І, дададзім, адсутнасць

цёрскага майстэрства. Менавіта да гэтага імкнецца наша камісія.

— Не так даўно А. Баталаў пісаў у «Советской культуре», што анцёрскія праблемы — гэта перш за ўсё адвечная, ад самага анцёрства ідучая барацьба за глядача»...

—...якога мы вельмі часта губляем. Вядома, іншы раз абвінавачваюць у гэтым можна драматурга, таму што акцёру ў ягонай п'есе даводзіцца ўвасабляць нешта вельмі далёка ад жыццёвай і мастацкай праўды. Але цяпер, ва ўмовах эксперыменту, віна за згубленага глядача цалкам кладзецца на сумленне пастаноўшчыка спектакля і акцёраў. І няма сэнсу разбірацца, хто больш вінаваты, але, як прадстаўніца камісіі па анцёрскай творчасці, я буду ў першую чаргу зыходзіць з інтарэсаў менавіта анцёрскага цэха. Дык вось, што ж трэба зрабіць, каб істотна павысіць прафесійны ўзровень акцёра, што неабходна вынайсці, каб акцёры не гублялі глядачоў? Пачну з кваліфікацыі маладых акцёраў, якія прыходзяць у труп пасля ВДУ. Часцяком бывае, што студэнты, якія вельмі добра правялі сябе ў пастаноўках вучэбнага тэатра, патрапіўшы ў прафесійны тэатр, губляюцца, і надзея, што ўскладалася на іх, не апраўдаецца. Прычыны? Галоўная прычына, я думаю, у тым, што яны прывыклі да вельмі ўважлівых адносін у інстытуце, а ў прафесійным тэатры сутыкаюцца з пэўнай аб'якавасцю рэжысёра. Так пасля адной-дзюх няўдач маладыя акцёры зусім губляюць упэўненасць у сабе. Але не будзем зараз вінаваціць рэжысёра літаральна ва ўсіх праліках і грахах, бо і ў БДТМІ таксама ёсць над чым добра падумаць. Да прыкладу, Алег Табакоў, які шмат сіл аддаў педагагічнай працы, абвясціў: калі ягоны выпускнік сваім рамяством не

можа зарабіць сабе на жыццё ва ўмовах жорсткай сталічнай канкурэнцыі, дык такі акцёр — ягоны, кіраўнік курса, вытворчы брак. Дарэчы, да трэцяга года навучання сам Табакоў адлічыў каля трэці свайго курса, і не таму, што студэнтам бракавала здольнасцей, а таму, што ім для прафесійных поспехаў не ставала валявых якасцей. На маю думку, гэта правільна. Залішня паблагліваць потым для самога ж студэнта абярнецца прафесійнай і, адпаведна, жыццёвай няўдачай. Трэба наладзіць і больш шчыльныя сувязі паміж БДТМІ і тэатрамі, нашым, купалаўскім, у тым ліку. Наборы на анцёрскі факультэт павінны цалкам вызначацца запатрабаванымі тэатраў; а пад час вучобы акцёры мусяць прайсці добрую вытворчую практыку хоць у масоўках. Затое пасля прывычывацца да тэатральных парадкаў ім будзе куды прасцей.

— Але відавочна, што праблема павышэння якасці анцёрскага майстэрства востра стаіць і перад тымі, хто працуе ў тэатрах не першы сезон. Анцёр наздатны, а «добры дзядзька-рэжысёр», паводле вызначэння Алега Яфрэмава, уласнай тэхнічнай «закрывае» акцёра, гэта значыць, расстаўляе ў спектаклі сістэму знаваў, якія імітуюць натуральнае пражыванне ролі. Вынік — пастаноўкі, пра якія самі акцёры кажучы: «у традыцыйных школах прадстаўлення перажывання».

— Дадайце да гэтага, што рана ці позна любы прафесіянал абрасце штампамі. А гэта, па сутнасці, такая ж самая «сістэма знакаў», за якія ён хаваецца і замест сапраўднага пражывання ролі — імітуе пачуцці. Возьмем найлепшы выпадак: акцёру шчасліва ўдалося пазбегнуць «заштампавання». Але хто можа заручыцца, што рана ці позна не састарэе сама эстэтыка, у якой акцёра выхоў-

валі? Тэатр не можа заставацца і па-за модай, у якой, між іншым, адлюстроўваюцца запатрабаванні часу. Як жа дапамагчы акцёру выстаяць сярод усіх гэтых неспрыяльных абставін? Перш за ўсё, вялікія надзеі мы ўскладаем на тэатральны абмен, збіраемся запрасіць у купалаўскі тэатр на пастаноўкі спектакляў некаторых вядучых рэжысёраў краіны (да прыкладу, эстонскага рэжысёра Міка Міківера). А чаму б не наладзіць рэгулярны анцёрскі абмен паміж мінскімі тэатральнымі калектывамі? Рызыкны выказаць яшчэ больш «пражэцёрскую» думку: тэатрам трэба запрашаць на пастаноўкі і рэжысёраў з кінастудыі, бо і там ёсць прафесіяналы, якія, я пераканана, з задавальненнем паспрабуюць сябе ў тэатры. Што да таго, дзе знайсці час, дык прастой паміж фільмамі — звычайная справа, а тэатр дапаможа «змяніць абстаноўку». Падобныя кантакты карысныя будуць усім: і тэатру, і кіно; больш разнастайным і багатым зробіцца тэатральны рэпертуар; не выключана, што пасля такога супрацоўніцтва рэжысёры з «Беларусьфільма» куды часцей пачнуць запрашаць у беларускае кіно беларускіх акцёраў. Ну, а якую ролю можа адыграць кіно ў жыцці акцёра, перазаціць цяжка. Прыклад з жыцця нашага калектыву — Стэфанія Міхайлаўна Станюта. У тым, што яе творчы лёс у тэатры апошнім часам складаецца шчасліва, «вінаватае» менавіта кіно, персанальна — рэжысёр Ларыса Шапіцька. Так што буду пераканана членаў нашай камісіі сур'ёзна абмеркаваць маю прапанову ў ўключыць яе ў праграму нашай дзейнасці.

— Мяркую, што тэатральны абмен — гэта не адно толькі запрашэнне ў труп рэжысёраў з другіх калектываў?

— Вядома. Другая важная задача, якую нам трэба выра-

шыць, — гэта наладжванне кантактаў і рэгулярнага абмену вопытам паміж акцёрамі ўсіх тэатральных калектываў рэспублікі. На жаль, мы ўжо даўно не маем уяўлення нават пра тое, што робіцца ў калег у суседнім тэатры. Калі ж наезджаюць гастролёры ці твой уласны тэатр выпраўляецца са спектаклямі ў горад, дзе працуюць добрыя калектывы, дык з-за рэпертуарнай нагрукі ўдаецца пабачыць зусім няшмат. А такая вось замкнёнасць абарочваецца прафесійнай (дык чалавечай таксама) абмежаванасцю. Як гэта можна змяніць? Мы намерваемся запрашаць да ўдзелу ў «круглых сталах» не толькі рэжысёраў і тэатразнаўцаў, але — абавязкова — акцёраў. Мяркую таксама, што і рэспубліканскія, і рэгіянальныя фестывалі, накіраваныя на тэатральную «вясню», павінны ладзіцца не для адных тэатразнаўцаў, крытыкаў і адміністратараў. Рэспубліканскія саюзы тэатральных дзеячаў і камісіі па анцёрскай творчасці мусяць паклапаціцца, каб у акцёраў была магчымасць пабачыць спектаклі калег з другіх рэспублік (і, дарэчы, знаёміцца і сустракацца рэгулярна). І прасачыць, каб гэта не было пустой фармальнасцю.

— Праблемы, што мы закранулі, — менавіта праблемы анцёрскага майстэрства. А як быць з тымі, што вынікаюць з арганізацыі анцёрскай працы?

— Некаторыя з іх цяпер досыць паспяхова вырашаюцца. Я маю на ўвазе аплату працы акцёраў. Тэатральны эксперымент не толькі дазваляе выправіць адносінны ўнутры тэатральных калектываў на розных этапах вытворчасці, але і дае рэальную магчымасць падняць заробкі акцёрам усіх катэгорый. Акрамя таго, Саюз тэатральных дзеячаў краіны заняўся анцёрскімі пенсіямі. Неабходна зака-

надаўча зацвердзіць за саюзам права даплачваць да так званых творчых пенсій пэўную суму грошай. Прафесія ў нас цяжкая і пры адпаведных нагрукках арганізм можа «здрадзіць» акцёру куды раней за пенсійны ўзрост. Сродкі ў саюзе ёсць, думаю, што пытанне гэтае вырашыцца хутка.

— Але ў арганізацыі анцёрскай працы, акрамя праблем эканамічных, ёсць і зусім іншыя цяжкасці. Да прыкладу, выпадкі прымусовага, адміністрацыйнага аб'яднання ў сценах аднаго тэатра людзей з рознымі творчымі інтарэсамі, паміж іх і здольнасцямі. Найбольш балюча такія сітуацыі адбываюцца на анцёрках, таму што пра іх згадваюць у апошнюю чаргу. І як тут не прыгадаць лёс маладзёжнага тэатра БССР, утворанага «загадам зверху»?

— Даследаванне і разгляд канфліктных сітуацый у калектывах — яшчэ адзін абавязак нашай анцёрскай камісіі. У хуткім часе мы пачнём вывучаць справы ТЮГа, ягоны рэпертуар, абмяркуем спектаклі, прааналізуем праблемы, якіх у гэтым калектыве назапасілася зашмат. Што я хачу падкрэсліць? Мы не павінны ператварацца ў чарговы адміністрацыйны орган і ў самых складаных сітуацыях не вінаватых будзем шукаць, а выйсця са становішча. Мы будзем дапамагаць ствараць у кожным тэатральным калектыве творчую атмасферу. Зараз нам вельмі нестася акцёраў-лідэраў, акцёраў-асоб, здатных павесці за сабою калег, аб'яднаць іх — але не для закулісных інтрыг, а для вырашэння творчых задач. А задачы гэтыя — сур'ёзныя, складаныя, і галоўная з іх — адлюстраванне на сцэне наш час. Час грамадскіх зрухаў і вялікіх перамен.

Гутарку вяла
Н. КАСЦЕРАВА.

«пастановачых эфектаў». (Паводле гэтых патрабаванняў і зроблена карціна «Тут быў Крылоў» — пра рэформу нашай «сярэднеадукацыйнай» школы. Думаецца, што і журы фестывалю вылучыла яе перш за ўсё не за адмысловую форму, а за тое, што карціна пазначана сучасным мысленнем, менавіта сённяшнім разуменнем праблемы).

Гледачу ўвогуле цікавыя тыя фільмы, што ўваходзяць у «кола яго чытання», сваёй праблематыкай хваляюць шмат каго. Такія, як, напрыклад, два фільмы рэжысёра У. Бокун — «Інтэрнат» і «З чаго сарока кашу варыла?».

Тэму «Інтэрната» можна вызначыць як тэму «казённага дома», у якім пры ўсёй вонкавай упарадкаванасці жыцця, пры ўсіх камунальна-бытавых выгодах (у параўнанні з вёскай) пактуе душа чалавека, бо ўсё гэта адчуваецца ад яе, існуе не для асобы, не для індывіда, а для нейкай абстрактнай адзінкі... Але ж інтэрнат не гатэль, ён быў задуманы як супольны дом адной вялікай сям'і — ці то студэнтаў, ці то рабочых, як іх родная агульная хата, а ператварыўся амаль паўсюдна ў нешта накіраванае гасцёўні, ці, хутчэй, добраўпарадкаванай казармы. Тут кожны аблытаны бюракратычнымі правіламі, а правоў па сутнасці не мае... Прапіска і тая — часова... А гэта — нешта большае за прадпісанні пашпартнага рэжыму і правілы пражывання ў інтэрнатах, за гэтым — драма «часовай прапіска», драма вёскі ў жыцці вялікага горада. Як жа няўтульна дзяўчаткам у гэтых аднолькавых ўтульных пакоях! За гэтым — і праблема вымушанай міграцыі, якую рэжысёр адчуў суладна з новым настроем грамадства, — ці не

лепш многім з гэтых дзяўчат вярнуцца з «казённага дома» ў вёску? Успаміны пра яе, знітанасць з ёй жыццём у сэрцах, позірках, у атмасферы настрою насельнікаў інтэрната...

Такі самы сучасны погляд на жыццё ўласцівы У. Бокуну і ў фільме «З чаго сарока кашу варыла?». Тут асабіста драма вучонага, якога чыноўнікі адарвалі ад працы, — а ёй было аддадзена трыццаць пяць гадоў жыцця, — перарастае ў «драму ідэй».

Чалавека выправілі на пенсію. Узрост ягоны адпаведны, усё законна. А тое, што пры гэтым расфарміравалі лабараторыю, якой ён кіраваў, дык і тут, здавалася б, усё правільна — лабараторыя займалася вывадзеннем грэчкі, а ў нас яна ўпарта не жадае расці. І аграпром вырашыў адмовіцца ад гэтай культуры наогул. Ды тут грывінуў Чарнобыль... І пры мабілізацыі ўсіх сродкаў змагання з праменнай хваробай высветлілася, што грэчка ў шэсць разоў змяняе ўздзеянне шкоднай радыяцыі на арганізм. Ну, вядома, тэрмінова ўспомнілі пра адпраўленага на пенсію вучонага (яго прозвішча А. Анохін) і яшчэ больш тэрмінова выклікалі яго з Мінска на Палессе... Паступова мы даведваемся, што дырэктар інстытута, які скараціў пасаду Анохіна, заўсёды аб'яджаў грэчку бокам, што мясцовыя сяляне грэчку і ў вочы не бачаць, бо выдаецца яна толькі ў асобных магазінах па «спецзаказе», што замест грэчкі заўзята «каранавалі» кукурузу, што маліліся на акадэміка Лысенку...

Фільм зняты без усялякіх спецыяльных прыёмаў, гранічна натуральна, без «пастановачых» момантаў, без інсцэніровак — камера, сапраўды, углядаецца ў жыццё.

На цікавую сучасную праблему адгукнуліся і стваральнікі маляўнічага фільма «Што колькі каштуе?» (рэжысёр В. Жыгалька). Здымачны фон — кветкі. Іх шмат, але тут, у Давыд-Гарадку, з іх не дзівацца, а зарабляюць на іх вялікія грошы — разводзяць на насенне, якое прадаюць вясно на рынках Украіны, Расіі. Большасць мясцовых людзей, паводле тутэйшага вызначэння, «ведуць на вёску». І гэта замест таго, каб... «займацца грамадска карыснай працай!» І як толькі іх не ўшчуваюць аўтары фільма! І дамы ў іх не дамы, а «харомы», і машын колькі пры дварах, а іх гаспадары, маўляў, прыкідаюцца хворымі, абы толькі «не працаваць на дзяржаву». І «бацькі горада» называюць іх хлебнікамі... А за што — спытае глядач. Усё ж адпаведна закона аб індывідуальнай працоўнай дзейнасці! Людзі робяць добрую справу: збіраюць насенне, якое не пастаўляюць у патрэбнай колькасці дзяржаўныя арганізацыі. Выснова сумная: фільм, зняты зусім нядаўна, састарэў адначасова з выходам на экран. З інтанацыі фільма адчуваецца, што яго стваральнікі самі не вельмі перакананыя ў сваёй рацыі. І, зразумела, не могуць пераканаць гледача. Адсюль павярхоўнасць, шматслоўе, кампазіцыйная рыхласць, незавершанасць стужкі. А матэрыял жа даваў магчымасць зняць калі не «архангельскага», дык давыдгарадоцкага мужыка!

Напомню, што ўсе гэтыя фільмы — з тэлевізійных: яны адрозніваюцца ад знятых для кінаэкрана сваімі памерамі, больш запаволеным рытмам і дазваляюць больш пільна ўглядацца ў тое, што адбываецца на экране. І гэтым мо набліжаюцца да цікавай, праблемнай тэлеперадачы. І хай не крыўдуюць тэлэрэжысёры, аднак, думаецца, лепш, калі

фільм нагадвае цікавую тэлеперадачу, чым шэрую дакументальную кінастужку. А глядач, сведчаць сацыёлагі, сёння аддае перавагу інфармацыйна-музычным праграмам — нават перад ігравым кіно...

Тэлефільм БТ «Чыя гэта справа?» (рэжысёр А. Шчаглоў) падаўся стужкай з навукова-вытворчага цыкла. І не толькі таму, што гаворка ідзе пра клінавую пракатку металу — навуковую распрацоўку, якая марудна ўкараняецца ў вытворчасць. Рознымі спосабамі падачы (рэпартажам з цэха, дыялогам з вучоным у яго кабінце, інтэрв'ю, знятым чамусьці на пустыры, маналагам вядучага ля сцен «Мінстанка-прома» ў Маскве) аўтары намагаюцца зацікавіць гледача новай тэхналогіяй пракату металу. З лічбамі ў руках даводзяць, якая яна эканамічная, безадходная, колькі ў ёй тоіцца рэзерваў. І ўсё тут правільна, але ўжо на сёмай мінуцы (менавіта сем мінут, як сцвярджаюць сацыёлагі, — крытычная мяжа нашай устойлівай увагі) усё робіцца ясным. Успамінаеш, што недзе пра гэта ўжо чуў, чытаў, і сам фільм пачынае нагадваць расцягнуты газетны артыкул. Відаць, справа ў тым, што аўтары не знайшлі патрэбнай інтанацыі, нечаканага, вынаходлівага тэлепаравоту, акцэнта, які зацікавіў бы праблематыкай фільма не толькі спецыялістаў, але шырокага гледача.

А вось зусім іншы прыклад. Тэлефільм «Маналог адступленнямі» (рэжысёр Л. Гедравічус) нельга ўявіць сабе на вялікім экране. І па інтанацыі і па спосабах выяўлення — ён

для «хатняга ўжытку», нібы спецыяльна разлічаны на «сямейную размову». Тут скарыстаны проста тэлевізійны прыём: камера — у кватэры народнага артыста СССР Р. Янкоўскага. І здымкі вяліся, можна сказаць, рэпартажна, са статычнай кропкі. І калі разпораз у гаворку за хатнім сталом «урэзваюцца» творы класікі жывалісу, яны ўспрымаюцца як карціны са сценаў кватэры і кінаўстаўкі, дзе мы бачым акцёра ў асобных ролях, зняты таксама камерна, без масавых сцэн, без гледачоў у тэатральнай зале — тварам у твар.

У кадры ўвесь час два пакаленні акцёраў Янкоўскіх: Расціслаў з сынамі Уладзімірам і Ігарам, яго брат Алег Янкоўскі. Так бы мовіць, чацвёрта мужчын у спрэчцы. А колькі дынамікі ўнутры кадра! Як неадрыўна сочыць за зместам гаворкі Вабіць спавадальная манера размовы самога Р. Янкоўскага, яго шчырыя назіранні над сабой і над людзьмі. Тут і пра час, і пра сябе, і пра канфлікт пакаленняў... Інтэлектуальнае, цікавае тэлекіно.

Праўда, здзівіла, што самі тэлевізійнікі рэкамендавалі гэты фільм не як кіно... Маўляў, балбатня! Паблаглівае «гэта не зусім кіно» прымусіла пашкадаваць, што тэлебачанне ўсё яшчэ хворае на нейкі комплекс непаўнацэннасці. А ці не час пагадзіцца, што тэлекіно здымаецца не для кіназала і што яго не варта параўноўваць з кіно, знятым для вялікага экрана, як нельга параўноўваць работы дызайнера з работамі архітэктара, ці публіцыста з белетрыстам. Адно другое не прыніжае. І не можа замяніць. Тэлекіно ўжо выпрацавала свае законы.

Р. БАКУНОВІЧ.

17 КРАСАВІКА. Моцарт... у электронным гадзінніку? Учора, па дарозе на Полацк, неспадзявана выявіўся гэты, адзін з многіх музычных парадоксаў нашага часу. Мая двухгадовая суседка па купэ занудзілася ад доўгай вандроўкі, пачала тупаць матчыну руку. Маці выслабаніла з-пад манжэта электронны гадзіннік, націснула кнопачку—і загучала «Маленькая начная серенада». Дзяўчо сцішылася, тварык паяснеў. Жанчына ўсміхнулася: «Вось так: ёй Моцарт замест калыханкі... Усё-такі добра, што разам з апошнім словам тэхнікі ў свет дзяўчынка ўваходзіць менавіта Моцарт. Светлы, гарманічны, даўно не модны, затое на многія часы—жывы.

Тут, у Полацку, мы таксама пачуем Моцарта. У выдатным выкананні. У кантрастным, але не антаганістычным суседстве з музыкай іншых эпох і стыляў. Мы — невялікая група карэспандэнтаў радыё і друку — прыехалі сюды на Першы ўсеагульны фестываль старадаўняй і сучаснай камернай музыкі.

Сёння ў Полацку яркае чыстае неба, даволі пякучае сонца і халаднаватае паветра. Вясна яшчэ не пасмялела: у барознах сям-там снег, нават не пачарнелы; свежая зеляніна яшчэ не прабілася над шэрай леташняй травой; перагукваюцца сініцы і зяблікі — ды пуస్తుюць шпакоўні.

Я ўпершыню ў гэтым горадзе, і тое, што чула ці чытала пра яго раней, адступае перад непасрэднымі ўражаннямі. Балючыя кантрасты полацкіх вуліц! Асколкі некалі слыннага старажытнага горада — нібы выпадковыя адзінкі амаль вынішчанай пароды, што просяць для сябе старонку ў «чырвонай кнізе»: не дайце згинуць! Мая калежанка, якая не адзін год жыла ў Полацку, скурушна паглядае на пабытыя сцены колішняга езуіцкага калегіума, на патапаны вал Івана Грознага, на недарэчную дзевяціпавярхоўку, што заступіла месца разбуранага ў 60-я гады велічнага Мікалаеўскага сабора. Да сюль трапляецца пад нагамі друз ад разбітых масіўных сцен. Ад гістарычнага помніка ў гонар перамогі ў Айчынным вайне 1812 года, які таксама «прыбралі» дамарослыя манкурты, не засталася і пылу. Сёння пілююць на бульвары старыя, жывыя яшчэ, дрэвы...

Дзіўна, як гэта Сафія не далася ў рукі «падрыўнікам», ацалела, дачакалася свайго адраджэння і новых гаспадароў? На фоне ясных простых фарбаў наваколя — асляпляльнай постаць старадаўняга сабора на высокім беразе, ля скрыжавання плыняў Дзвіны і Палаты. Цяпер тут музей і канцэртная зала, вядомая музыкантам з усёй краіны. І — цэнтр фестывалю. Рэклама святая, графічныя плакаты (зробленыя па эскізах маскоўскіх мастакоў і выдадзеныя полацкай друкарняй імя Скарыны) суправаджаюць цябе ці не на кожнай вуліцы. На афішах — рэдкае сузор'е выканаўцаў: лаўрэаты Ленінскай прэміі Ірына Архіпава, Генадзь Раждзественскі,

лаўрэаты міжнародных конкурсаў Вікторыя Постнікова, Валерыя Палянскі, Таццяна Грындыка, Аляксей Любімаў.

Дырэктар Полацкага гісторыка-архітэктурнага запаведніка Таццяна Давыдаўна Рудава сказала: «На працягу 3—4 гадоў прыязджае да нас дырыжор Дзяржаўнага камернага хору Міністэрства культуры СССР Валерыя Палянскі. Сумесна з фірмай «Мелодія» ён працаваў тут над шэрагам запісаў для пласцінак і ведае добрыя акустычныя магчымасці залы Сафіянскага сабора, а таксама другога архітэктурнага помніка — Багалеўскага сабора, дзе размяшчаецца карцінная галерэя. Правесці такі музычны

гадзінку гучаў рытуальны характар твору, і ў паўзах паміж нумарамі мы чулі настроеную цішыню.

Пасля канцэрта зноў блукалі па горадзе. Збочылі на ціхую вулку — і ўбачылі светлую, пад зялёным купалам, Спаса-Ефрасіннеўскую царкву. Жывая старонка даўніны... Пераступілі парог і быццам адчулі на сабе позіркі, маўкліва-таямнічыя, мудрыя і праніклівыя: са старых пацямнелых сцен вачамі фрэскавых выяў глядзела на нас XII стагоддзе. Зусім побач, але як голас вель-

чэль: днямі фестывальныя канцэрты пачнуцца і тут, у нарцінавай галерэі. Нізель Івануша паглядае на сцены: «Я шчасліва, што музыка прыйшла на маю выставку. Заўжды лічыла, што колер і музыка — побач. У сваіх нарцінах ужо спрабавала выказаць музыку праз фарбы: перагуд званой — колерам, гучанне цымбалаў — таксама. Канцэрты фестывалю я пастараюся запісаць на плёнку, і ў Мінску буду ўключаць музыку ў майстэрні і жыць гэтым фестывалем. Полацкі наогул дапамагае працаваць: зараз пішу вобраз Ефрасінні і ёсць магчымасць яшчэ і яшчэ раз паглядзець царкву, увайсці, падыхаць Тыім паветрам, удакладніць штосьці, настроіцца на работу».

фланіраваў сярод музыкантаў; нязмушана перапыняў ігру, калі хацеў удакладніць нейкі штрых.

На канцэрце ён выйшаў у класічным франку — кантрастам выглядалі аркестранты ў сваёй дзіўнай уніформе. Рукі, твар дырыжора выпраменьвалі святло і натхненне. Раждзественскі выйшаў да слухачоў, як добры знаёмы, і пачаў адразу распаўсюдаць пра музыку якая прагучыць. Пачаў так: «Мне думаецца, што ў самой назве фестывалю — старадаўняй і сучаснай музыкі — ужо закладзена штосці кантрастнае. Музыка старадаўняя — сучасная, далёкая — блізкая; больш любімая, колішняя — менш любімая, цяперашняя; мілагучная — прошлая — дысгарманічная цяперашняя. У той жа час «старая» Бах і Моцарт — хіба яны не сучасныя нам? А сённяшнія творы без рэальных прымет сучаснага мыслення — хіба яны не ператвараюцца ў «старадаўнія» з негатыўным адценнем, у заціўля архіўныя? З'явілася апошнім часам паняцце полістылістыкі — змяшанне розных стыляў у лагічна упарадкаванасці. Такім чынам ладзіцца масты паміж мінулым і сённяшнім, старадаўнім і сучасным. І я мяркую, што вельмі яркі ўзор такога мастацтва — музыка Альфрэда Шнітке. Любоў да яе апошнім часам робіцца ўсё большай...»

Дырыжор гаварыў проста і «грунтоўна. Потым павярнуўся тварам да аркестра — і ўжо загаварыла сама за сябе музыка Чацвёртай сімфоніі Шнітке. У другім аддзяленні былі таксама бліскучыя маналогі дырыжора пра музыку, і гучалі «Зігфрыд» Р. Вагнера, «Музычныя вечары» Д. Расіні—Б. Брытэна, Марш («музыка для рэшткаў аркестра») А. Шнітке.

«Брава!» — доўга пасля канцэрта не суніралася зала.

19 красавіка. Ансамбль салістаў Вялікага тэатра рэпетыраваў і выступаў у гэты вечар з В. Постнікавай, без дырыжора. Праграму каменціраваў вялянцеліст Аляксандр Івашкін, быццам прадаўжаючы тэму размовы Раждзественскага са слухачамі: супастаўленне, розніцы і роднаскасць далёкіх музычных эпох і стыляў. У праграме В. Моцарт, Э. Дзянісаў, зноў Моцарт і Шнітке. Рэдкая падзея: іграў сапраўдны ансамбль салістаў. Ігра духавікоў арганічна, як даханне, як спеў птушкі. Упершыню пачула такі дзівосны алыт (Ігар Багуслаўскі): смычок толькі-толькі дакранаецца да струны, а цябе ўжо нейкім чарадзейным токам працінае.

Музыканты сыгралі на «біс» частку Шніткавай «Сюіты ў старадаўнім стылі». Кожны атрымаў цёмную аксамітную ружу.

20 красавіка. Прыехаў Мінскі камерны аркестр. Колькі гадоў назад ён выступаў на адкрыцці гэтай залы, цяпер часты госць Полацка. А тое, што беларускі калектыў аказаўся ў кампаніі з музыкантамі сусветнага ўзроўню, — найлепшая характарыстыка ягонага майстэрства.

Дзённая рэпетыцыя. За пультам В. Палянскі. Мудрагелістыя архітэктурныя аб'ёмы сабора запоўніла густое гучанне струнных — знакамітая «Серенада» П. Чайкоўскага, якую наш аркестр упершыню іграў сёлета на сваім юбілейным канцэрце. Дырыжыраваў тады малады кіраўнік Мінскага камернага Аляксандр Палянскі. Зараз ён у зале. Чаму не за пультам? Растлумачыў: «У нас на фестывалі два канцэрты, першы правядзе Палянскі, другі я. З Палянскім у нашага аркестра ўжо неаблігі творчы кантакт, вопыт супольных выступленняў. Лічу, што праца з рознымі дырыжорамі на карысць калектыву, абуджае цікавасць музыкантаў. Гэта як глыток свежага паветра ў нашым штодзённым жыцці, асабліва пры такой вялікай норме — апошнім часам у нас бывае па 10 канцэртаў за месяц!»

Аляксандр Палянскі ў Полацку раней не быў. Першы дзень уражанню пануль няшмат, а яны яркія, хвалюючыя: усё тут вельмі і вельмі падабаецца! У кіраўніку Мінскага камернага ўзніклі і меркаванні аб тым, як лепей рыхтавацца да наступнага фестывалю. Для чыста струннага аркестра створана не так і многа, таму трэба загадзя прадумаць і падбіраць разнастайную праграму і запрашаць для ўдзелу ў ёй салістаў. А пачаць у рэпертуару двух фестывальных вечароў музыку А. Арэнскага, В. Моцарта, Б. Брытэна, П. Чайкоўскага,

ФЕСТИВАЛІ

Святлана БЕРАСЦЕНЬ

Полацкія кантрасты

ЗАМЕСТ ДЗЕННІКА



фестываль — супольная ідэя, скажам так, запаведніка і Валерыя Кузьміча Палянскага. Нас падтрымалі ў Міністэрстве культуры БССР і ў «Саюзканцэрце». Была праведзена вялікая арганізатарская работа. Афіша складалася іхрыку і стыхійна, але мы загадзя ведалі, што абавязковымі ўдзельнікамі будуць хор Палянскага, дырыжор Раждзественскі, Мінскі камерны аркестр. Дамаўляліся з ансамблем салістаў Вялікага тэатра Саюза ССР, з хорам Эстонскай філармоніі, з ансамблем «Анаёмія старадаўняй музыкі». Прыемна, што пагадзілася прыехаць на адкрыццё Ірына Канстанцінаўна Архіпава...»

Урачыстае адкрыццё фестывалю і першы канцэрт у 15 гадзін: сёння нідзея. Спрабум злічыць гледачоў у зале: каля трохсот месцаў на лаўках плюс каля сотні дадатковых крэслаў. Аншлаг — не тое слова. На сцэне размясцілі ўдзельнікі канцэрта. Песняй віталі фестываль дзяўчаты і хлопцы ў беларускіх нацыянальных уборах, гасцям паднеслі румыны пірог. Ірына Архіпава ад імя артыстаў, ад праўлення Усеагульнага музычнага таварыства, якое яна ўзначальвае, павіншавала ўсіх з цудоўным святкам.

Хор пад кіраўніцтвам Палянскага і салістка Архіпава выконвалі ў гэты дзень «Вясношное бденіе» С. Рахманінава. Адраджэнне музыкі, напісанай з прыездам на саборную акустыку, і некалі несправядліва выкрасленай з нашага духоўнага ўжытку...

Полацкая публіка мне спадабалася з першага погляду: твары адухоўленыя, засяроджаныя. Дзівоснае ўменне і жаданне слухаць! Больш за

мі-вельмі няблізкага часу, чуліся спеў царкоўнага хору. І прагучала ў малітве імя заснавальніцы храма — Ефрасінні Полацкай. Ефрасіння, легенда і быль. Кажуць, сярод выяў на старых сценах ёсць і яе аблічча.

Відаць, у хуткім часе спецыялісты пачнуць работы ў гэтай царкве, якая зрэчас паднаўлялася і раней. Але ж каб не надта шчыравалі рэстаўратары, каб не папсавалі нерушчымых сцяпенняў, захавалі на унікальных роспісах натуральную «паціну часу»...

18 красавіка. У карцінавай галерэі ўжо колькі часу працуе персанальная выстаўка Нізель Шчаснай. Празрыстыя, нібы каларовыя ледзяшчы, шклянныя птушкі на дрыготкіх ніжках; густая атмасфера знаёмых жывапісных палотнаў — партрэты Цёткі, Шырмы, Макаёнка, Шамякіна, Матукоўскага... Кветкі, крававіды, Нервовы рытм фарбаў і ліній у новых работах — «Мой боль», «Пераспелая»... У зале адгароджаны закутак: тут і салон, і майстэрня мастака, якая зноў прыехала ў горад свайго маленства. Вольна расставлены і развешаны яшчэ няскончаныя палотны, букеткі з сухіх кветак, самаробныя цацкі. На цвічку — спісаны папярковыя скрутак: расклад дня, напамінак пра сустрэчы ў заводскіх цэхах, са школьнікамі, якім Шчасная дапамагла наладзіць выставку дзіцячага малюнка.

Я, відаць, усякі творца, яна чкае водгунаў на свае работы і асабліва ахвотна гаворыць пра ўсё, што звязана з выстаўкай. Ды вось мы заўважаем у зале раяль, клавесін, вялян-

...Мы зноў спыталіся ў Сафію — паслухаць Архіпава. Гэта своеасабліва імпрывізацыя фестывалю, але ўжо загадзя ў горадзе расклеілі абвесткі пра дзённую сольны канцэрт знакамітай вакалісткі. Нягледзячы на будзённы дзень і нязручны час, зала не пуставала. Архіпава спявала ары, сцэны з опер, раманы. Слухалі і прымалі цудоўна.

Вячэрні канцэрт пачынаўся ў 20 гадзін. Мы прыйшлі амаль на дзве гадзіны раней. Падняліся па лесвіцы да сабора. Пакаштавалі крынічнай вады, што цячэ «з-пад муроў» Сафіі: смакам нагадае бярозавік, толькі сцюдзёная. Каля трубы, па якой бяжыць жывая вадзіца, некалькі чалавек з флягамі, слоікамі — бяруць ваду дадому. І артысты камернага хору прыхпілі з сабою гасцінічны шклянны збан, набралі вады і, перадаючы адно аднаму, задаволены цмокалі... Дзіўна, чаму крынічка прыбраная ў такіх непрыватных вадасцёк, чаму ніяк не аформлена і нідзе нічога — пра мінеральныя кампаненты гэтай вады?

Грэўся на сонцы рэліктавы Барысаў камень. Непадалёк разгывраўся трубак у дзіўным чорным гарнітуры, нахталт спартыўнага, з надпісам белымі літаркамі на фуфайцы, пананглійску: «Ансамбль салістаў «Большаго». Зіхацеў на сонцы інструмент, разнісіліся з вышнім пагорка звонкія пасажы. Было хораша слухаць гэтую стыхійную чыстую музыку, адчуваць і моўчкі вітаць прыход нясмелай полацкай вясны.

Але пайшлі музыканты ў залу. Мы — следам. Надарылася рэдкая магчымасць пабыць на рэпетыцыі Генадзя Раждзественскага. У Полацку дырыжор выступаў у п'яністкай Вікторыя Постнікавай і з ансамблем салістаў Вялікага тэатра, якія толькі-толькі вярнуліся з Бостана, з сенсачайнага фестывалю савецкага мастацтва ў ЗША пад дэвізам «Давайце ствараць музыку разам!» (Вось адкуль у музыкантаў такая дзіўная апратка). У залу мы не пайшлі, а ціхенька, як цікаўныя школьнікі, уладкаваліся на харавых станках за сцэнай і ўтаропіліся ў нешырокую адтуліну ў аксамітнай заслоне. Адсюль маглі назіраць за тварам дырыжора.

Трымаў сябе маэстра проста, займаўся для сябе звычайнай, але творчай справай і таму адаваўся гэтай справе цалкам. Широка, радасна ўсміхаўся, нават штосьці задаволена выгукваў, тэмпераметна падскокваў, з непаўторнай пластыкай



Адначасна ў 20-гаддзе Мінскі камерны аркестр. Ва ўрачыстай атмасферы прайшоў яго канцэрт у філармоніі, на якім сярод шматлікіх прыліжнаў калектыву былі і колішняя яго ўдзельнікі. Ініцыятар стварэння Мінскага камернага і першы яго кіраўнік Алег Янчанка вынаваў сольную партыю ў Канцэрце для аргана, струннага аркестра і літаўраў Ф. Пуленна.

шыя музыканты маладога Мінскага камернага аркестра А. Мільто, В. Гурына, Л. Кацішэўскага, заслужаны артыст РСФСР, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР, кампазітар, дырыжор, арганіст А. Янчанка, начальнік упраўлення тэатраў і музычных устаноў Міністэрства культуры БССР У. Рылатка, артысты аркестра Л. Ластаўка і заслужаны артыст БССР М. Штэйні.

Фота Ул. КРУКА.

У ГАДЫ Вялікай Айчыннай вайны быў уласным карэспандэнтам дывізіянай газеты «В атаку». Не часова, не па камандзіроўках, а ўвесь час знаходзіўся ў ротах і на батарэях праслаўленай 132-й Бахмачска-Варшаўскай, двойчы Чырванасцяжнай ордэна Суворава стралковай дывізіі. Вайна тут была відаць не збоку, а знутры.

У мяне захаваліся пісьмы — жывыя сведкі гэтага. Мая будучая жонка, таксама журналістка Наталля Аляксандраўна Лаўрэнцева, якая працавала ў той час інжынерам на адным з заводаў у горадзе Дзяржынску Горкаўскай вобласці, пісала мне на фронт 25 сакавіка 1943 года:

«Сяргей, дарагі мой!

У нас зусім ужо вясна — мой любімы час. Сапраўдная вясна з усёй яе прыгажосцю: яркае сонца, мяккія таны заходу сонца за Волгай і Акой, сіняе-сіняе неба, ручаі.

Пейзажы нагадваюць мне вядомую карціну Саўрасава «Гракі прыляцелі», якую я вельмі люблю і арыгінал якой бачыла ў Трацякоўскай галерэі. Ты помніш яе? Яна геніяльна простая па задуме, як і ўсё сапраўды вялікае. Голыя таліні дрэва з гнёздамі мітуслівых гракоў, снег, лужыны, старая забытая царква... Але ў мяккіх тонах ружова-сіняга неба, у афарбоўцы воблакаў і здаецца, у самім павеце карціны адчуваецца адно: ідзе вясна, абуджаецца прырода.

Падобныя «відзікі» я часта наглядаю, Сярожа, у час паездак у Горкі. Мільгнне цяжніка такі вольны куточак, з якога вее чыста рускай красою і журбою, і зноў міжволі ўспомніш карціну, што так ярка перадала прыход вясны. Не знаю, дзе цяпер гэты твор рускага жывапісца. Хоть бы ўцалеў.

Усё ж такі сядзіць дзесьці ўва мне руская душа, Сяргей. Просенькая, голая яшчэ бярозка мне даражэй за цудоўную пальму.

Хораша на душы. Цеплыя вясновыя сонечныя промняў проста ўліваецца ў маю душу. І столькі сілы і бадзёрасці адчуваю ў сабе, што хочацца часткай гэтай радасці жыцця падзяліцца з табою. Хай жа

гэта пісьмо мае будзе бадзёрай вяснянай песняй, матыў якой створан урачыстасцю вясны, а словы і думкі вытканы з сонечных промняў, сіняга вясенняга неба і празрыстага, чыстага паветра. Радасць жыцця, глыбокая вера ў непазбежную нашу перамогу, чаканне

«Добры дзень, дарагая Наташа!

Тваё пісьмо, якое ты пісала пад уражаннем вясны, я чытаў з вялікай радасцю. Малайчына ты, сяброўка. Па-доброму заздрышчу тваёй багатай, моцнай натуре, твайму шырокаму вольнаму размаху, усёй тонкасці

ны мой? Разбярыся ў сабе як след. Хіба не хочаш жыць і радавацца жыццю? Няўжо вайна і цяжкія перажыванні забілі ў табе ўсё жывое? У табе, хто так тонка і глыбока ўспрымаў жыццё? Я не веру і не хачу верыць твайму пісьму, таму што гэта ніяк не вяжацца з тваёй

ўсё гэта, безумоўна, вернецца зноў да цябе. Прачніся, Сяргей, паглядзі навокал — якая прыгажосць у прыродзе! Як ні складана, як ні цяжка жыць, а ўсё ж прыгожа вясной!

Асабіста я люблю жыццё. А цяпер, калі ў мяне ёсць ты, ёсць сябра, — я асабліва люблю жыццё ўсіх яго праявах — вясну, прыгажосць заходу сонца за Волгаю, ільдзіны, што нясуцца па рацэ і ломяць усё на сваім шляху, бадзёры паўднёвы вецер з тысячамі вясняных пахаў, якія хвалюць і бадзёраць.

Вось непадалёку ад свайго дома я знайшла ў парку першую пралеску. Пасылаю табе яе. Якая яна прыгожая, якая мілая сэрцу!

Як можна не адчуваць, не любіць усё гэта, Сяргей?

Чакаю тваё пісьмаў. Прывітанне ад мамы і лешай маёй сяброўкі Тані Віаленці. Наташа. 21 красавіка 1943 г.»

«Дарагая Наташанька!

Цябе вельмі абурала маё раўнадушша да прыходу вясны. Пытаешся: што са мной? Ведаеш, не заўсёды адразу можна выказаць свой душэўны стан, назваць прычыну сваёй радасці або гора. Я ведаю, чаму мяне не акрылае ваенная вясна. Але калі пісаў сваё мінулае пісьмо, то не меў дастаткова часу, фактаў і аргументаў ды і проста не хацеў прыводзіць іх, рабіць прыкрасць сабе і табе. Сёння мушу зрабіць гэта, каб ты зразумела, у чым тут справа.

Вось давай мы разам з табою накіруемся з нашай рэдакцыі, якая знаходзіцца сёння ў дванаццаці кіламетрах ад перадавой, у падраздзяленні, што стаяць у абароне. Пойдзем па тым месцы, дзе я ішоў адзін на днях.

Кроцьм, узяўшыся за рукі, па вялікім лузе. Ён ужо ачысціўся ад снегу, але яшчэ мокрый, топікі. З'явілася зялёныя, першыя кветкі. У глыбокім блакітным небе заліваецца жаўранак. Ён нібы падвешаны на непрыкметнай нітачцы. Яшчэ вышэй застыла на адным месцы лёгкая белае воблака. Цудоўны вясновы дзень — праўда? Здаецца, усё навокал анямела, слухаючы музыку вольнага спевака. У песні птушкі, якая

ДЗВЕ КРОПЛІ Ў МОРЫ ВАЙНЫ

Сідар КОНАНАУ

Раздзел з дакументальнай аповесці ў пісьмах і эпізодах

нашай сустрэчы з табою — вось што цяпер у маіх думках.

Я знаю, родны, што ў цябе такі ж лірычны характар, як і ў мяне. А гэта значыць, што і ў цябе павінна быць тое ж пачуццё радасці вясны, усведамленне сваёй сілы і глыбокай веры ў хуткую нашу перамогу і асабістую сустрэчу.

Безумоўна, Сярожа, ты, напэўна, больш поўна і раней за мяне ўбачыў і адчуў прыход вясны... А, можа, і наадварот. Можа, у гуле баёў і не заўважыў, як і да вас падабралася яна: чыстая, прыгожая, бадзёрая, імклівая, якая кліча да перамогі над заклітымі фашыстамі, кліча да ранейшага, шчаслівага жыцця, якое нам трэба абавязкова адстаяць у вайне.

Вось і ўсё, што хацела я напісаць табе, дарагі, сёння.

З вясновым прывітаннем, Сярожка!

Наташа».

Наша дывізія знаходзілася ў той час на Арлоўска-Курскай дузе. За некалькі кіламетраў ад пярэдняга краю стаяла рэдакцыя і друкарня нашай газеты. Мне даводзілася хадзіць у падраздзяленні, арганізоўваць матэрыялы. 8 красавіка я напісаў Наташы кароткі адказ на яе ўзнёслае пісьмо:

тваіх лірычных пачуццяў, перажыванняў і невычарпальнай маладой энергіі.

Але вось сам — я проста не пазнаю сябе сёлетняй вясною. Горкая радасць на маёй душы. Можа, ад таго, што побач з прыходам вясны бачу і перажываю тут. Можа, ад таго, што станаўлюся «старым» — за чвэрць веку пераваліла. Сам не ведаю, чаму я стаў больш раўнадушна, чым раней, успрымаць прыроду. Гляджу вось на яе абуджэнне, і нейкая прыкрасць і нуда адольваюць мяне. Стараюся не прыслухоўвацца асабліва да музыкі вясны нават тады, калі маю такую магчымасць. А слухаць гэтую музыку амаль што няма ніякай магчымасці: шум, гул, небяспека на кожным кроку. Нават птушкі адсюль ляцяць прэч.

Твае ж вясновыя «ноткі» чытаю з вялікай радасцю.

Перадай паклон сваёй маме. Вітаю цябе, родненькая. Сяргей».

«Дарагі мой сябар!

Маё «вясновае» пісьмо не абудзіла ў табе ўзаемнага пачуцця бадзёрасці і радасці жыцця. Гаворыш, вясна не хвалюе цябе, на душы прыкрасць і нуда. Як балюча мне чытаць гэта, Сяргей! Што з табою стала, род-

нараў. Успомні, як пісаў ты мне пра Крым і Чорнае мора. Хіба там не адчула я з радасцю ў табе глыбокае разуменне красы. Я так радавалася. Гэта так збліжала нас з табою.

А тут раптам песімізм і змрочнасць. І асабліва балюча і сумна мне, што ты пішаў гэта тады, калі ў цябе ёсць я, твой сябра... А зрэшты мы абодва з табой сатканы з супярэчнасцей у саміх сабе. Я часта адчуваю гэта і ў сабе, і ў табе. Але скажу адно, Сярожа, тое, што ты пішаў аб сваім раўнадушшы да вясны, да ўсяго жывога, што абуджаецца пад сонцам, — няправільна і сумна. І я не ведаю, якія знайсці словы, каб пераканаць цябе ў неабходнасці вярнуць гэту згубленую табою радасць успрыняцця жыцця, уласціваю табе таксама, як і мне, умненне бачыць у жыцці, у прыродзе прыгажосць, сілу, магутнасць, радасць і шчасце.

Я ўпэўнена, што ты разумеш і любіш вясну таксама, як і я. Толькі суровае жыццё, вайна, перажыванні прытупілі ўсё гэта ў табе на час. Ды і сапраўды. Дзе там, на полі бою, убачыць яе, вясну, ва ўсёй яе прыгажосці. Вось тут ты, бадай што, маеш рацыю. Але калі ты любіў і дакранаўся да ўсяго прыгожага — ці то мора, кветкі, добрыя кнігі, карціны, — то

Памінаю і веру

(Працяг.
Пачатак на стар. 4).

сёння гэта самыя адзіныя і непразентабельныя, самыя пыхлівыя і самачынныя «фігуры». Яны ствараюць умовы і для парушэння маралі, перараджэння работніка.

Чакаю ўдару па іх. Сакрушальнага ўдару. Каб ад таго і другога чарпакі пасыпаліся. На іх месца павінны прыйсці зусім іншае планаванне, зусім іншыя прынцыпы ў штодзённай рабоце прадпрыемстваў...

Дзелавы чалавек слухаў і, слухаючы, не аспрэчваў мяне. Але я здагадаўся, што яму цяжка прыняць мой аптымізм, хоць (а можа, якраз і таму што) ён не горш за мяне вывучыў праект Закона аб дзяржаўным прадпрыемстве, які тады абмяркоўваўся ў друку, чытаў і ведаў іншыя афіцыйныя дакументы... Яго завод, трэба сказаць, ужо перайшоў на самафінансаванне і самаакупнасць, толькі, вызначаючы для гэтага прадпрыемства фінансавана-эканамічныя ўмовы работы, міністэрства паставіла ў залежнасць заробак калектыву ад нарощвання выпуску прадукцыі са знакамі якасці, а там, на заводзе, ужо цяпер усё выра-

бы мелі знак якасці і далей не было як дабаўляць. Заніжаны таксама і нарматыў на прыбытак прадпрыемства. Словам, лепшы ў горадзе, ды і ў сваёй галіне калектыв пастаўлены ў найцяжэйшыя ўмовы. Пры такой распрацоўцы нарматываў ды стымуляў у выйгрышы зноў-такі акажацца той, хто горш працуе.

Я зазначыў, што фармалізм і нераспарадчасць міністэрскіх чыноўнікаў у ходзе перабудовы будуць зведзены да мінімуму, хібы пра якія ён гаварыў, будуць выпраўлены. Інакш немагчыма...

Дырэктар і тут са мной не спрачаўся, аднак голас у яго быў разважліва-скрушлівы:

— Я пайшоў у райком партыі і сказаў сакратару, што не ўяўляю сабе перабудовы пры існуючых парадках.

— Цікава... І што вам адказаў сакратар?

— А я і сам, кажа, не ўяўляю.

Сітуацыя з райкомам набывала анекдатычны характар, і, магчыма, менавіта па гэтай прычыне я палічыў бы яе несур'ёзнай, а дырэктара прыняў бы за франдзёра, каб не сустрэчы з рабочымі на розных

прадпрыемствах і іх паныласць, з якой я ўпершыню сутыкнуўся на суднарамонтным...

Нека я разам з сакратаром партбюро аднаго з будупраўленняў Мікалаем Цімчуком паехалі да будаўнікоў — на ўскраіне Мінска, дзе рос новы мікрараён. Гаворка спачатку не клейлася. Рэплікі былі пагардлівыя, здэклівыя:

— І вы ўсур'ёз пра перабудову?

— Гы-гы... Знаем...

— А з каго яна павінна пачынацца? Га?

— Абман... Хіба не?

— У нас, калі шчыра, усё — як было. Толькі горш.

Я пацікавіўся ў будаўнікоў, ці зарабляюць яны сабе на хлеб пры пераводзе на гаспадарчы разлік, і тут увабраную ў робу публіку нібыта ўзрвала:

— А як?

— Матэрыялаў не прывозяць — сядзімі! З нічога можна толькі вялікія планы скласці!

— Сапраўды: план ёсць, а работы няма, няма работы — няма грошай. Лагічна! Гаспадарчы разлік у дзеянні!

— Потым — штурмаўшчына, а нехта хоча якасці...

Не, тут дзейнічаў не гаспа-

дарчы разлік, а дзейнічалі пракаветныя ножніцы паміж планаваннем вытворчасці і матэрыяльнымі фондамі, гэта значыць, забеспячэннем будоўлі.

Планаванне (ад дасягнутага) за многія гады і дзесяцігоддзі дасягнула, можна сказаць, Эльбрусавых вяршынь. Раслі і фонды, толькі яны раслі не так, як планавыя лічы на перы, і цяпер, пры перабудове і ўкараненні сістэмы гаспадарчага разліку ў вытворчасць, варта было б прывесці ў строгу адпаведнасць адно з другім, ліквідаваць ножніцы, чаго патрабавала элементарная логіка развіцця эканомікі, арганізацыі вытворчасці і ашчаджэння сацыялістычнай маралі. Такое становішча было б ідэальным. Аднак да ідэалу, відаць, у высокіх штабах ніхто не імкнуўся, і мне не хацелася хоць бы ў думках аказацца ў становішчы начальніка будоўлі, пачынаючы ад майстра, прараба... Ім належала руліцца, усімі праўдамі і няпраўдамі шукаць сродкі, каб выканаць план (за месяц, за квартал і за год), «зрабіць» рабочым, а заадно і сабе ніштатую зарплату, захавачь бадзёры дух у калектыве — і значыць — сам калектыв.

Сакратар партбюро гаварыў мне азадана:

— Сумна, сумна, скажу вам, назіраць за некаторымі з'явамі. Як быццам нейкая цёмная сіла ў перабудову ўважала. Не разумею, што робіцца: ноччу нашы рабочыя ходзяць на

тэрыторыю домабудаўнічага камбіната і крадуць там матэрыялы, дэталі, аснастку, каб на сваім аб'екце не застацца без работы.

Не варта думаць, канечне, што там, на ўскраіне Мінска, і наогул на будаўнічым плацдарме склалася нешта ўжо зусім нечуванае, новае, чаму ні прыкладаў, ні аналагаў у гісторыі нашага грамадства няма. Наадварот, гэта кожны раз паўтаралася як толькі абвешчаны нейкую шырокую кампанію і ў ёй спехам, бяздумна дасягалі працэнта і поўнага, пераможнага «ахопу» тымі ці іншымі мерапрыемствамі...

Працэнтаманія неаднойчы збівала з тропу нават нашых палітыкаў, асабліва калі яны мелі парыванні і якасці на ўзор мележаўскага Башлыкова з «Палескай хронікі», які ўжо ва ўмовах першай пяцігодкі ўзбіўся на ласку начальства, працуючы на рапарт па раскулачванні, калектывізацыі сялян і гэтак далей.

Башлыкоўшчына як з'ява народжана шаблонным адміністратыўным упраўленнем і стылем загаду, народжана сталінізмам.

Пазней, у пяцідзсятых гадах, гэтую з'яву заўважыць і выкрые В. Авецкін. З-пад яго пера паўстане вобраз Барзова, чалавека, які ўвасабляе сабой усё той жа прыярытэт дзеяння над развагай.

Пісьменнік І. Васільеў, адкрыта разважваючы над гістарычным вопытам партыі і на-

першай вярнулася з поўдня, мы з табой чуюм мелодыі, вытканія са звону срабрыстых струн, булькання лясных раўчучкоў, зумкання пчаліных крыльцаў, шолоху пшчотных травінак. Усё гэта радасна хваляе нашы сэрцы. Хораша!

Ідзем праз невялікія кусты. Там-сям у густых зараслях ляжыць яшчэ снег. На зялёнай паляны ты шукаеш свае любімыя пралескі. І раптам ты крычыш перапахотаным голасам: «Ой, бацалохон Ой, галава юнака!» Я падышоў бліжэй — так, галава, адна толькі галава, без цела. Юнацкі, прыгожы твар, светлыя валасы на галаве. Магчыма, гэта быў нямецкі, а можа, наш салдат. Відзець, яшчэ зімой бомбай ці гранатай яму знясло з плячэй галаву, і яна ляжала ў снезе, а цяпер вось снег растаў, і галава аказалася на траве...

Куды падзелася наша вяселосць? Спеў жаўрука цяпер ужо здаецца нам з табой не бадзёрай песняй, а горкім плачам...

Побач з гэтымі кустамі плыве лёд па рэчцы Свапа — прытоку той самай магутнай Акі, на беразе якой ты жывеш у Дзяржынску. Разам з лёдам плывуць трупы нашых і нямецкіх салдат і афіцэраў. Зімой па гэтай рэчцы хадзілі разведчыкі...

Такія рэзкія кантрасты вяснянай радасці, жыцця і смерці выклікалі не толькі ў мяне, але і ў цябе, дарагая мая Наташа, глыбокае расчараванне. Гарката і расчараванне адольваюць нас.

Жаўрук! На самай перадавай лініі я ніколі не бачыў яго, Наташка. Затое бачыў тут галак. Яны гняздзіліся ў развалінах нейкага хутара, што аказалася на нейтральнай паласе. Цяпер на гэтым хутары размясціўся наш старажывы пост-сакрэт. Спачатку байцы радаліся птушкам, здзіўляліся іхняй храбрасці. А потым пераканаліся, што птушкі дрэнныя суседзі. Як толькі хлопцы дабіраўся да хутара, галкі ў перапынку ўзімаліся і крычалі. Немцы здагадаліся, у чым справа, і адкрывалі агонь на хутары.

Зразумей мяне правільна, сяброўка мая, нам, франтавікам, цяпер яшчэ больш, чым да вайны, дарагая прырода.

Кожны з нас па магчымасці стараецца берагчы яе. Сэрцу дарагія і расліны, і жывёліны, і птушкі. Мы не забруджваем рэкі і ручайкі, з якіх даводзіцца піць ваду.

Вядома, не ўсе на фронце аднолькавыя. Сустрэкаюцца і такія, пра якіх гавораць, што ён, як сарока, дзе сядзе, там і набрудзіць. У адным сяле, што знаходзілася каля самага прэдняга краю, жылі буслы. Франтавікі радаліся, што іх не палохаюцца птушкі-прыгажуні. Тым больш радалі буслы — яны ж прадвеснікі мірнага жыцця, міру. Усе стараліся не палохаць беласнежных вялікіх птушак. Але знайшоўся такі салдат, які выстраліў у гняздо.

Пасля гэтага таварышы перасталі вітацца з гэтым чалавечкам, а камандзір накіраваў яго ў медсанбат: ці не звар'яцеў чалавек, ці можна такому дурню давяраць зброю?

На заканчэнне дасылаю табе некалькі вершаваных радкоў з «баявога лістка» стралковай роты:

Любімая, пришла і к нам
Березки нежно шелестят
Тебе и мне и каждому из нас
Тако хочется дышать и жить
Но пока Гитлер на земле живет,
Пока он лапой села наши
Пусть говорит сильнее
Пусть говорит сильнее миномет,
Пусть смерть несут советские «Катюши»!

З самымі светлымі вяснімі пажаданнямі табе і маме.
Твой сябра Сяргей. 4 мая 1943 года».

«Дарагі Сярожа!
Цяпер я добра зразумела цябе. Да вайны былі і будуць пасля вайны ў нас радасныя і светлыя вясны. А гэтыя, ваенныя, — у вянку смуткі і маркоты. Добра, што ў апошні час часта атрымліваю ад цябе вестачкі, і гэтым шчасліва. Адчуваю сябе, як заўсёды вясной, моцнай, юнай, бадзёрай.

Сёння — выхадны. Хадзіла з дзяўчатамі ў лес. Як прыгожа цяпер у лесе, Сяргей! Усё ўсыпана фіялкамі, шмат розных птушак. Яны заліваюцца на ўсе галасы.

Я дарвалася, урэшце, да любімага сонца і, вядома, «падзякася». Здаецца, спаліла пле-

чы. Калі прыйшла дадому, мама проста ахнула, раззлавалася. «Там, на фронце, — кажа, — кожную хвіліну паміраюць такія, як вы, маладыя людзі, а вы тут загараеце...»

Ад гэтых слоў мне стала не па сабе. Але я падумала, што старым людзям часам уласціва глядзець на жыццё па-свойму: як гэта можна загараць у час вайны...

Са мной у лесе была мая сяброўка Таццяна. Учора яна даведлася, што на фронце загінуў яе сябра Барыс. Я таксама добра ведала Барыса — ён закончыў наш інстытут. Разумны, высокі, прыгожы хлопец. Таццяна Вікенцьеўна Віаленці сёння ўвесь час плакала, і я не магла стрымацца ад слёз. Потым, калі я расказала пра ўсё гэта маме, яна таксама пачала плакаць і сказала мне:

— Прабач, Натусенька, што я пакрыўдзіла цябе. Няма нічога дрэннага, што ты з Таняй схадзілі ў лес. Гэта нават добра. У выхадны дзень вы хацелі забыцца пра вялікае гора, але яно і там не пакінула вас. Між іншым, якая розніца, дзе плакаць і пакутаваць душою па загінуўшых — дома ці ў лесе. Ад гэтага гора не стане лягчэйшым.

Сярожа! Ці ёсць на свеце помста, дастатковая для гітлераўскіх злодзеяў, якія аднімаюць у нас самае дарагое і самае незамаеннае — нашу моладзь. Яны забіваюць самых адароных і самых энергічных людзей, якія павінны б жыць ды жыць, будаваць і тварыць.

Мой дарагі Сяргей! У Тані загінуў Барыс. І я вельмі хвалюся за цябе, за твой лёс. Яшчэ раз прашу цябе — беражы сябе.

Я ведаю: хутка загрымаць суровыя, рашаючыя баі. Ты часта пішаш мне пра гэта. Мы з табою абодва павінны мужна і стойка сустрэць іх, ты — на фронце, я — у тыле. Сумленна і смела нам трэба прайсці праз новыя выпрабаванні, каб заваяваць канчатковую перамогу нашай Радзіме ў гэтай вайне. Глыбока, усім сэрцам я веру, што хутка ўжо прыйдзе велічны дзень, якога чакае ўвесь свет, усё чалавецтва. Усе гавораць пра гэта, усё сведчыць аб нашай хуткай перамозе. Мужайся, родны мой.

Прывітанне ад мамы і Таццяны. Цалую цябе, чакаю тваіх пільмаў і цябе. Наташа».

рода ў нарысе «Набудзем голас — станем грамадзянамі», з горыччу зазначыў: «У нас была ўнутраная гатоўнасць вылучыцца і атрымаць, дзеля таго і «ў начальства выбіваліся». Гатоўнасць да пераваг, а не да бескарыснага служэння — ёсць галоўная наша віна, камуністаў, якія лічылі сябе левінамі, але дзейнічалі як звычайныя кар'ерысты».

Прыгадваючы рэплікі будэйнікоў, я гатоў дадаць да сказанага І. Васільевым: не толькі «дзейнічалі» — але, бадай, і дзейнічаем як звычайныя кар'ерысты.

Наогул старыя метады ўпраўлення і перабудова — рэчы несумяшчальныя. Паскораны рапарт і паскарэнне — таксама. Пра гэта трэба адкрыта і гучна сказаць, інакш мітусня наша мітуснёй і застанеца ў адрозненне ад праграмаванага выйсця з тупіка, наступовага руху наперад.

Ад рабочых, майстроў, канторскіх служачых МТЗ давялося пачуць вось такія папрокі, пытанні, выказванні.

Першы. Вось ад нас патрабуюць сумленнай працы, майстэрства. Патрабаванне правільнае. Але ж як нам дабіцца таго, калі інструмент у нас не адпавядае новым патрабаванням, дык не хапае яго, нават адвёртку, бывае, не знойдзеші..

Другі. Станкі ўзору трыццаціх гадоў... Аднойчы прыслалі новыя. Іх паламалі, бо не ведалі, як на іх працаваць. Нор-

мы ўзрастаюць, а ўмовы працы — тыя ж...

Трэці. Кажуць, цяжкасці ў нас часовыя. Рай нам абяцалі заўсёды. Але і сёння няма праўды! Дырэктар, напрыклад, дакладвае ў Маскве, што на прадпрыемстве створаны жыллёвы кааператывы ўжо дамы будуюцца для трактаразаводцаў. А ў нас на іх толькі праекты складзены. Другі выпадак... Колькі гадоў ужо дырэктар складае справаздачу аб нарыхтоўцы мяса ў падсобнай гаспадарцы. А гэтая гаспадарка яшчэ на паперы таксама, жывёлу купляюць у Лагойскім раёне. Зноў — ліпа!..

Чацвёрты. Дзяржпрыёмку на заводзе ўзялі... Хм... Дзяржпрыёмка Гучыцы! А ўсё гэта дзеля блезіру. Правяраюць дэталь ў адну змену, і тое, што інспекцыя забракуе, здаецца ў іншы змены. Прэстыж трактара «Беларусь» зусім не той, што быў раней...

Пяты. Дрэнна, калі калектыв — па сабе, а начальнікі — па сабе, і няма павагі да крытычнага слова. Паспрабуй пра недахопы адкрыта сказаць — прыціснуты так, што і не пікнеші!..

На Мінскай ЦЭЦ-4 супрацоўніца планова-тэхнічнага аддзела будаўнічага ўпраўлення паведала мне гісторыю, якая па сваёй неверагоднасці, абсурднасці, бягзлукасці, бадай, толькі ў гарадцы можа чалавеку прысніцца.

Запланавалі, расказвала жанчына, іхняй ЦЭЦ-4 у другім

квартале ўвесці ў дзеянне чарговую турбіну, а абсталюванне своечасова не паставілі, і цяпер там работы столькі, што, каб укласціся ў тэрмін, спартэбілася б павалічыць штат-будаўнічага ўпраўлення ў дзве тры разы. А як гэта зрабіць? І навошта? Потым што?.. Непярэлівай!

І пайшлі будаўнікі, пры падтрымцы дырэктара ЦЭЦ-4, па інстанцыях. І прасілі важных службовых асоб перанесці ім увяд новай турбіны на чацвёрты квартал. Толькі ніхто іх не слухаў, бо на тое, каб памяняць план або адтэрмінаваць яго выкананне, ніхто з простых смертных не меў паўнамоцтваў. Гулялі паперы па ўрадавых каналах і, вяртаючыся, асядалі на ЦЭЦ. Папер багата, радасці мала. Мала, таму што калі ЦЭЦ не запусціць у тэрмін новую турбіну, на прадпрыемства абрынецца штраф памерам у 1 мільён 200 тысяч рублёў. Панясуць матэрыяльныя страты ўсе, ад рабочага да дырэктара. А віны іх няма...

Памінаю... Памінаю планова-гаспадарчы вандалізм ва ўсіх яго іпастасях, а разам і прыхільнікаў і служак ягоных — Башлыковых, Барзовых. Памінаю ўсіх, хто робіць кар'еру, ідучы ў напрамку і да вышыняў Эльбруса, ўкленчаючы адно перад Планами і не ашчаджаючы ні душы чалавечай, ні прыроды — лясоў, рэк і азёр...

(Заканчэнне ў наступным нумары).

КНИГАПИС

ПРА БЕЛАРУСКІ ЛЕС

Аляксандр Курскоў — вядомы беларускі зоолаг-эколаг, кандыдат біялагічных навук, аўтар больш за 20 кніг і брашур па ахове прыроды і жывёльнага свету, адзін з аўтараў «Чырвонай кнігі Беларускай ССР».



Кніга «Таямніцы беларускага лесу» — цікавы расказ пра багацце і разнастайнасць жывёльнага і расліннага свету Беларусі. Чытач пабывае ў лесе ва ўсе поры года, даведаецца шмат цікавага пра зуброў і дзікоў, баброў і выдраў, глушчоў і цецерукоў, соваў і дзятлаў, карысныя ці шкодныя ў нашых лясах воўк, чаму кажаны ўвосьень, як і птушкі, ляццяць з Беларусі ў Заходнюю Еўропу. Гэтая кніга па сутнасці — феэналагічны календар прыроды

А. М. Курскоў. Таямніцы беларускага лесу. Мінск, «Народная асвета», 1987.

Беларусі, свайго роду навукова-папулярная мікра-энцыклапедыя. Дадамо, кніга цудоўна аформлена (мастакі Ю. Зайцаў і Я. Жыліні). Д. ГОЛАД.

«ЛіМ» ВІСТУПУ. ЯКІ ВЫНІК?

«НЕБЯСПЕЧНАЯ ЗОНА»

Так называўся артыкул, змешчаны ў «ЛіМ» 1 студзеня г. г. У артыкуле гаварылася аб забруджванні паветра ў Гродне прамысловымі выкідамі і аб ведамасных бар'ерах, што перашкаджаюць радыкальнаму паляпшэнню экалагічнай сітуацыі ў горадзе.

Рэдакцыя атрымала шэраг афіцыйных адказаў. У пільме за подпісам намесніка старшыні Дзяржплана БССР М. Керніевіча канстатуецца, што ў артыкуле аб'ектыўна адлюстроўваецца трывожная экалагічная абстаноўка ў абласным цэнтры. Планами развіцця народнай гаспадаркі рэспублікі ў трынаццатай пяцігодцы, — гаворыцца далей у пільме, — прадугледжваецца павелічэнне выпуску хімічнай прадукцыі ў асноўным за кошт тэхнічнага пераўзбраення і рэканструкцыі існуючых прадпрыемстваў, а таксама змяншэння шкодных выкідаў на вытворчасці. У прыватнасці, да 1995 года, нарматыў ГДК выкідаў шкодных рэчываў у атмасфернае паветра Гродзенскаму ВА «Азот» намлячаецца дасягнуць да 5 тон у год, альбо скараціць больш, як у 2 разы ў параўнанні з нарматывам на 1990 год.

Адначасова распрацоўваецца праект доўгатэрміновай праграмы аховы навакольнага асяроддзя і выкарыстання прыродных рэсурсаў (на перыяд да 2005 года). «Матэрыялы, атрыманыя ад Мінхімпрома СССР, Мінугнаенняў СССР і некаторых іншых галіновых міністэрстваў, прызнаныя непрыдатнымі для ўключэння ў праект праграмы і па просьбе Савета Міністраў БССР дапрацоўваюцца», — паведамляецца ў пільме.

Па ўсіх пытаннях, закранутых у артыкуле, на ВА «Азот» быў праведзены пашыраны тэхсавет з удзелам кіраўнікоў цэхаў, служб аб'яднання і прадстаўнікоў прыродаахоўных служб горада. Пра гэта мы даведліся з пільма за подпісам старшыні Гродзенскага гарвыканкома С. Андрыеўскага.

У пільме адзначаецца, што, хоць выкіды ў атмасферу на ВА «Азот» з году ў год зніжаюцца, яшчэ не на ўсе віды выкідаў распрацаваны эфектыўныя ачышчальныя збудаванні.

На 1990—1995 гг. па ўсіх прадпрыемствах горада распрацаваны мерапрыемствы, накіраваныя на максімальнае зніжэнне выкідаў шкодных рэчываў у атмасферу.

У лютым мінулага года паміж ВА «Азот» і Гродзенскім сельскагаспадарчым інстытутам быў заключаны дагавор аб вывучэнні ўздзеяння шкодных выкідаў на атмасферу, глебу, расліннасць. Па дагаворы з Беларускай тэхналагічным інстытутам распрацоўваецца метады ўлоўвання аміяку пры вытворчасці карбаміду з наступнай яго углыбізацыяй.

У цяперашні час рыхтуецца пытанне «Аб стане і мерах па далейшым паляпшэнні аховы прыроды, якое будзе вынесена на сесію гарадскога Савета народных дэпутатаў. На ёй будзе абмеркавана праграма мерапрыемстваў па паляпшэнні экалагічнай абстаноўкі ў горадзе да 2000 года.

Як жа цяпер абстаць справы на ВА «Азот» з газа-пылавымі выкідамі? На гэта пытанне адказвае рэдакцыя галоўны інжынер аб'яднання У. Лаўрушка.

Прыродны газ спальваецца не цалкам нават пры кантраляемых суадносінах «газ-паветра», і пры высокай канцэнтрацыі паветра ў дымавых газах утвараецца ў невялікай колькасці вокіс вугляроду і вокіслы азоту. Цяпер на заводзе даводзіцца ачышчаць сотні тысяч кубаметраў дымавых газаў у гадзіну. Пакуль для нас гэта невырашальная праблема, — піша галоўны інжынер.

Зроблена за апошнія гады работа па зніжэнню шкодных выкідаў дазволіла захаваць гранічныя нормы. Што ж датычыць санітарнай зоны, дык для перасялення з яе жыхароў завод пабудоваў ужо 548 кватэр у іншых раёнах горада, але засталася пабудоваць яшчэ 132.

«Разам з тым, — дадае аўтар пільма, — мы разумеам, што гэтага мала. Пастанова ЦК КПСС і СМ СССР ад 17.01.88 г. «Аб карэннай перабудове справы аховы прыроды ў краіне» патрабуе значна большых намаганняў ад усіх нас».

З апошнімі словамі нельга не пагадзіцца.

Саюз пісьменнікаў БССР смуткуе ў сувязі з заўчаснай смерцю сястры Кузьмы Чорнага — Марыі Карлаўны РАМАНОВСКАЙ і выказвае спачуванне сям'і любімых.

Літаратура і ваенна-патрыятычнае выхаванне — тэма Усесаюзнай творчай канферэнцыі, якая адбылася ў Валгаградзе і была прысвечана 70-годдзю Савецкай Арміі і 45-годдзю перамогі пад Сталінградом.

Перад пачаткам канферэнцыі пісьменнікі, якія з'ехаліся ў горад-герой з многіх куткоў краіны, разам з тысячамі кнігалюбаў горада і вобласці ўсклалі вянкi да помніка абаронцам Царыцына ў

лі бясмерце. Схіляем галовы перад светлай вашай памяцю».

Ля выхада з залы нас асвятліла яркае сонца, яно адкрыла перад намі велічную панараму адбудаванага горада. У жалобнай скрусе мы спускаемся з вяршыні кургана. Думкі нашы аб тых, хто загінуў, каму не суджана ўбачыць гэты ўзняты з руін і попелу прыгажун-горад. Сярод іх знаходзіцца, магчыма, і мой малодшы брат

саў яму. Не адказвае... — Памёр генерал Кірса-наў,— засмучаю я ўзбекскага сябра.

— Памёр... Шкада. Ад Волгі да Берліна з ім прайшлі.

З Уладзімірам Зоткіным з Радова-на-Доне я пазнаёміўся на Алеі Герояў ля старой таполі, каля якой на мармуровай дошцы было напісана: «Таполя гэта прайшла праз бітву вялікую».

І мой новы знаёмы, калечыма, і мой малодшы брат

ня. Удзельнікі нарады з цікавасцю абмеркавалі тэму, якая тычылася ролі літаратуры ў героіка-патрыятычным і інтэрнацыянальным выхаванні савецкай моладзі.

Ва ўступнай прамове сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў СССР Ю. Верчанка нагадаў:

— Валгаград ужо другі раз становіцца месцам сустрэчы пісьменнікаў, якія пішуць аб арміі. Сустрэчы гэтыя плённыя і іх трэба працягваць і надалей.

— Зараз ідзе ломка старых стэрэатыпаў, скальпелам галаснасці ўскрываюцца застарэлыя нормы, зацвярджаюцца новае палітычнае мысленне,— гаварыў у дакладзе старшыня камісіі па ваенна-мастацкай літаратуры СП СССР Іван Стаднюк.— Некаторыя гісторыкі і літаратары, свядома ці несвядома, прыніжаюць значэнне нашай Перамогі. Перамога далася нам вялікімі ахвярамі. Патрэбны паглыблены пошук і праўдзівае адлюстраванне Айчыннай вайны ў літаратуры. А інакш не варта брацца за пера.

Намеснік начальніка ўпраўлення прапаганды і агітацыі Галоўнага палітычнага ўпраўлення Савецкай Арміі і Ваенна-Марскога Флоту, генерал-лейтэнант Н. Шапалін у змястоўным дакладзе «Сучасная армія і літаратура» назваў імёны пісьменнікаў, у тым ліку і беларускіх, творы якіх можна ўбачыць у воінаў, якія выконваюць інтэрнацыянальны абавязак у Афганістане.

— Хто прыходзіць сёння ў армію? Сорок два працэнты — былыя школьнікі, дванаццаць працэнтаў хлопцаў, якія скончылі прафесійныя вучылішчы. Школа і сям'я павінны клапаціцца аб выхаванні будучага воіна,— кажа ён.

Армія самая высокамаральная частка нашага грамадства,— зазначаў у сваім слове сакратар праўлення СП РСФСР Ф. Чуеў.

— Мы жывём у гарацы час,— пачала сваё выступленне пэатэса Людміла Шчыпахіна.— Перабудова зноў вылучыла на перадні край чалавека-барацьбіта. І сілы ў змаганні мы чэрпаем з крыніц гераічнага мінулага нашага народа.

Цікава прагучала выступленне, прысвечанае сучаснай арміі, члена беларускай пісьменніцкай арганізацыі генерал-маёра Анатоля Сульянава, аўтара ваенных раману, апавесцей і апавяданняў.

Не абышлося на канферэнцыі (і гэта ў духу сённяшняга дня) без крытыкі і гарачай палемікі. Галоўны рэдактар часопіса «Молодая гвардия» А. Іваноў востра крытыкаваў грамадскія пазіцыі часопіса «Огонёк», газет «Московские новости», «Неделя», «Комсомольская правда» і «Литературная газета». У запале палемікі некаторыя прамоўцы парушалі нормы этыкі. Гэтыя выступленні былі ў сваю чаргу асуджаны наступнымі прамоўцамі. «Не трэба шукаць ворагаў у Саюзе пісьменнікаў,— заявіў Яўгеній Далматоўскі.— Гэта не толькі не разумна, але і шкодна».

Дзе кіпеў крываваы бой

Нататкі з Усесаюзнай творчай канферэнцыі пісьменнікаў

1919 годзе, манумента Маці-Айчыны на Мамаевым кургане.

Мамаеў Курган! Утрымаць пануючую над горадам вышыню было пытаннем жыцця і смерці 62-й арміі. Безупынным баі за Мамаеў курган працягваліся 135 дзён і начэй. Тут былі разгромлены многія танкавыя і пяхотныя дывізіі праціўніка.

І вось тут, на месцы жорсткіх баёў, «на галоўнай вышыні Расіі», як назвалі ў народзе Мамаеў курган, і стаіць помнік-ансамбль, які ўвечна кавець легендарны подзвіг абаронцаў волжскай цвярдзіні.

...Па зале ваеннай славы рухаецца людскі паток. У першых радах былыя ўдзельнікі баёў у Сталінградзе, прэзаік Міхаіл Аляксееў, грузінскі паэт Вахтанг Гарганелі, паэт Яўгеній Далматоўскі, кіргізскі паэт Таменбай Байзакаў, былы камандзір гарматы, прэзаік з Ташкента Аннатула Анарбаеў. Сярод герояў бітвы за Сталінград— удзельніца другой вялікай бітвы — за яго адраджэнне, пэатэса Людміла Шчыпахіна і іншыя.

Пасля ўскладання вянкуў пісьменнікі ў кнізе ганаровых гасцей пакінулі запіс: «Воіны Сталінграда, вы ляглі ў гэтую зямлю і заслужы-

Аляксандр. Па дарозе на фронт ён пісаў маці на Урал, дзе яна знаходзілася ў час эвакуацыі з Віцебска: «Ідзем да Волгі»... Гэта было яго апошняе пісьмо...

Побач са мной ішоў паэт з Баку Міхаіл Петракоў — выхаванец арміі, ветэран вайны. У нейкі момант ён павярнуўся тварам да манумента і з хваляваннем прачытаў радкі:

Так вот какой ты легендарный курган, носящий ковыльное имя Мамае!

Тут, у Сталінградзе, было шмат цікавых знаёмстваў і сустрэч. Для мяне было прыемнай нечаканасцю дазнацца, што сакратар Валгаградскай пісьменніцкай арганізацыі Анатолій Данільчанка наш зямляк-беларус.

— Як жыве Іван Пятровіч Шамякін? — цікавіцца сакратар Мурманскай пісьменніцкай арганізацыі Віктар Цімафееў.— Ён жа абараняў у час вайны наш горад.

— Вы з Мінска? — звяртаецца да мяне Аннатула Анарбаеў.— Там жыве наш камандзір 76-й гвардзейскай дывізіі генерал Кірса-наў...

Кажу, што ведаў яго. Жыў на вуліцы Захарава...

— Так, так, на Захарава,— узрадаваўся Анарбаеў.— Пі-

веч Зоткін таксама ацалеў у гэтай вялікай бітве. Камандзір гарматы, ён па-геройску ваяваў, будучы ў час баёў узнагароджаны двума ордэнамі Чырвонай Зоркі. Потым у баях на Курскай дузе быў цяжка паранены. У шпіталі камісія яго хацела спісаць з ваеннага ўліку. Ён мог вярнуцца ў сваю ціхую, далёкую ад фронту вёску на Алтаі, але ўпарты сібірак рашуча заявіў:

— Я магу ваяваць і з адным вокам!

І вярнуўся ў строй, да сваёй гарматы, з ёй дайшоў да Берліна.

На другі дзень усе ўдзельнікі канферэнцыі і Дзён літаратуры сабраліся ў Доме палітычнай асветы абкома КПСС. Той, хто прывёз свае кнігі, паклаў іх на спецыяльныя паліцы ў дар валгаградцам. У кніжным жа кіёску, дарэчы, амаль не было твораў пісьменнікаў, якія прыбылі на канферэнцыю, што, да слова, засмучыла кнігалюбаў.

Няма магчымасці падрабязна спыніцца на змесце дакладаў і выступленняў, праз якія чырвонай ніткай прайшла думка аб бессмяротнасці подзвігу абаронцаў Сталінграда, аб тым, што гэты подзвіг варты самага высокага мастацкага ўвасаблен-



Рэха вайны.

Фота В. ГАНЧАРЭНКІ.

Л. ПРОКША.



3 9 ПА 15 МАЯ

9 мая, 18.05

«ПАСЛАНЦЫ ЧАСУ»

Беларускія песні Вялікай Айчыннай вайны. Перадача 2-я. У ёй прагучаць песні Любана, Пукста, Алоўнікава.

10 мая, 21.50

«ЛІРА»

Мастацна-публіцыстычная праграма.

Вы пабываеце на прэм'еры фільма «Пераправа», які прадставіць рэжысёр-пастаноўшчык народны артыст СССР В. Тураў; убачыце беларускую экспазіцыю ў Музеі Дружбы народаў СССР у Грузіі; пазнаёміцеся з выданнем «Гісторыя беларускага мастацтва», сустрэнецеся з акцёрам-купалаўцам Ф. Варанецкім.

11 мая, 19.25

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»

Вершы Я. Коласа чытае І. Дзянісаў.

11 мая, 21.50

«У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ»

Д. Кавачэвіч. «Там і тут».

Спектакль Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы. Рэжысёр М. Пінігін.

Ролі выконваюць: заслужаныя артысты рэспублікі В. Філатаў, Т. Нікалаева, А. Дзянісаў, А. Рышковіч і іншыя.

12 мая, 23.20

Фестываль «Прыбалтыйская тэатральная вясна». Перадача 1-я. «Герой сучаснай сцэны». Вядучы—кандыдат мастацтвазнаўства В. Раціцкі.

13 мая, 23.20

Фестываль «Прыбалтыйская тэатральная вясна». Перадача 2-я. «Тэатр ва ўмовах перабудовы». Вядучы—кандыдат мастацтвазнаўства В. Раціцкі.

14 мая, 11.15

«ТЭАТР І ЧАС»

Праблемы абласнай сцэны. Магілёўскі абласны тэатр імя Дуніна-Марцінкевіча.

14 мая, 14.35

«МЕТРАНОМ»

Музычна-публіцыстычная праграма.

14 мая, 20.15

«ТЭЛВІЗІЙНЫ ВЕРНІСАЖ»

Перадача прысвечана Зембінскай нарцінай галерэі.

15 мая, 12.40

«ПЕУЧАЕ ПОЛЕ»

Тэлевізійны конкурс самадзейных харавых калектываў рэспублікі. Выступаюць прадстаўнікі Мінскай вобласці.

15 мая, 14.55

ЗАПРАШАЕ ЧАСОПІС «БЕЛАРУСЬ»

3 чарговым нумарам знаёміць галоўны рэдактар А. Шапалін.

15 мая, 15.15

«ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ»

Ю. Семяняка, А. Аксючыц. «Крыніца любові».

15 мая, 23.10

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

15 мая, 16.10

«ТВОРЧЫЯ ПАРТРЭТЫ»

Перадача прысвечана народнаму мастаку БССР Л. Зайцаву. Вядучы — дырэктар Дзяржаўнага мастацкага музея БССР Ю. Карачун.

«Літаратура і искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01181. М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАНЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, нарэнтарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукпісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатолий ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатолий БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.